

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КАЛЕНЮК ДАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри англійської
філології
(канд. філол. наук, доцент)
_____ Майя ЮРКОВСЬКА
« _____ » _____ 20 ____ р.

ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ
ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ
(НА МАТЕРІАЛІ АНТИУТОПІЧНОГО РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984»)

Спеціальність 035 «Філологія»
Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська»
Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури (переклад
включно)»

Магістерська робота

Науковий керівник:
Оксана ВОРОБІЙОВА,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри
теорії і практики перекладу

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТ5/за національного шкалою)

Голова ЕК: _____

Вінниця 2025

АНОТАЦІЯ

Каленюк Д. О. Використання перекладацьких трансформацій у перекладі художніх текстів (на матеріалі антиутопічного роману Дж. Орвелла «1984»). Спеціальність 035 «Філологія». Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська». Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури (переклад включно)». Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2025. – 130 с.

Магістерську роботу присвячено вивченню особливостей застосування перекладацьких трансформацій при передачі антиутопії Джорджа Орвелла «1984» в українському перекладі Віталія Данмера.

Матеріал дослідження містить речення та фрагменти речень, що ілюструють використання різних видів перекладацьких трансформацій та визначаються як одиниці дослідження. Загальний обсяг вибірки становить 300 одиниць.

Компаративний аналіз тексту оригіналу та перекладу дозволив виявити домінантні стратегії та тактики, застосовані В. Данмером. На лексичному рівні ключовим викликом стала адаптація термінології так званої «новомови», яку створив Дж. Орвелл у своєму творі. Дослідження показало, що перекладач обрав стратегію калькування авторських неологізмів, а також модуляцію (смисловий розвиток) там, де просте калькування не забезпечувало належного прагматичного ефекту. Використання словотвірних моделей, що поєднують основи без сполучних голосних або з використанням специфічних суфіксів, дозволило досягти ефекту канцелярської сухості та механістичності, що є маркерами тоталітарного мислення.

Граматичний рівень перекладацького аналізу виявив, що В. Данмер успішно вирішив проблему системного аломорфізму мов, використовуючи синтаксис як стилістичний засіб.

Ключові слова: антиутопія (дистопія), перекладацькі трансформації, компаративний аналіз оригіналу та перекладу, лінгвістичний експеримент.

SUMMARY

Kaleniuk D. O. The use of translation transformations while rendering literary texts (based on George Orwell's dystopian novel «1984»). Specialty 035 “Philology.” Specialisation 035.041 “Germanic Languages and Literatures (including translation), first – English”. Educational programme “English and Second Foreign Languages and Literatures (including translation).” Vasyl’ Stus Donetsk National University, 2025. – 130 p.

The Master's research paper dwells on the study of the peculiarities of using translation transformations in Vitalii Danmer's Ukrainian translation of George Orwell's dystopia «1984».

The empiric material of the research includes sentences and fragments of sentences that illustrate the use of various types of translation transformations and are defined as research units. The total sample size comprises 300 units.

The comparative analysis of the original text and the translation has revealed the dominant strategies and tactics used by V. Danmer. At the lexical level, the key challenge was to adapt the terminology of the so-called “Newspeak” created by G. Orwell in his work. The study shows that the translator chose a strategy of calquing the author's neologisms, as well as modulation (semantic development) where simple calquing did not provide the desired pragmatic effect. The use of word-formation models that combine stems without connecting vowels or with the use of specific suffixes made it possible to achieve the effect of bureaucratic dryness and mechanisticness, which are markers of totalitarian thinking.

The grammatical level of the translation analysis has demonstrated that V. Danmer successfully solved the problem of systemic allomorphy of languages by using syntax as a stylistic device.

Key words: dystopia, translation transformations, comparative analysis of the original and translation, linguistic experiment.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ	
АНТИУТОПІЧНОГО ДИСКУРСУ.....	14
1.1 Поняття перекладацької еквівалентності та сутність перекладацьких трансформацій.....	14
1.2 Лексико-стилістичні особливості жанру антиутопії.....	17
1.3 Художній текст як середовище реалізації перекладацьких трансформацій.....	20
1.4 Типологія та класифікація перекладацьких трансформацій.....	23
1.4.1 Лексичні трансформації: адаптація форми.....	30
1.4.2 Лексико-семантичні трансформації: логіка значень.....	31
1.4.3 Граматичні трансформації: морфологічний та синтаксичний аспекти.....	34
Висновки до розділу 1.....	41
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЛЕКСИКО-	
ГРАМАТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984»	
У ПЕРЕКЛАДІ В. ДАНМЕРА.....	46
2.1 Лексико-семантичні трансформації як інструмент сприйняття тексту та атмосфери антиутопії.....	46
2.2 Граматичні трансформації в романі.....	50
2.3 Лексико-граматичні перекладацькі трансформації як засоби адекватної передачі образності дистопії.....	55
2.4 Компаративний аналіз та обґрунтування застосування лексико-семантичних перекладацьких трансформацій.....	62
2.5 Компаративний аналіз та обґрунтування застосування граматичних та лексико-граматичних перекладацьких трансформацій.....	82
Висновки до розділу 2.....	91

РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ВЕРИФІКАЦІЯ РЕЦЕПЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ ДИСТОПІЇ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984».....	94
3.1 Лінгвістичний експеримент як метод дослідження читацької рецепції перекладу.....	94
3.2 Аналіз результатів першого етапу лінгвістичного експерименту та їх обґрунтування.....	98
3.3 Другий етап лінгвістичного експерименту: аналіз рецепції прийому модуляції та його результати.....	100
3.4 Третій етап лінгвістичного експерименту: аналіз рецепції прийому диференціації та його результати.....	103
3.5 Четвертий етап лінгвістичного експерименту: дослідження рецепції прийому конкретизації та його результати.....	105
Висновки до розділу 3.....	107
ВИСНОВКИ.....	112
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	117
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	123
СПИСОК ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ.....	124

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку гуманітарного знання, в епоху глобальних геополітичних зрушень та інформаційних війн, проблема міжкультурної комунікації та художнього перекладу набуває особливої гостроти та нового звучання. Переклад художньої літератури вже давно перестав розглядатися науковцями виключно як процес механічного перекодування естетичної інформації з однієї знакової системи в іншу. Сьогодні це складний акт інтерпретації, культурної адаптації та ідеологічної взаємодії, у якому перекладач виступає не лише як ретранслятор змісту, а як активний суб'єкт міжкультурного діалогу, відповідальний за формування рецепції твору в новому соціокультурному середовищі. Особливої ваги ці процеси набувають тоді, коли об'єктом перекладу стають тексти, що мають не лише естетичну, а й глибоку філософську та соціально-політичну вагу. До таких творів, безперечно, належить культовий роман-антиутопія британського письменника Джорджа Орвелла «1984», який у XXI столітті не лише не втратив своєї актуальності, а й набув нових, часом лякаючих конотацій.

Актуальність звернення саме до цього твору зумовлена кількома взаємопов'язаними факторами лінгвістичного, літературознавчого та соціокультурного характеру. По-перше, жанр антиутопії є унікальним полігоном для перекладознавчих студій, оскільки він базується на створенні альтернативної реальності, яка конструюється автором насамперед через мову. У романі «1984» мова є не просто засобом опису подій, а головним героєм і водночас інструментом сюжету. Концепція «новомови» (Newspeak), розроблена Орвеллом, базується на гіпотезі лінгвістичної відносності Сепіра-Ворфа, згідно з якою структура мови визначає структуру мислення. Автор демонструє, як шляхом редукції словникового запасу та спрощення граматики можна обмежити когнітивні можливості людини, унеможлививши саме виникнення опозиційної думки («думзлочину»). Для перекладача відтворення цієї штучної,

скаліченої ідеологією мови становить неабиякий виклик, адже він мусить знайти такі засоби в рідній мові, які б викликали у читача аналогічне відчуття когнітивного дисонансу та екзистенційного жаху.

По-друге, актуальність дослідження посилюється необхідністю системного аналізу сучасних українських перекладів світової класики. Довгий час український читач був змушений знайомитися з шедеврами західної літератури або через посередництво російських перекладів, або через застарілі українські версії, що зазнавали цензурних втручань радянської доби. Поява нових перекладів, зокрема версії Віталія Данмера, відкриває простір для наукової дискусії щодо еволюції перекладацьких стратегій. Аналіз того, як сучасний перекладач адаптує текст, написаний у середині ХХ століття, для сприйняття читачем ХХІ століття, дозволяє простежити зміни в українській перекладацькій нормі, відхід від радянської школи буквалізму та пошук нових шляхів досягнення динамічної еквівалентності.

По-третє, важливим аспектом актуальності є необхідність експериментальної верифікації якості перекладу. Традиційне перекладознавство часто обмежується компаративним аналізом текстів «за столом», ігноруючи реального споживача перекладу – читача. Впровадження методики лінгвістичного експерименту дозволяє об'єктивізувати оцінку перекладацьких рішень, з'ясувати, наскільки адекватно реципієнти сприймають закладені перекладачем коди, та чи вдалося Віталію Данмеру відтворити прагматичний потенціал оригіналу. В умовах, коли українське суспільство є особливо чутливим до тем тоталітаризму, свободи слова та інформаційних маніпуляцій, дослідження рецесії роману «1984» набуває не лише філологічного, а й суспільного значення.

Ступінь наукової розробки теми. Дослідження ґрунтується на міцному теоретичному фундаменті, закладеному працями вітчизняних та зарубіжних учених. Загальнотеоретичні питання перекладу, зокрема категорія еквівалентності та типологія трансформацій, висвітлені у класичних працях західних теоретиків, таких як Юджин Найда (Eugene Nida) [97, с. 159], який

розробив концепцію динамічної еквівалентності, Пітер Ньюмарк (Peter Newmark) [96, с. 20], що обґрунтував поняття комунікативного перекладу, та Мона Бейкер (Mona Baker) [73, с. 11], яка досліджувала проблему еквівалентності на рівні слова та понад фразовою єдністю. Вагомий внесок у розробку теорії перекладацьких трансформацій зробили представники української перекладацької школи: І. В. Корунець [33; 34], який адаптував західні теорії до реалій української мови, В. І. Карабан [24; 25; 26], чия класифікація трансформацій стала базовою для вітчизняних дослідників, та С. Є. Максимов [40; 41], який запропонував деталізовану систему лексико-семантичних перетворень.

Специфіка жанру антиутопії та особливості мови творів Дж. Орвелла також неодноразово ставали об'єктом наукових розвідок. Серед зарубіжних дослідників варто виділити праці Роджера Фаулера (Roger Fowler), який у монографії "The Language of George Orwell" детально проаналізував механізми функціонування «новомови» [84, с. 5], та Пола Чілтона (Paul Chilton), що досліджував політичний дискурс Орвелла [78]. В українському літературознавстві та перекладознавстві окремі аспекти перекладу антиутопій розглядали Н. Висоцька [12], М. Стріха [58], Р. Зорівчак [22; 23]. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, комплексного дослідження, яке б поєднувало теоретичний аналіз системи перекладацьких трансформацій у перекладі В. Данмера з емпіричною перевіркою їх сприйняття читацькою аудиторією, досі не було проведено. Саме цю лакуну в сучасному перекладознавстві покликана заповнити дана магістерська робота.

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні та систематизації особливостей лексико-семантичних, граматичних та стилістичних перекладацьких трансформацій, реалізованих В. Данмером при відтворенні антиутопічного роману Дж. Орвелла «1984», а також у визначенні ступеня їхньої адекватності та прагматичної ефективності шляхом проведення лінгвістичного експерименту.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки взаємопов'язаних **завдань**:

- 1) систематизувати теоретичні засади дослідження, уточнивши зміст понять «перекладацька еквівалентність», «адекватність» та «перекладацька трансформація» в контексті сучасної парадигми перекладознавства;
- 2) визначити лінгвостилістичні та жанрові доміанти антиутопічного художнього тексту, що виступають джерелом перекладацьких труднощів;
- 3) розробити та обґрунтувати класифікацію перекладацьких трансформацій, релевантну для аналізу досліджуваного матеріалу, спираючись на доробки С. Є. Максимова та В. І. Карабана
- 4) здійснити суцільну вибірку прикладів із тексту оригіналу та перекладу, ідентифікувати та класифікувати типи трансформацій, застосованих В. Данмером для відтворення лексики «новомови», культурно-специфічних реалій та авторських метафор твору;
- 5) провести порівняльно-зіставний аналіз оригіналу та перекладу з метою виявлення закономірностей у виборі перекладацьких стратегій (доместикація vs форенізація) та тактик;
- 6) розробити методологію та провести лінгвістичний експеримент (опитування реципієнтів перекладу), спрямований на з'ясування рівня розуміння та емоційного сприйняття ключових понять роману в українській інтерпретації;
- 7) на основі синтезу результатів теоретичного аналізу та емпіричних даних експерименту зробити висновки про якість та адекватність перекладу В. Данмера.

Об'єктом дослідження виступає система перекладацьких трансформацій (лексичних, лексико-семантичних, граматичних), що функціонують у сучасному українському перекладі англomовного художнього тексту.

Предметом дослідження є структурно-семантичні та функціональні особливості реалізації цих трансформацій у перекладі роману Дж. Орвелла

«1984», здійсненого В. Данмером, а також специфіка їх рецепції українською читацькою аудиторією.

Методи дослідження. Специфіка об'єкта та предмета дослідження зумовила використання комплексної методики, що поєднує загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні методи. Теоретичний базис роботи сформовано за допомогою *описового методу* та *методу систематизації наукових джерел*. Для безпосереднього аналізу тексту застосовано *порівняльно-зіставний (компаративний) метод*, який дозволив виявити розбіжності між текстами оригіналу та перекладу і кваліфікувати їх як певні типи трансформацій. *Метод компонентного аналізу* та *контекстуального аналізу* використано для розкриття семантичної структури лексичних одиниць та визначення їхнього функціонального навантаження у конкретному контексті. Для визначення домінантних перекладацьких прийомів залучено *метод кількісного підрахунку*. Новаторським елементом методології є застосування *методу лінгвістичного експерименту* (анкетування та інтерв'ювання), який дозволив вийти за межі суб'єктивної оцінки перекладу дослідником і отримати об'єктивні дані щодо його сприйняття цільовою аудиторією. *Метод інтерпретації* дозволив узагальнити отримані дані та сформулювати висновки про ступінь збереження авторського ідіостилу.

Матеріалом дослідження слугували текст оригіналу роману «1984» (London: Secker and Warburg, 1949) [119] та текст його перекладу українською мовою, здійснений Віктором Данмером (Київ: Видавництво Жупанського, 2015) [120]. Загальний обсяг проаналізованого матеріалу становить понад 500 сторінок тексту, методом суцільної вибірки було відібрано близько 300 одиниць аналізу (речень та фрагментів речень), що ілюструють застосування різних видів трансформацій.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що у роботі здійснено системний, поліпарадигмальний аналіз стратегій відтворення антиутопічного дискурсу в перекладі В. Данмера. Новизна полягає у поєднанні традиційного лінгвостилістичного аналізу трансформацій із

експериментальною верифікацією їхньої ефективності. Вперше досліджено кореляцію між типом застосованої трансформації (наприклад, калькування неологізму) та успішністю його декодування читачем. Також у роботі уточнено класифікацію лексико-семантичних трансформацій стосовно специфіки перекладу текстів жанру антиутопії.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає у поглибленні теорії художнього перекладу, зокрема в аспекті відтворення авторських новотворів та реалій вигаданих світів. Результати дослідження розширюють уявлення про механізми досягнення динамічної еквівалентності в умовах значної лінгвокультурної дистанції. Сформульовані теоретичні положення щодо ролі граматичних трансформацій у відтворенні стилістики тоталітарної мови можуть бути використані для подальшої розробки теорії перекладу постмодерністської літератури.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх застосування в навчальному процесі вищих навчальних закладів: при викладанні курсів «Теорія і практика перекладу», «Порівняльна стилістика англійської та української мов», «Літературне редагування», а також спецкурсів, присвячених проблемам художнього перекладу. Розроблені рекомендації та проаналізовані помилки можуть бути корисними для практикуючих перекладачів, редакторів та літературних критиків. Матеріали лінгвістичного експерименту можуть слугувати моделлю для оцінювання якості перекладів інших художніх творів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження викладено в доповіді на Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених «Зіставне вивчення германських, романських та слов'янських мов і літератур (ДонНУ, Вінниця, 17–18 квітня 2025 р.).

Публікації. Основні положення магістерської роботи викладено у 2 публікаціях: 1 статті у фаховому науковому журналі (Воробйова О., Каленюк Д. Лексичні та граматичні перекладацькі трансформації у творі

«1984» Джорджа Орвелла: аналіз українського перекладу В. Данмера. *Вісник науки та освіти* (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2025. № 11(41). 2025. С. 386–397) та 1 тезах доповіді на зазначеній вище конференції (Каленюк Д. Використання граматичних перекладацьких трансформацій у перекладі художніх текстів (на матеріалі антиутопічного роману Дж. Орвелла «1984») // Зіставне вивчення германських, романських та слов'янських мов і літератур: матеріали Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених (17–18 квітня 2025 р.) / ред. колегія: Н. В. Стрюк, О. В. Білецька, М. М. Юрковська, Д. Є. Ігнатенко, О. С. Бойван, П. Р. Равло. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. – С. 34–36. URL: <https://r2.donnu.edu.ua/items/01a91e5e-5f4e-46ad-810e-5f2b47798e4f>).

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (113 наукових джерел українською та англійською мовами), списку лексикографічних (5 позицій) та текстових (2 позиції) джерел. Загальний обсяг роботи становить 116 сторінок, з яких основного тексту – 103 сторінки.

У *Вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність та новизну, сформульовано науковий апарат дослідження (мета, завдання, об'єкт, предмет, методи), розкрито теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Розділ 1 «Теоретичні засади відтворення антиутопічного дискурсу» присвячений критичному огляду теоретичної бази дослідження. У ньому розкрито зміст поняття перекладацької трансформації, проаналізовано існуючі класифікації трансформацій та обґрунтовано вибір робочої типології. Детально розглянуто специфіку художнього тексту як об'єкта перекладу та лінгвостилістичні особливості жанру антиутопії, що детермінують вибір перекладацьких стратегій.

Розділ 2 «Особливості відтворення лексико-граматичної парадигми роману Дж. Орвелла «1984» у перекладі В. Данмера» містить безпосередній аналіз емпіричного матеріалу. У розділі досліджено специфіку застосування лексичних (калькування, транскодування), лексико-семантичних (конкретизація, генералізація, модуляція) та граматичних (членування речень, заміна частин мови) трансформацій. Особливу увагу приділено аналізу відтворення авторських неологізмів та реалій тоталітарного світу.

Розділ 3 «Експериментальна верифікація рецепції трансформацій у перекладі дистопії Дж. Орвелла «1984»» присвячений опису процедури та результатів лінгвістичного експерименту. У розділі представлено аналіз реакцій респондентів на варіанти перекладу, запропоновані В. Данмером, виявлено рівень комунікативної ефективності перекладу та встановлено кореляцію між типом трансформації та її сприйняттям читачем.

Висновки підсумовують результати проведеного дослідження, засвідчують виконання поставлених завдань та окреслюють перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку. Додатки містять таблиці класифікації прикладів та матеріали анкетування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ АНТИУТОПІЧНОГО ДИСКУРСУ

1.1 Поняття перекладацької еквівалентності та сутність перекладацьких трансформацій

Переклад посідає непересічне місце у житті та розвитку людства. Він надає можливість обміну культурними особливостями, науковими знаннями поміж народами. Це багаторівневий процес, що складається з численних етапів та прийомів. Перекладачеві важливо не просто підібрати правильний переклад слова згідно зі словниковими нормами, а й передати емоційне навантаження тексту, дотриматись структури та стилю тексту оригіналу. Щоденно перекладач працює із поняттям еквівалентності. Міжмовна еквівалентність – ключове поняття теорії перекладу, що визначає ступінь відповідності двох текстів на різних мовах. Її вивчення дає можливість оцінити якість перекладу. Багато лінгвістів, як українських, так і закордонних, вважають розкриття поняття перекладацької еквівалентності центральною проблемою теорії перекладу, приділяючи йому значну увагу у своїх працях. Еквівалентність у теорії перекладу – це збереження в перекладі змістовної, семантичної, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі. Важливо підкреслити, що еквівалентність оригіналу і перекладу – це, перш за все, спільність розуміння інформації тексту.

Переклад як феномен міжкультурної комунікації відіграє ключову роль у сучасному глобалізованому світі. Видатна українська дослідниця Р. П. Зорівчак розглядає переклад як засіб діалогу культур, підкреслюючи, що його головна мета – відтворити не лише зміст, а й національну специфіку та естетичну вартість оригіналу засобами іншої мови [23, с. 15]. Оскільки мови відрізняються за своєю граматичною будовою та культурним контекстом, повна тотожність тексту оригіналу (ТО) і тексту перекладу (ТП) є неможливою. У зв'язку з цим центральними категоріями перекладознавства виступають

поняття «еквівалентність» та «адекватність», а інструментом їх досягнення – перекладацькі трансформації.

У західній теорії перекладу поняття еквівалентності є фундаментальним. Британський лінгвіст Дж. Кетфорд визначає переклад як «заміну текстового матеріалу однієї мови (M1) еквівалентним текстовим матеріалом іншої мови (M2)» [76, с. 20]. Однак, найбільш впливовою для художнього перекладу є концепція американського теоретика Юджина Найди. Він розмежував два типи еквівалентності:

Формальна еквівалентність (*Formal Equivalence*) – фокусується на повідомленні, як за формою, так і за змістом. У такому перекладі зберігається граматична структура та буквальне значення слів.

Динамічна еквівалентність (*Dynamic Equivalence*) – базується на принципі еквівалентного ефекту. Тобто, відношення між реципієнтом і повідомленням мовою перекладу має бути таким самим, як і між первинним реципієнтом і оригіналом [97, с. 159].

Для перекладу роману Дж. Орвелла «1984», насиченого авторськими неологізмами та реаліями вигаданого тоталітарного світу, пріоритетною є саме динамічна еквівалентність. Читач українського перекладу має відчувати той самий жах і пригнічення від «новомови» (Newspeak), що й англomовний читач.

В українському перекладознавстві, зокрема у працях О. І. Чередниченка, розмежовуються поняття еквівалентності (як міри смислової близькості текстів) та адекватності (як відповідності перекладу меті та умовам комунікативного акту). Адекватний переклад – це повноцінний переклад, що здійснюється на рівні тексту і передає комунікативну інтенцію автора [65, с. 142]. Пітер Ньюмарк, розвиваючи цю думку, пропонує термін «комунікативний переклад», який намагається справити на читача ефект, максимально наближений до ефекту оригіналу [95, с. 48].

Досягнення еквівалентності ускладнюється явищем міжмовної асиметрії. Як зазначає І. В. Корунець, розбіжності в лексичних, граматичних та

стилістичних системах англійської та української мов зумовлюють необхідність застосування перекладацьких трансформацій [34, с. 24].

Під перекладацькою трансформацією розуміють цілеспрямовану зміну структури або лексичного наповнення вихідного тексту при його відтворенні мовою перекладу. Відомий український перекладознавець В. І. Карабан [24, с. 30–35] класифікує трансформації, виходячи з рівнів мовної ієрархії, та виділяє такі основні групи:

Лексичні трансформації. До них належать транслітерація та транскрипція (передача звукової чи графічної форми слова), калькування (дослівний переклад складових частин слова або словосполучення). Калькування є критично важливим для відтворення орвеллівських термінів (наприклад, *doublethink* «дводумство»). Також сюди входять конкретизація (звуження значення), генералізація (розширення значення) та модуляція (смісловий розвиток).

Граматичні трансформації. Вони зумовлені різницею у граматичній будові мов (наприклад, наявність артиклів та герундія в англійській мові). До них відносять: членування речень, об'єднання речень, граматичні заміни (частин мови, членів речення, форм слова).

Лексико-граматичні трансформації. Це комплексні перетворення, що зачіпають обидва рівні. Найпоширенішими є антонімічний переклад (заміна стверджувальної конструкції на заперечну і навпаки) та описовий переклад (експлікація), коли лексична одиниця замінюється словосполученням, що розкриває її значення [1, с. 30–35].

Окремої уваги заслуговує прийом компенсації. Мона Бейкер у своїй праці “In Other Words” зазначає, що коли певний нюанс значення (наприклад, гра слів чи діалект) не може бути відтворений у тому ж місці тексту через мовні обмеження, перекладач може компенсувати цю втрату в іншому фрагменті [71, с. 78]. Це дозволяє зберегти загальний стилістичний баланс твору.

Отже, перекладацькі трансформації є не викривленням оригіналу, а необхідним засобом подолання системних розбіжностей між мовами задля

досягнення комунікативно-прагматичної еквівалентності. У контексті антиутопічного дискурсу Дж. Орвелла їх використання дозволяє відтворити специфічну стилістику твору та зберегти його ідейно-художню цілісність. Поняття еквівалентності та перекладацьких трансформацій не лише допомагають створювати якісні переклади, але й мають ширше значення. Вони сприяють поглибленню розуміння мовних та культурних відмінностей, а також етики та відповідальності перекладачів.

1.2 Лексико-стилістичні особливості жанру антиутопії

Літературний жанр антиутопії, що став домінантою суспільно-політичної прози XX століття, характеризується не лише специфічною сюжетною побудовою, а й унікальною мовною організацією. В антиутопічному наративі мова перестає бути просто засобом комунікації; вона трансформується в інструмент тотального контролю, ідеологічного навіювання та формування викривленої картини світу. Як зазначає британський дослідник Грегорі Клейс (Gregory Claeys), лексична система антиутопії конструюється таким чином, щоб обмежити когнітивні можливості індивіда, унеможливлюючи саме формулювання опозиційних думок [79, с. 54].

Аналіз лексико-семантичного наповнення класичних творів цього жанру (зокрема Дж. Орвелла, О. Гакслі, М. Етвуд) дозволяє стверджувати, що автори свідомо деформують мовну норму. Ця деформація відбувається на кількох рівнях, кожен з яких становить окремий виклик для перекладача.

Першою і мабуть найважливішою групою є авторські неологізми та okazіоналізми як засіб світотворення. Фундаментальною рисою антиутопії є введення до тексту значної кількості неологізмів. Роджер Фаулер (Roger Fowler) у своїй праці «Мова Джорджа Орвелла» підкреслює, що ці лексичні одиниці виконують подвійну функцію: номінативну (називають неіснуючі в реальності об'єкти та явища) та прагматичну (створюють ефект відчуження та страху) [84, с. 89]. Не менша важливою групою неологізмів є семантичні неологізми: слова, що існують у мові, але в контексті роману

набувають принципово іншого, часто зловісного значення (наприклад, «*fireman*» у Р. Бредбері – це той, хто спалює книги, а не гасить пожежі).

Наступним викликом для відтворення у мові перекладу є складні слова (композиції): наприклад, *speakwrite* «мовопис», *doublethink* «дводумство». Вони часто утворюються за моделями, нетиповими для літературної мови, що вимагає від перекладача застосування калькування або створення власних словотвірних моделей. Варто також зазначити акроніми та аббревіатури, наприклад *Ingsoc* «Ангсоц», *Miniluv* «Мінлюбов». Скорочення слів у тоталітарному дискурсі символізує механістичність та економію мислення, позбавлення слів їхнього емоційного шлейфу.

Щодо лінгвістичного детермінізму, то варто зазначити що теоретичним підґрунтям мовних експериментів в антиутопіях часто виступає гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Ворфа, згідно з якою структура мови визначає структуру мислення. Пол Чілтон (Paul Chilton) зауважує, що «новомова» (*Newspeak*) у Орвелла спрямована на редукцію словникового запасу: чим менше слів, тим вузьчий спектр емоцій та понять доступний людині [78, с. 42]. Для перекладача це створює проблему передачі примітивізації мови. Український переклад повинен відображати цю штучну збідненість та сухість, не скочуючись при цьому у стилістичну помилку. Це вимагає ретельного відбору лексичних еквівалентів, які б звучали так само «пласко» і беземоційно, як в оригіналі.

Важливим шаром лексики антиутопій є політичні евфемізми, покликані маскувати злочинну сутність режиму. Замість слів «вбивство», «тортури» чи «в'язниця» вживаються нейтральні або навіть позитивно забарвлені терміни: *joycamp* (табір радості), *re-education* (перевиховання), *vaporization* (випаровування). Українська дослідниця Н. О. Висоцька акцентує увагу на тому, що така лексика створює ефект «відстороненості» та бюрократичного цинізму [12, с. 112]. Завдання перекладача – знайти такі відповідники, які б зберігали цю лицемірну м'якість форми при жахливому змісті.

Антиутопічний хронотоп насичений специфічними реаліями (оронімами, топонімами, назвами установ), які часто містять алюзії або іронію. Назви міністерств у романі «1984» (*Ministry of Truth, Ministry of Love*) є прямими антонімами до їхньої діяльності. У перекладознавчому аспекті передача таких власних назв вимагає застосування стратегій доместикації (адаптації для читача) або форенізації (збереження чужості). Майра Джелен (Myra Jehlen) вказує на те, що втрата внутрішньої форми слова при перекладі власних назв може призвести до знецінення іронічного підтексту твору [90].

Лексичний рівень нерозривно пов'язаний із синтаксисом. Для мови тоталітаризму характерне широке використання пасивних конструкцій (*mistakes were made* – помилки були допущені), номіналізацій (віддієслівних іменників) та кліше. Це дозволяє уникнути згадки про суб'єкт дії, розмиваючи відповідальність влади. Перекладач з англійської мови (де пасивний стан є більш вживаним) на українську стикається з необхідністю трансформації пасивних конструкцій, однак у випадку антиутопії збереження цієї пасивності та безособовості є стилістично виправданим. Часто в антиутопіях протиставляється мова еліти (Партійна номенклатура) та мова низів (проли). Якщо перша є кодифікованою, сухою та ідеологічно забарвленою, то друга – живою, просторічною, насиченою сленгом і помилками [13, с. 148]. Збереження цього стилістичного контрасту є критично важливим для характеристики соціальної стратифікації суспільства.

Підсумовуючи, лексичний матеріал антиутопічних романів становить складну, ієрархічно організовану систему, де кожне слово виконує ідеологічне навантаження. Специфіка перекладу таких текстів полягає у необхідності відтворення не лише денотативного значення слів (що вони означають), але й їхнього конотативного та прагматичного потенціалу (як вони впливають на читача). Використання лексичних трансформацій – калькування, конкретизації, генералізації та створення неологізмів – є основним інструментом для збереження жанрової своєрідності антиутопії та трансляції авторського задуму в нову мовну культуру.

1.3 Художній текст як середовище реалізації перекладацьких трансформацій

Специфіка перекладу художньої літератури, на відміну від науково-технічного чи офіційно-ділового перекладу, зумовлена онтологічною природою самого художнього тексту, який виступає не просто носієм інформації, а складною естетичною системою. Якщо в інформативних текстах домінує денотативна функція, спрямована на об'єктивну передачу фактів, то в художньому творі, за визначенням класика лінгвістичної поетики Романа Jakobsona, панівною є поетична або естетична функція. Це означає, що форма вираження інформації є настільки ж важливою, як і сама інформація, а мовна тканина твору – лексичний добір, синтаксичний ритм, фоніка – стає невід'ємною частиною змісту [89, с. 350]. У такому контексті перекладач стикається з фундаментальною проблемою: неможливістю прямого перенесення форми оригіналу в цільову мову без втрати художнього ефекту. Саме ця діалектична суперечність між необхідністю зберегти зміст і неможливістю зберегти форму породжує об'єктивну потребу в застосуванні перекладацьких трансформацій.

Розглядаючи художній текст як середовище для перекладу, варто звернутися до думки видатної української дослідниці Р.П. Зорівчак, яка наголошує, що художній переклад – це відтворення думок і почуттів автора, втілених в образній системі оригіналу, з метою викликати у читача перекладу адекватне емоційно-естетичне переживання [22, с. 42]. Відтак, текст перестає бути статичною структурою і перетворюється на динамічне поле інтерпретацій, де перекладач виступає співавтором, який деконструє текст оригіналу та реконструює його на новому мовному та культурному ґрунті. Цей процес реконструкції неминуче вимагає відходу від буквалізму. Будь-яка спроба посліпного перекладу художнього твору призводить до руйнування його цілісності, перетворюючи живу тканину оповіді на набір непов'язаних лексем. Тому трансформації в художньому перекладі слід розглядати не як вимушене

зло чи відхилення від оригіналу, а як єдино можливий інструмент досягнення художньої правди.

Глибинною передумовою будь-якої перекладацької трансформації є герменевтичний акт – процес розуміння та тлумачення тексту. Джордж Стайнер у своїй фундаментальній праці “Після Вавилону” описує переклад як «герменевтичний рух», що починається з довіри до тексту та агресивного проникнення в його зміст, а завершується реституцією – відновленням смислової рівноваги в новій мові [106, с. 312]. У контексті роботи над такими складними творами, як антиутопія Дж. Орвелла, це означає, що перекладач має спершу декодувати приховані інтенції автора – наприклад, розпізнати сарказм, захований за сухим бюрократичним стилем «новомови», або відчутти екзистенційний жах, що криється за буденним описом побуту. Лише після повного усвідомлення прагматики тексту перекладач може обирати відповідні трансформаційні стратегії. Часто це призводить до необхідності заміни образу, зміни граматичної структури або навіть додавання пояснювальних елементів, що є сутністю процесу трансформації.

Особливу роль у необхідності застосування трансформацій відіграє явище культурної асиметрії. Художній текст завжди глибоко вкорінений у культуру мови оригіналу, і, як слушно зауважує Сьюзен Басснетт, мова є не просто засобом комунікації, а «серцем культури» [72, с. 23]. Перекладач постійно стикається з лакунами та реаліями – елементами, що не мають прямих відповідників у культурі реципієнта. У випадку з романом «1984» це можуть бути специфічні британські міри ваги, назви страв, грошові одиниці або топоніми Лондона, які для англійського читача створюють ефект впізнаваності, а для українського залишаються порожнім звуком. Тут перекладач постає перед вибором стратегії, яку Лоуренс Венуті окреслює як дихотомію між доместикацією та форенізацією [108, с. 20]. Доместикація передбачає адаптацію тексту, наближення його до читача через заміну чужих реалій на знайомі, що неминуче веде до лексичних трансформацій генералізації або заміни. Натомість форенізація прагне зберегти «чужість» тексту, змушуючи перекладача

вдаватися до транслітерації, калькування або описового перекладу. Вибір конкретного типу трансформації залежить від загальної стратегії перекладача: чи прагне він занурити читача в атмосферу чужого тоталітарного світу, чи зробити текст максимально прозорим для сприйняття.

Не менш важливим чинником, що диктує необхідність граматичних та синтаксичних трансформацій, є ідіостиль автора. Кожен видатний письменник володіє унікальним «авторським голосом», який проявляється не лише у виборі слів, а й у побудові речень. Роджер Фаулер, досліджуючи мову Орвелла, вказує на специфічний «mind-style» (стиль мислення) його персонажів, який характеризується певною сухістю, протокольністю та уривчастістю, що відображає збіднення мислення під тиском ідеології [84, с. 56]. Оскільки українська мова є синтетичною і має вільніший порядок слів порівняно з аналітичною англійською, просте копіювання англійського синтаксису призведе до неприродного звучання тексту, так званого «перекладацького суржику». Щоб відтворити орвеллівський ритм та інтонацію засобами української мови, перекладач змушений вдаватися до членування складних речень на простіші, зміни порядку слів (інверсії) та заміни частин мови. Наприклад, властива англійській мові номіналізація (домінування іменників) часто трансформується в українській мові у дієслівні конструкції, що надає тексту більшої динаміки та природності.

На лексико-семантичному рівні художній текст оперує не лише поняттями, а й образами та конотаціями. Мона Бейкер у своїх дослідженнях підкреслює, що слова в літературі мають складну структуру значення, яка включає експресивний та асоціативний компоненти [71, с. 14]. Найбільшим викликом для перекладача стає відтворення метафоричності тексту. Пітер Ньюмарк розрізняє «мертві» метафори, які стали кліше, та «оригінальні» авторські метафори, що несуть основне естетичне навантаження. Дослівний переклад авторської метафори часто є неможливим, оскільки образ, закладений в ній, може не викликати жодних асоціацій у цільовій культурі або, що гірше, викликати комічний ефект. У таких випадках перекладач застосовує складні

лексико-семантичні трансформації: повну заміну образу на інший, що має аналогічне емоційне забарвлення в культурі перекладу, або ж перетворення метафори на порівняння. Ці зміни є вимушеними кроками, спрямованими на збереження естетичного впливу, навіть ціною зміни буквального значення слів.

Кінцевою метою всіх перекладацьких маніпуляцій у художньому тексті є досягнення еквівалентного прагматичного ефекту. Згідно з теорією динамічної еквівалентності Юджина Найди, якісний переклад має викликати у реципієнта реакцію, максимально наближену до тієї, яку викликав оригінал у первинній аудиторії [97, с. 159]. У контексті роману-антиутопії це означає, що читач українського перекладу повинен відчувати той самий спектр емоцій – від гнітючої тривоги до інтелектуального спротиву – що й читач оригіналу. Для досягнення цього ефекту перекладач часто використовує прийом компенсації, коли втрачений елемент змісту (наприклад, непереказна гра слів чи діалектизм) відтворюється в іншому місці тексту або іншими засобами. Це дозволяє зберегти загальний тональний баланс твору.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що художній текст є складним поліфонічним утворенням, де кожен рівень – від фонетичного до синтаксичного – підпорядкований єдиному авторському задуму. У такому середовищі перекладацькі трансформації виступають не як свавільне втручання в текст, а як об'єктивно необхідний інструментарій для подолання лінгвокультурного бар'єра та збереження естетичної вартості твору. Перекладач художнього тексту діє не як механічний ретранслятор значень, а як творчий інтерпретатор, який через систему лексичних, граматичних та стилістичних трансформацій забезпечує повноцінне життя твору в новій культурі.

1.4 Типологія та класифікація перекладацьких трансформацій

У сучасній парадигмі перекладознавства аксіоматичним є твердження про те, що переклад художнього тексту ніколи не є лінійним процесом заміни знаків однієї мови знаками іншої. Це складний, багатовекторний акт

міжкультурної комунікації, який неминуче стикається з фундаментальною проблемою міжмовної асиметрії. Оскільки кожна мова є унікальною системою, що не лише відображає, але й формує світогляд свого носія (відповідно до гіпотези лінгвістичної відносності Сепіра-Ворфа), досягнення абсолютної тотожності між текстом оригіналу та текстом перекладу є апріорі неможливим завданням. Ця онтологічна невідповідність мовних кодів – розбіжності у фонетичній структурі, граматичній будові, обсязі семантичних полів та культурних конотаціях – зумовлює необхідність застосування спеціальних операцій перетворення вихідного тексту. Саме ці операції у науковій літературі отримали назву перекладацьких трансформацій.

У сфері перекладу для забезпечення точної та ефективної комунікації між різними мовами використовуються різні методи перетворення. Вітчизняна школа перекладу, представлена працями В. І. Карабана [24; 25; 26], Р. П. Зорівчак [22–23], І. В. Корунця [33; 34] та С. Є. Максимова [40; 41], визначає перекладацьку трансформацію як міжмовну перебудову, яка полягає у зміні формальних (лексичних, граматичних) або семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі. Важливо усвідомлювати, що трансформація – це не самоціль перекладача, а об'єктивно необхідний засіб подолання системних розбіжностей між мовами задля збереження комунікативного ефекту. Мета будь-якої трансформації полягає в тому, щоб забезпечити точне відображення в перекладеному тексті наміру та нюансів оригіналу, адаптуючи його структуру та семантику до когнітивної бази цільового реципієнта.

Системний підхід до класифікації трансформацій дозволяє виділити кілька базових рівнів: граматичні, лексичні та лексико-семантичні трансформації. Кожен із цих рівнів має свою специфіку та інструментарій, які потребують детального розгляду.

Граматичні перекладацькі трансформації відіграють важливу роль у галузі лінгвістики та перекладознавства, оскільки вони стосуються глибинних структурних відмінностей між мовами. Це процес перетворення речення або

тексту з однієї мови на іншу зі збереженням його граматичної структури та значення, що вимагає глибокого розуміння граматичних правил і структур обох мов. Однією з найпоширеніших граматичних трансформацій у перекладі є зміна порядку слів. Порядок слів може бути кардинально різним у різних мовах, що зумовлено їх типологічною приналежністю. Наприклад, англійська мова як аналітична тяжіє до фіксованого порядку слів (підмет-дієслово-додаток, або SVO), де місце слова визначає його синтаксичну функцію [24, с. 28]. Натомість українська мова, будучи синтетичною, допускає вільний порядок слів, який використовується для реалізації актуального членування речення – виділення теми (відомого) та реми (нового). При перекладі тексту з англійської мови на українську часто виникає необхідність змінити порядок слів, щоб він відповідав не лише граматичним правилам, а й комунікативній логіці мови перекладу. Ця трансформація гарантує [110, с. 31], що переклад звучатиме природно для носіїв мови, уникаючи ефекту «перекладацького суржику», коли українські слова шикуються в англійську синтаксичну чергу.

Інша важлива граматична трансформація стосується дієслівних форм. Категорії часу, способу, виду та стану англійській та українській мовам не є ізоморфними. Наприклад, розвинена система англійських перфектних часів або тривалих форм (Continuous) не має прямих морфологічних відповідників в українській мові. При перекладі тексту дуже важливо підібрати відповідні дієслівні форми в мові перекладу, щоб передати те саме значення, що й в оригіналі. Це може передбачати зміну часів, використання контекстуальних уточнень або видових форм дієслова. Окрім порядку слів і дієслівних форм, під час перекладу змінюються й інші граматичні елементи: займенники, артиклі, прикметники та прийменники. Перекладачі повинні знати про ці відмінності при перекладі тексту з однієї мови на іншу. Якщо ці перетворення виконані неправильно, вони можуть призвести до плутанини та викривлення змісту. Крім того, граматичні перекладацькі трансформації передбачають адаптацію структури та стилю речень до умовностей цільової мови. Це може включати зміну довжини речень (членування або об'єднання), використання ідіоматичних

виразів або зміну рівня офіційності. Перекладачі повинні враховувати культурні особливості та мовні норми мови перекладу, щоб переклад був не тільки граматично правильним, але й культурно доречним.

Наступним рівнем адаптації є лексичні трансформації. Переклад лексичних одиниць – це процес перетворення слова або фрази з однієї мови на іншу, який передбачає не лише переклад самих слів, але й врахування культурних та лінгвістичних відмінностей. Лексичні трансформації замінюють слова та словосполучення вихідної мови на їхні еквіваленти в мові перекладу. Це робиться для того, щоб адаптувати текст до цільового читача, зберігаючи при цьому значення і контекст вихідного тексту [34, с. 156]. Два найпоширеніші типи формальних лексичних трансформацій – це транскодування та калькування. Транскодування передбачає перетворення слів або фраз з однієї системи письма в іншу і реалізується через транскрипцію (передачу звукової форми) або транслітерацію (передачу графічної форми). Цей прийом є критично важливим при перекладі власних назв та реалій, особливо в жанрі антиутопії, де імена персонажів чи назви установ часто несуть прихований зміст. Калькування – це ще один тип лексичної трансформації, коли слово або словосполучення перекладається буквально, частина за частиною, з однієї мови на іншу. Цей метод дозволяє відтворити внутрішню форму слова. У контексті роману Дж. Орвелла калькування стає основним інструментом відтворення «новомови» (Newspeak), дозволяючи створювати українські відповідники для таких слів, як *doublethink* («дводумство») чи *crimestop* («злочинозупин»), зберігаючи їхню штучність та прозору морфологічну структуру. Однак при використанні цих методів важливо враховувати культурні та лінгвістичні нюанси, щоб уникнути появи беззмістовних буквалізмів, які порушують норми цільової мови.

Найскладнішим і найцікавішим шаром перекладацької діяльності є семантичні та лексико-семантичні трансформації. Семантична перекладацька трансформація – це процес перетворення тексту з однієї мови на іншу зі збереженням глибинного сенсу та інтенції автора, навіть за рахунок зміни

формальних ознак. На відміну від традиційних методів машинного перекладу, які зосереджені на прямих відповідностях, семантична трансформація враховує контекст. Однією з найпоширеніших трансформацій цього типу є перефразування або описовий переклад [41, с. 84]. Цей прийом особливо корисний при перекладі ідіоматичних виразів, культурних відсилань або специфічних мовних конструкцій, які не мають прямого еквівалента. Ще однією важливою складовою є адаптація культурних посилань. Культурно-специфічні поняття та метафори можуть не мати прямого еквівалента в мові перекладу, тому перекладачам доводиться шукати альтернативні способи передати задумане значення. Адаптуючи культурні референції, переклад гарантує, що контент буде зрозумілим для цільової аудиторії, не втрачаючи при цьому свого первинного впливу.

Особливої уваги заслуговують лексико-семантичні трансформації, які базуються на логічних відношеннях між поняттями. С. Є. Максимов у своїй класифікації розділяє лексико-семантичні перекладацькі трансформації на генералізацію, диференціацію, конкретизацію, смисловий розвиток (або модуляцію), антонімічний переклад, компенсацію та повну перестановку сегментів тексту. У контексті дослідження антиутопічного дискурсу, зокрема роману «1984», найбільшу кількісну та якісну вагу мають диференціація, конкретизація, генералізація та модуляція.

Диференціація є фундаментальним процесом уточнення значення. Лексична диференціація передбачає варіації у формі та значенні слів, що призводить до розширення словникового запасу. Дуже часто англійське слово має широку семантичну структуру і може позначати кілька різних понять, для яких в українській мові існують окремі слова. Коли слово зазнає диференціації, перекладач обирає одне з можливих значень, яке найкраще пасує контексту, відсікаючи інші. Це допомагає створювати точність в інтерпретації. Наприклад, англійське слово *affection* може означати і *любов*, і *прихильність*, і *хворобу*. Залежно від контексту перекладач диференціює значення, обираючи єдиний

правильний варіант. Загалом, диференціація відіграє вирішальну роль у відтворенні точності думки автора.

Конкретизація є логічним продовженням диференціації і передбачає звуження значення слова чи словосполучення до певної підгрупи або категорії. Це допомагає надати більш точну інформацію та уникнути двозначності в комунікації. Необхідність конкретизації часто зумовлена різницею в мовних картинах світу: англійська мова часто оперує більш абстрактними родовими поняттями, тоді як українська тяжіє до видових понять. Наприклад, англійське дієслово *to say* може перекладатися як *казати, говорити, мовити, стверджувати, заперечувати* тощо, залежно від ситуації. Конкретизація дозволяє зробити перекладений текст більш візуальним і предметним, що є характерною рисою українського художнього стилю.

Генералізація – це процес, зворотний до конкретизації, що полягає у розширенні значення слова або словосполучення на ширше коло понять. Це дає змогу досягти більш інклюзивного розуміння або уникнути надмірної деталізації, яка може бути незрозумілою чи зайвою для читача перекладу. Генералізація часто застосовується при перекладі специфічних реалій, назв брендів чи локальних явищ, які не мають аналогів у цільовій культурі і значення яких не є критичним для сюжету. Заміна видового поняття родовим дозволяє зберегти темп оповіді, не перевантажуючи текст поясненнями.

Модуляція, або смисловий розвиток, є найскладнішим типом трансформації, оскільки передбачає зміну значення слова або фрази через встановлення логічних зв'язків (причина-наслідок, частина-ціле). Це може включати зміну точки зору на подію. Модуляція дозволяє передати думку автора іншими словами, зберігаючи при цьому правдивість ситуації. Часто модуляція включає додавання модифікаторів, таких як прикметники або прислівники, щоб змінити інтенсивність або ступінь поняття, або використання метафоричних виразів для більш творчого відображення дійсності.

Окремо слід згадати про такі прийоми, як антонімічний переклад та компенсація. Антонімічний переклад полягає в заміні стверджувальної

конструкції на заперечну (або навпаки) із заміною лексичної одиниці на антонім, що дозволяє зберегти емоційний баланс фрази. Компенсація ж є «вищим пілотажем» перекладу, коли втрачений елемент змісту (гра слів, діалект) відтворюється в іншому місці тексту іншими засобами.

Отже, переклад – це не просто механічна заміна слів однієї мови на іншу. Це складний когнітивний процес, який потребує не лише досконалого знання мови, але й глибокого розуміння культурних особливостей, нюансів значення слів та вміння використовувати широкий арсенал методів трансформації тексту. Лексико-семантичні трансформації – генералізація, конкретизація, диференціація та модуляція – є ключовими інструментами, що дозволяють перекладачеві подолати прірву між мовами. Вони дозволяють зробити переклад більш точним і зрозумілим, дають можливість адаптувати текст до цільової аудиторії та зберегти красу та образність мови оригіналу. Аналіз цих трансформацій демонструє, що перекладач виступає співавтором тексту, який через систему змін забезпечує життя художнього твору в новій культурній реальності. Розуміння механізмів цих трансформацій є необхідним фундаментом для подальшого практичного дослідження особливостей перекладу роману «1984», де кожен із зазначених прийомів знаходить своє специфічне застосування.

У сучасній теорії перекладу проблема адекватної передачі лексичного складу художнього твору залишається однією з найбільш актуальних та дискусійних. Слово як базова одиниця мови є не лише носієм денотативного значення, що вказує на предмет чи явище дійсності, але й складним конгломератом культурних, емоційних та асоціативних смислів. Враховуючи фундаментальну асиметрію мовних систем англійської та української мов, яка проявляється у розбіжностях фонетичної будови, морфологічної структури та обсягу семантичних полів, перекладач неминуче стикається з необхідністю застосування трансформацій. У вітчизняному перекладознавстві, спираючись на системні дослідження В. І. Карабана, С. Є. Максимова та Р. П. Зорівчак, прийнято чітко розмежовувати два рівні адаптації словесного матеріалу: власне

лексичні трансформації, які оперують формою слова, та лексико-семантичні трансформації, які базуються на логічних операціях із його значенням. Це розмежування є не просто таксономічною формальністю, а відображає глибинну різницю в когнітивних механізмах, які задіює перекладач для вирішення комунікативних завдань.

1.4.1 Лексичні трансформації: адаптація форми. Першу групу становлять лексичні трансформації, які також називають формальними. Їхньою ключовою ознакою є те, що об'єктом перекладацьких маніпуляцій стає не стільки глибинний зміст (поняття), скільки матеріальна оболонка слова – його графічна, фонетична або морфологічна структура. Ці трансформації застосовуються переважно у випадках, коли в мові перекладу відсутній прямий словниковий відповідник для лексичної одиниці оригіналу (явище безеквівалентності), або коли перекладач свідомо прагне зберегти звуковий чи структурний образ іншомовного слова задля створення певного стилістичного ефекту. До основних видів лексичних трансформацій належать транскрипція, транслітерація та калькування.

Транскрипція та транслітерація, які часто об'єднують терміном «транскодування», є способами введення до тексту перекладу запозичень. Транслітерація базується на відтворенні графічної форми слова, тобто передачі літер вихідної мови літерами мови перекладу згідно з усталеними таблицями відповідності. Цей метод був домінуючим у перекладознавстві минулих століть, проте на сучасному етапі він поступається місцем транскрипції – передачі звукової оболонки слова. Це зумовлено прагненням наблизити читача перекладу до реального звучання іноземної мови. У контексті перекладу художньої прози, зокрема антиутопічного роману Дж. Орвелла, транскодування відіграє критичну роль у передачі ономастикону – системи власних назв (антропонімів, топонімів, назв установ). Наприклад, імена головних героїв або назви лондонських вулиць не перекладаються, а транскодуються, що дозволяє локалізувати дію в конкретному культурно-географічному просторі. Водночас застосування цих прийомів вимагає від перекладача виваженості: надмірне

транскодування призводить до засмічення тексту варваризмами, тоді як повна відмова від нього (наприклад, переклад промовистих імен) може знищити національний колорит твору.

Особливе місце в системі лексичних трансформацій посідає калькування. На відміну від транскодування, яке копіює зовнішню оболонку, калькування відтворює внутрішню морфологічну структуру слова або словосполучення. Сутність цього прийому полягає в тому, що складові частини лексичної одиниці (морфеми або слова) замінюються їхніми прямими відповідниками в мові перекладу. Калькування є стратегічним інструментом при перекладі авторських неологізмів та термінології. У романі «1984» саме калькування дозволяє адекватно відтворити лексику «новомови» (Newspeak). Слова на кшталт *doublethink*, *crime-stop*, *facecrime* є штучними конструктами, створеними автором шляхом складання основ. Переклад цих одиниць описовим шляхом (наприклад, «здатність дотримуватися двох протилежних переконань») знищив би стилістику твору. Натомість калькування («дводумство», «злочинозупин», «обличчязлочин») дозволяє створити в українській мові слова-двійники, які зберігають структурну прозорість, лаконічність та, що найважливіше, штучний, механістичний характер оригіналів. Таким чином, лексичні трансформації забезпечують перенесення в текст перекладу «тіла» слова або його структурної схеми.

1.4.2 Лексико-семантичні трансформації: логіка значень. Друга, значно складніша група – лексико-семантичні трансформації – стосується тих випадків, коли формальне відтворення слова є неможливим або недоцільним через розбіжності в семантичних системах мов. Тут перекладач оперує не літерами чи морфемами, а поняттями. Сутність лексико-семантичних трансформацій полягає в заміні лексичної одиниці оригіналу на одиницю мови перекладу, значення якої не збігається з вихідним повністю, але виводиться з нього за допомогою певних логічних операцій. С. Є. Максимов класифікує ці трансформації на основі логічних категорій підпорядкування (рід-вид),

перехрещення та суміжності. До основних видів належать конкретизація, генералізація, диференціація та модуляція (смисловий розвиток).

Конкретизація є найпоширенішою лексико-семантичною трансформацією при перекладі з англійської мови на українську. Її необхідність зумовлена явищем, яке лінгвісти називають «широкою семантикою» англійського слова. В англійській мові існує великий пласт лексики (особливо дієслів), що має узагальнене значення (наприклад, *to go, to get, to say*). Українська мова, натомість, тяжіє до конкретності та деталізації. Логічна суть конкретизації полягає у переході від родового поняття до видового. Якщо в оригіналі використано слово з широким значенням, а контекст чітко вказує на специфіку дії чи предмета, перекладач звужує значення. Наприклад, англійське дієслово *to come* залежно від контексту може конкретизуватися як *прийти, приїхати, прилетіти, завітати* або *надійти*. У художньому тексті конкретизація виконує важливу естетичну функцію: вона робить образ більш зримим, рельєфним та емоційно насиченим. Замість нейтрального повідомлення про факт дії, читач отримує візуальну картинку способу її виконання.

Діаметрально протилежним процесом є генералізація – перехід від видового поняття до родового, тобто розширення значення. Ця трансформація застосовується рідше, але є незамінною у двох випадках. По-перше, коли конкретна реалія оригіналу є невідомою для читача перекладу і не несе суттєвого смислового навантаження. Наприклад, назва конкретного лондонського пабу чи марки пива, яка не є символічною для сюжету, може бути замінена родовим поняттям «пивна» або «пиво», щоб не перевантажувати текст незрозумілими деталями. По-друге, генералізація використовується з метою дотримання стилістичних норм мови перекладу, коли надмірна деталізація виглядає неприродно. Вміле використання генералізації дозволяє зберегти динаміку оповіді та уникнути ефекту «перекладацького коментаря» всередині художнього тексту.

Надзвичайно важливим інструментом є диференціація значень. Вона пов'язана з явищем полісемії (багатозначності). Англійські слова часто мають

ширший спектр значень, ніж їхні українські відповідники. Процес диференціації передбачає, що перекладач із багатьох словникових значень слова обирає одне, яке найбільш точно відповідає контексту. Наприклад, слово *humanity* може означати *людство*, *людяність* або *гуманітарні науки*. Перекладач не може використати слово, яке б об'єднувало всі ці смисли, тому він мусить диференціювати значення, звузивши семантичний обсяг слова до одного конкретного поняття. Цей процес вимагає глибокого розуміння контексту – як вузького (словосполучення), так і широкого (ситуація, твір загалом).

Вершиною перекладацької майстерності у сфері лексико-семантичних трансформацій є модуляція, або смисловий розвиток. Цей прийом передбачає заміну слова або словосполучення іншим, значення якого логічно виводиться з вихідного, але не є йому тотожним. Модуляція базується на відношеннях суміжності: причини і наслідку, процесу і результату, частини і цілого. Наприклад, заміна причини на наслідок (*He is dead* – *Він помер*) є класичним прикладом модуляції, де статичний стан замінюється динамічним процесом, що до нього призвів. У перекладі психологічної прози, зокрема внутрішніх монологів героїв Орвелла, смисловий розвиток дозволяє відтворити не букву, а дух висловлювання, передати хід думки персонажа природними для української мови засобами. Часто модуляція дозволяє уникнути мовної тавтології або стилістичної кострубатості, замінюючи прямий опис предмета вказівкою на його характерну ознаку.

Окремо слід виділити комплексні лексико-семантичні трансформації, до яких належить антонімічний переклад. Сутність цього прийому полягає в заміні стверджувальної конструкції на заперечну (або навпаки) з одночасною заміною ключового слова на його антонім. Ця трансформація дозволяє зберегти зміст висловлювання, змінивши його мовну форму. Вона є особливо ефективною для відтворення емоції та емоційного навантаження фрази. Наприклад, англійське *Keep out* (стверджувальна форма) часто перекладається як *Не заходити* (заперечна форма). В умовах перекладу «новомови» та ідеологічних гасел у

романі «1984» антонімічний переклад дозволяє точно передати категоричність та безапеляційність тоталітарного дискурсу.

Таким чином, розмежування лексичних та лексико-семантичних трансформацій є принциповим для розуміння механізмів перекладацької діяльності. Якщо лексичні трансформації (транскодування, калькування) спрямовані на адаптацію форми слова і дозволяють збагатити мову перекладу новими термінами та екзотизмами, то лексико-семантичні трансформації (конкретизація, генералізація, модуляція) працюють на рівні змісту, забезпечуючи понятійну адекватність тексту. У процесі роботи над високохудожнім твором перекладач постійно комбінує ці прийоми, обираючи той інструмент, який найкраще вирішує конкретну комунікативну задачу. Вміння розрізняти та доцільно застосовувати ці види трансформацій є показником професійної компетентності перекладача та запорукою створення якісного перекладу, який не лише передає інформацію, а й відтворює естетичну та ідеологічну систему оригіналу. У подальшому дослідженні практичного матеріалу роману «1984» ми будемо спиратися саме на цю класифікацію для аналізу способів відтворення авторського ідіостилу та специфіки антиутопічного світобачення.

1.4.3 Граматичні трансформації: морфологічний та синтаксичний аспекти

У складній ієрархії перекладацьких проблем граматичний рівень посідає особливе, фундаментальне місце, оскільки саме граматики є тим «скелетом», на якому тримається «плоть» лексичного складу. Якщо лексичні невідповідності між мовами часто можна подолати шляхом підбору синонімів, аналогів чи описових зворотів, то граматичні розбіжності мають системний, обов'язковий характер і вимагають від перекладача радикальних рішень. Англійська та українська мови належать до різних типологічних класів: перша є яскраво вираженою аналітичною мовою з фіксованим порядком слів, мінімальною словозміною та розвиненою системою службових слів, тоді як друга – синтетичною флективною мовою з вільною синтаксичною будовою та

розгалуженою системою відмінкових закінчень. Ця глибока типологічна дистанція, або, говорячи мовою лінгвістики, системний аломорфізм, створює об'єктивну і неминучу необхідність застосування граматичних трансформацій.

У вітчизняному перекладознавстві, зокрема у фундаментальних працях В. І. Карабана [24; 25; 26], І. В. Корунця [33; 34] та О. І. Чередниченка [65], під граматичною трансформацією розуміють цілеспрямоване перетворення структури речення або зміну граматичних характеристик слів у процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу при збереженні змістової інваріантності. Важливо усвідомлювати, що ці зміни не є проявом перекладацького свавілля чи бажанням «покращити» автора. Навпаки, це вимушений крок, продиктований самою природою мовних систем. Відмова від граматичних трансформацій, тобто намагання копіювати граматичні форми оригіналу, неминуче призводить до порушення норм мови перекладу, виникнення синтаксичних кальок та затемнення змісту, що є неприпустимим у художньому перекладі [33, с. 45]. У західній теорії перекладу, зокрема у роботах Дж. Кетфорда, ці явища описуються терміном «категоріальні зрушення» (category shifts), які охоплюють зміни на рівні структури, класу слів, одиниці та внутрішньосистемні заміни [76, с. 73].

Увесь масив граматичних трансформацій, що застосовуються при перекладі англійської художньої прози українською мовою, доцільно розглядати на двох взаємопов'язаних, але відмінних за своїм інструментарієм рівнях: морфологічному та синтаксичному. Морфологічні трансформації стосуються змін частин мови та їхніх граматичних категорій (роду, числа, відмінка, часу, стану), тоді як синтаксичні трансформації оперують структурою речення, порядком слів та типами синтаксичних зв'язків.

Розпочинаючи аналіз із морфологічного рівня, неможливо оминути увагою такий поширений і важливий прийом, як заміна частин мови, або функціональна транспозиція. Необхідність такої заміни часто зумовлена різною функціональною активністю та частотністю вживання частин мови в англійській та українській традиціях. Для англійської мови характерне явище

номіналізації – виразне тяжіння до використання іменників та іменних конструкцій там, де українська мова надає перевагу дієслову [26, с. 115]. Це явище частково пояснюється легкістю конверсії в англійській мові, де дієслово легко перетворюється на іменник без зміни форми [24, с. 301]. Статичні англійські конструкції, що описують дію через стан або предмет, в українському перекладі трансформуються в динамічні дієслівні форми задля надання тексту природності. Класичним прикладом може слугувати фраза «*He is a heavy smoker*». Дослівний переклад «*Він є важким курцем*» сприймався б українським читачем як неприродна калька або навіть як стилістична помилка. Адекватним рішенням у цьому випадку є дієслівна трансформація: «*Він багато палить*». У художньому тексті, зокрема в прозі Дж. Орвелла, де сухий, протокольний опис часто чергується з динамікою внутрішнього мовлення персонажів, вміння перекладача гнучко переходити від іменного стилю до дієслівного є запорукою відтворення авторського ритму.

Особливу складність для перекладача становить така специфічна риса англійської морфології, як герундій. Ця безособова форма дієслова, що поєднує в собі властивості дієслова та іменника, не має прямого аналога в українській мові. Це створює ситуацію, коли одна й та сама граматична форма оригіналу залежно від своєї синтаксичної функції може перекладатися абсолютно різними частинами мови: іменником (*Reading is useful* – *Читання* корисне), інфінітивом (*I like reading* – Я люблю *читати*), дієприслівником (*After reading the book...* – *Прочитавши* книгу...) або навіть цілим підрядним реченням (*I remember reading this book* – Я пам'ятаю, як *читав* цю книгу). Відсутність ізоморфізму в системі безособових форм дієслова змушує перекладача постійно вдаватися до морфологічних заміन, обираючи той варіант, який найкраще вписується в контекст.

Ще одним важливим аспектом морфологічних трансформацій є заміна граматичних категорій. Категорії числа, роду та відмінка в англійській та українській мовах не завжди збігаються, що призводить до необхідності корекції. Яскравим прикладом є розбіжність у категорії числа іменників.

Існують групи слів *singularia tantum* (вживаються лише в однині) та *pluralia tantum* (лише у множині), склад яких у двох мовах є різним. Слова, що в англійській мові вживаються виключно в однині (наприклад, *money, advice, hair, information*), в українській можуть мати форму множини (*гроші*) або ж зберігати однину (*порада, волосся, інформація*). Проте існують і складніші випадки, коли англійська однина (*gate, sledge*) перекладається українською множиною (*ворота, сани*). Перекладач змушений здійснювати заміну форми числа, щоб узгодити підмет із присудком згідно з нормами української граматики, інакше речення втратить зв'язність. Не менш складною є проблема категорії роду. В англійській мові рід іменників є здебільшого семантичною категорією (співвідноситься з біологічною статтю: *he* – про чоловіків, *she* – про жінок, *it* – про все інше), тоді як в українській – це граматична категорія, притаманна кожному іменнику. Це створює неабиякі труднощі при перекладі персоніфікацій, алегорій або займенників, що стосуються тварин чи неживих об'єктів. Наприклад, в англійській традиції корабель (*ship*) часто замінюється займенником *she*, що надає тексту певного емоційного забарвлення. При перекладі українською мовою слово «корабель» є чоловічого роду, тому збереження жіночої персоніфікації вимагає від перекладача пошуку інших засобів виразності або заміни іменника на синонім жіночого роду (наприклад, *ихуна, яхта*), якщо це дозволяє контекст.

Переходячи до синтаксичного рівня, ми стикаємося з ще більш масштабними перетвореннями, які стосуються структури цілого висловлювання. Ключовою проблемою тут стає відмінність у порядку слів та актуальному членуванні речення. Англійське речення, як відомо, будується за жорсткою схемою «підмет – присудок – додаток», де фіксоване місце слова є основним показником його синтаксичної ролі. Українське речення, завдяки розвиненій флексивності, допускає вільний порядок слів, який слугує меті комунікативного фокусування та логічного виділення. Теорія актуального членування речення розрізняє тему (вихідну точку повідомлення, відому інформацію) та рему (ядро повідомлення, нову інформацію). В англійській мові

рема часто виділяється інтонаційно або за допомогою невизначеного артикля, займаючи при цьому стандартну позицію. В українській мові рема тяжіє до кінцевої позиції в реченні. Тому при перекладі перекладач часто змушений вдаватися до повної або часткової інверсії (зміни порядку слів), переміщуючи смисловий центр висловлювання в сильну позицію. Наприклад, англійське речення «*A boy entered the room*», де артикль *a* вказує на новизну підмета (рему), не можна перекласти як «Хлопець зайшов у кімнату», бо це відповідало б англійському «*The boy entered the room*». Адекватним перекладом буде інверсоване речення: «У кімнату зайшов хлопець». Ця, на перший погляд, проста перестановка слів є критично важливою для правильного розуміння логіки тексту. Якщо її ігнорувати, український текст звучатиме монотонно, а логічні акценти будуть зміщені, що може спотворити авторський задум.

Надзвичайно важливою синтаксичною трансформацією, особливо в контексті перекладу творів Дж. Орвелла, є заміна активного стану пасивним і навпаки. Англійська мова, особливо її офіційний, науковий та публіцистичний стилі, надзвичайно схильна до широкого використання пасивних конструкцій (Passive Voice). Пасив дозволяє уникнути згадки про суб'єкта дії, надаючи висловлюванню об'єктивності, відстороненості та певної безособовості. У романі «1984» пасивний стан часто виконує не лише граматичну, а й ідеологічну функцію, демонструючи, що події відбуваються ніби самі собою, за волею невидимої Системи, без конкретних виконавців («*Mistakes were made*» – «Помилки були допущені», замість «Ми припустилися помилок»). Українська мова, хоч і має форми пасивного стану, вживає їх значно рідше і з більшими стилістичними обмеженнями. Прямий переклад англійських пасивних конструкцій, особливо в художньому тексті, часто призводить до появи ваговитих, канцелярських фраз, перевантажених формами на *-ся* або дієприкметниками. Тому перекладач зазвичай замінює пасивний стан на активний («*The book was written by him*» → «Він написав книгу») або на безособові форми на *-но/-то* («*It was decided*» → «Було вирішено»). Ця трансформація дозволяє надати українському тексту більшої динаміки та

легкості. Однак у випадках, коли пасивність є свідомим художнім прийомом автора, що підкреслює безправність персонажа перед обличчям тоталітарної машини (наприклад, коли Вінстон Сміт описується як об'єкт маніпуляцій, а не як суб'єкт дії), перекладач може свідомо зберегти пасивну конструкцію або компенсувати її іншими засобами, щоб не втратити цей важливий смисловий нюанс.

Окрему, досить обширну групу синтаксичних трансформацій становлять операції зі структурою складного речення: членування та об'єднання. Англійська письмова мова характеризується розвиненою системою сурядних та підрядних сполучників, а також широким вживанням дієприкметникових та герундіальних зворотів, що дозволяє будувати довгі, розгалужені речення, які містять кілька підрядних частин і можуть займати цілий абзац. При перекладі українською мовою збереження такої громіздкої структури може ускладнити сприйняття змісту, зробити текст важкочитабельним і «задиханим». У таких випадках застосовується прийом членування, або парцеляції – розбиття одного складного речення на два або більше простих самостійних речень. Це дозволяє розвантажити синтаксис, зробити думку прозорішою та акцентувати увагу на окремих деталях. Зворотний процес – об'єднання речень – застосовується рідше, зазвичай у тих випадках, коли англійський текст складається з низки коротких, уривчастих простих речень, які в українському перекладі краще поєднати в одне складне задля створення більшої плавності оповіді або відтворення логічного причинно-наслідкового зв'язку між подіями. Вибір між членуванням та об'єднанням завжди залежить від ритмомелодики конкретного фрагмента тексту та загального стилю автора. У випадку з Орвеллом, стиль якого часто називають «прозорим, як скло», перекладач повинен бути дуже обережним, щоб не ускладнити синтаксис там, де автор прагнув максимальної простоти.

Також до граматичних трансформацій відносять операції додавання та вилучення слів, які, хоч і змінюють лексичний склад речення, але зумовлені суто граматичними причинами. Прийом додавання часто є необхідним для

відновлення так званих еліптичних конструкцій, які є нормою для англійської мови, але неприпустимі для української. Також додавання слів потрібне для розкриття значень, які в англійській мові передаються граматичними засобами, відсутніми в українській (наприклад, значення артиклів або перфектних часів). Прийом вилучення, навпаки, спрямований на усунення плеоназмів – слів, які є семантично надлишковими з погляду української мови. Типовим прикладом є вживання присвійних займенників при назвах частин тіла або предметів одягу. Англієць скаже «*He raised his hand*» або «*She put her hat on*», обов'язково вживаючи займенник. В українському перекладі ці займенники зазвичай вилучаються («*Він підняв руку*», «*Вона надягла капелюшок*»), оскільки значення присвійності вже імпліцитно закладене в контексті, і вживання слова «свою» сприймалося б як стилістична надмірність.

Окремої уваги заслуговує трансформація синтаксичних комплексів, таких як *Complex Object* (об'єктний відмінок з інфінітивом) та *Complex Subject* (суб'єктний відмінок з інфінітивом). Ці конструкції, що є надзвичайно продуктивними в англійській мові, не мають прямих структурних аналогів в українській мові. Тому їхній переклад майже завжди вимагає повної синтаксичної перебудови речення, зазвичай – розгортання комплексу в підрядне речення. Наприклад, фраза «*I saw him enter the room*» (*Complex Object*) трансформується в складнопідрядне речення «*Я бачив, як він зайшов у кімнату*». Фраза «*He is said to be a good writer*» (*Complex Subject*) перекладається за допомогою вставного слова або безособового речення: «*Кажуть, що він хороший письменник*». Вміння розпізнавати такі комплекси та правильно їх трансформувати є показником професійної грамотності перекладача.

Підсумовуючи розгляд граматичних трансформацій, слід підкреслити, що вони є не просто технічним інструментарієм, а складним когнітивним механізмом адаптації тексту. Граматична система мови – це не просто набір правил узгодження слів, це спосіб організації мислення. Перекладаючи художній твір, ми фактично «пересаджуємо» думку автора з одного ґрунту на

інший. Для того, щоб ця думка прижилася і розквітла, необхідно змінити форму її кореневої системи. Граматичні трансформації дозволяють подолати типологічний розрив між аналітичною та синтетичною системами мов, забезпечуючи відповідність перекладу не лише лексичним, а й граматичним та стилістичним нормам української мови. Вони забезпечують зв'язність тексту, його логічну стрункість та емоційну виразність. У контексті аналізу антиутопічної прози Джорджа Орвелла роль граматичних трансформацій важко переоцінити, оскільки саме через специфічний синтаксис – уривчастий, сухий або, навпаки, заплутаний і бюрократичний – автор передає атмосферу тоталітарного суспільства. Завдання перекладача полягає в тому, щоб, використовуючи весь арсенал граматичних заміन, перестановок та перебудов, відтворити цей унікальний авторський голос засобами української мови, не втративши при цьому жодного відтінку змісту.

Таким чином, граматичні трансформації виступають запорукою адекватності перекладу на структурному рівні, створюючи необхідну базу для подальших лексичних та стилістичних рішень. Без глибокого розуміння природи цих перетворень неможливо досягти високої якості художнього перекладу, який би сприймався читачем як оригінальний твір, а не як підрядник з іноземної мови.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнення теоретико-методологічних засад дослідження специфіки відтворення антиутопічного дискурсу дає підстави стверджувати, що переклад художнього тексту є складним, багаторівневим актом міжкультурної комунікації, який виходить далеко за межі механічного перекодування інформації з однієї знакової системи в іншу. Проведений у першому розділі аналіз наукової літератури, що охоплює праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, дозволив сформулювати цілісну концепцію перекладацької трансформації як основного інструменту подолання лінгвокультурної та системної асиметрії між англійською та українською мовами. У процесі

теоретичного пошуку було з'ясовано, що ключовою категорією сучасного перекладознавства виступає не стільки формальна еквівалентність, яка передбачає тотожність лексичного складу та синтаксичних структур, скільки динамічна еквівалентність або адекватність, спрямована на відтворення комунікативно-прагматичного ефекту оригіналу. Стосовно жанру антиутопії, і зокрема роману Джорджа Орвелла «1984», це означає, що пріоритетним завданням перекладача є не послівна точність, а реконструкція тієї специфічної атмосфери тотального контролю, страху та інтелектуальної деградації, яка закодована автором на всіх рівнях тексту.

2. Детальне вивчення лінгвостилістичних особливостей жанру антиутопії засвідчило, що мова в таких творах виконує функцію сюжетотворення. Вона перестає бути нейтральним тлом і перетворюється на активного персонажа, інструмент репресії та маніпуляції свідомістю. Аналіз феномену «новомови» (Newspeak) продемонстрував, що автор свідомо деформує лексичну та граматичну норму англійської мови, звужуючи семантичні поля слів та спрощуючи синтаксис задля обмеження когнітивних можливостей носіїв мови. Для перекладача це становить подвійний виклик: з одного боку, необхідно передати зміст висловлювання, а з іншого – зберегти відчуття штучності, механістичності та примітивності мовних конструкцій, які є маркерами тоталітарного мислення. Це вимагає відмови від стратегії покращення тексту або його літературного згладжування. Навпаки, перекладач змушений вдаватися до стратегії форенізації, створюючи в українській мові неологізми та синтаксичні конструкції, що імітують орвеллівський стиль, навіть якщо це суперечить традиційним уявленням про милозвучність.

3. Центральним елементом теоретичного дослідження став аналіз типології та функціональної природи перекладацьких трансформацій. Було встановлено, що трансформація є об'єктивно необхідним прийомом, зумовленим розбіжностями у картинах світу та граматичних будовах англійської та української мов. Спираючись на класифікації провідних перекладознавців, ми розмежували трансформації на лексичні, лексико-

семантичні та граматичні, довівши, що кожен із цих видів виконує свою унікальну функцію в процесі адаптації тексту.

4. На рівні лексичних трансформацій, які стосуються формальної адаптації слова, особливу увагу було приділено прийомам транскодування та калькування. З'ясовано, що транскодування (транскрипція і транслітерація) є основним засобом введення в український текст власних назв та культурно-специфічних реалій, що дозволяє локалізувати дію роману в часопросторі вигаданого Лондона. Однак значно глибшим за своїм впливом на тканину тексту є прийом калькування. У контексті перекладу творів Орвелла калькування виступає не просто як спосіб перекладу безеквівалентної лексики, а як єдиний можливий метод відтворення принципів словотвору «новомови». Копіювання морфологічної структури англійських неологізмів дозволяє створити в українській мові слова-двійники, які зберігають прозорість внутрішньої форми та ідеологічне навантаження оригіналів. Саме завдяки калькуванню український читач отримує доступ до авторської концепції лінгвістичного конструювання реальності, де слова складаються механічно, позбавлені емоційних обертонів.

5. Окремий пласт дослідження склали лексико-семантичні трансформації, які базуються на логічних операціях із поняттями. Було виявлено, що через явище широкої семантики англійських слів та тяжіння української мови до конкретики, найбільш продуктивною трансформацією є конкретизація. Цей прийом дозволяє перекладачеві візуалізувати оповідь, замінюючи абстрактні дієслова руху чи мовлення на більш специфічні, що відповідають контексту. У художньому плані це сприяє посиленню експресивності тексту та глибшому розкриттю психології персонажів. Водночас дослідження показало важливість прийомів генералізації та модуляції (смислового розвитку). Генералізація дозволяє уникнути перевантаження тексту нерелевантними деталями та національними реаліями, які можуть бути незрозумілими для українського реципієнта, тоді як модуляція забезпечує природність звучання перекладу шляхом зміни логічної структури висловлювання (перехід від наслідку до

причини, від процесу до результату). Ці трансформації свідчать про те, що переклад відбувається не на рівні слів, а на рівні смислів та ситуацій.

6. Фундаментальне значення для досягнення структурної адекватності перекладу мають граматичні трансформації, необхідність яких продиктована типологічною дистанцією між аналітичною англійською та синтетичною українською мовами. Теоретичний аналіз підтвердив, що без глибокої перебудови граматичної структури речення неможливо досягти природності викладу. На морфологічному рівні ключовою є функціональна транспозиція – заміна частин мови, зокрема перехід від англійської номіналізації (домінування іменників) до української дієслівності. Це дозволяє надати тексту динаміки, властивої українській наративній традиції. На синтаксичному рівні критично важливими є операції зі зміни порядку слів, зумовлені відмінностями в актуальному членуванні речення. Встановлено, що перекладач повинен постійно здійснювати інверсію, щоб зберегти логічний наголос та комунікативний центр висловлювання, який в англійській мові часто маркується артиклями, а в українській – позицією слова в кінці речення.

7. Особливої уваги в контексті дослідження антиутопічного стилю набула проблема перекладу пасивних конструкцій. Було з'ясовано, що англійська мова широко використовує пасивний стан для створення ефекту безособовості та об'єктивності, що ідеально пасує до опису бюрократичної системи тоталітарної держави. Українська мова, маючи обмежені можливості вживання пасиву, вимагає від перекладача трансформації цих конструкцій в активні або безособові форми на -но/-то. Однак цей процес вимагає надзвичайної обережності, адже повна ліквідація пасиву може призвести до втрати важливого стилістичного нюансу – пасивності людини перед системою. Тому вибір між збереженням пасиву та його трансформацією завжди є результатом складного інтерпретаційного вибору.

8. Також у розділі було обґрунтовано важливість комплексних лексико-граматичних трансформацій, зокрема антонімічного перекладу та компенсації. Антонімічний переклад дозволяє зберегти емоційний баланс фрази шляхом

зміни її граматичної полярності, що є особливо актуальним для перекладу категоричних гасел та наказів. Компенсація ж виступає як універсальний механізм відновлення втраченого змісту. Оскільки не всі елементи художнього тексту (зокрема гра слів, діалектизми, фонетичні ефекти) можуть бути відтворені в тому самому місці, перекладач використовує компенсацію для відтворення стилістичного ефекту в іншому фрагменті твору. Це підтверджує тезу про те, що одиницею перекладу є не слово і не речення, а текст як цілісна художня система.

9. Підсумовуючи теоретичний доробок першого розділу, можна констатувати, що перекладацькі трансформації не є набором розрізнених технічних прийомів. Це цілісна, ієрархічно організована система когнітивних та мовних операцій, яка дозволяє перекладачеві виступати у ролі співавтора та інтерпретатора. Успішність відтворення роману «1984» українською мовою залежить від уміння перекладача гармонійно поєднувати формальні трансформації (калькування, транскодування) для передачі специфіки «новомови» з глибинними лексико-семантичними та граматичними перебудовами, необхідними для дотримання норм української літературної мови. Теоретичний базис, сформований у цьому розділі – класифікація трансформацій, розуміння природи еквівалентності та врахування жанрової специфіки антиутопії – слугуватиме надійним фундаментом для практичного аналізу тексту роману у другому розділі магістерської роботи. Саме на основі викладених теоретичних положень буде здійснено детальний розбір конкретних перекладацьких рішень, що дозволить на практиці перевірити ефективність та доцільність застосування тих чи інших видів трансформацій при відтворенні індивідуально-авторського стилю Джорджа Орвелла.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984» У ПЕРЕКЛАДІ В. ДАНМЕРА

2.1 Лексико-семантичні трансформації як інструмент сприйняття тексту та атмосфери антиутопії

Лексико-семантичний рівень художнього твору є тим фундаментом, на якому будується вся архітектоніка читацького сприйняття. У сфері перекладознавства загальновизнаним є факт, що адекватна рецепція перекладного тексту залежить не стільки від формальної точності передачі слів, скільки від відтворення глибинних смислових зв'язків та конотацій, закладених автором. Лексико-семантичні трансформації, які передбачають видозміну лексичних одиниць на основі логічних категорій підпорядкування, перехрещення або суміжності, виступають ключовим інструментом адаптації тексту до когнітивної бази іншомовного читача. Як зазначає С. Є. Максимов, ці трансформації дозволяють перекладачеві подолати «опір» мовного матеріалу і відтворити не лише денотативний зміст (що сказано), але й прагматичний ефект (як це впливає на реципієнта) [41, с. 105]. У контексті перекладу антиутопічного роману Дж. Орвелла «1984», здійсненого Віталієм Данмером, саме лексико-семантичні перетворення стають тим механізмом, що дозволяє українському читачеві відчувати задушливу атмосферу тоталітаризму, страху та безнадії.

Процес сприйняття тексту – це складна когнітивна діяльність, що виходить далеко за межі простого декодування знаків. Читач взаємодіє з текстом, спираючись на власний культурний досвід та емоційний стан. Роль перекладача, за словами Умберто Еко, полягає в тому, щоб виступити медіатором у цьому процесі переговорів між автором і читачем [82, с. 18]. В. Данмер у своєму перекладі активно використовує лексико-семантичні трансформації (конкретизацію, генералізацію, модуляцію) для керування

увагою читача. Наприклад, використання контекстуальних синонімів дозволяє тонко змінити тональність сцени, підкреслити іронію або, навпаки, трагізм ситуації, не змінюючи при цьому фактологічного змісту повідомлення. Так само антонімічний переклад, застосований до партійних гасел, дозволяє створити необхідний контраст, підкреслюючи абсурдність ідеології Ангсоу.

Особливої ваги лексико-семантичні трансформації набувають при роботі з полісемантичною лексикою та авторськими метафорами. Текст Орвелла насичений словами, які в контексті антиутопії набувають специфічних, часто зловісних значень. Читач оригіналу зчитує ці коди інтуїтивно, спираючись на мовну інтуїцію. Український читач потребує адаптації цих кодів. В. Данмер, застосовуючи прийом диференціації значень, обирає з семантичного спектра англійського слова саме той варіант, який найточніше передає «орвеллівський» відтінок змісту. Цей процес інтерпретації ускладнюється наявністю ідіоматичних виразів та специфічної образності, притаманної стилю Орвелла, яку Роджер Фаулер влучно назвав «стилем демонтированої реальності» [84, с. 56]. Перекладач змушений трансформувати буквальні образи на такі, що викликають аналогічні асоціації в українській лінгвокультурі.

Ще один рівень складності додається, якщо врахувати, що тексти є динамічними утвореннями, які функціонують у змінному соціокультурному контексті. Як слушно зауважує І. В. Корунець, переклад завжди є інтерпретацією оригіналу з позицій сучасності [34, с. 24]. Переклад В. Данмера, здійснений у 2015 році, резонує із сучасним українським читачем значно сильніше, ніж радянські або пострадянські спроби, саме завдяки вдалому вибору лексики. Перекладач орієнтується не лише на словникові відповідники, але й на глибинні культурні конотації, актуалізуючи в тексті ті семи, які асоціюються з досвідом тоталітарного минулого та інформаційної війни. Це дозволяє створити цільовий текст, який є вірним оригіналу як за значенням, так і за силою емоційного впливу [72, с. 23].

Стратегічне використання лексико-семантичних трансформацій дозволяє В. Данмеру не просто інформувати читача, а емоційно залучати його,

викликати почуття тривоги, відрази або співчуття. Письменник може маніпулювати лексикою, щоб підштовхнути читачів до певних висновків, і перекладач мусить відтворити цю маніпуляцію. У романі «1984» це проявляється через контраст між сухою, стерильною мовою Партії та живою, подекуди натуралістичною мовою описів побуту пролів. В. Данмер майстерно відтворює цей контраст: для офіціозу він використовує канцеляризми та книжну лексику (часто вдаючись до генералізації), а для опису реального життя – експресивну, знижену лексику (застосовуючи конкретизацію). Такий підхід є свідченням того, що перекладач розуміє текст як систему, де кожен елемент працює на загальну ідею.

У контексті фундаментального роману-антиутопії Джорджа Орвелла «1984» лексико-семантичні трансформації є не просто технічним прийомом, а невід'ємною частиною побудови атмосфери роману та формування його рецепції. Вправне володіння Орвеллом засобами мови відображає ключові теми твору: мінливість істини, тотальність контролю та крихкість людської свідомості. «1984» представляє похмуру картину майбутнього, де режим знищив здатність людини до вільного мислення. Оповідь глибоко вкорінена в лексико-семантичному ландшафті, який Орвелл ретельно створює, щоб занурити читачів у гнітючий світ Океанії. Мова тут використовується як зброя. Найяскравіше це проявляється у створенні «новомови» (Newspeak) – лінгвістичного конструкту, покликаного унеможливити інакомислення [78, с. 42].

В. Данмер, відтворюючи «новомову», вдається до складних лексико-семантичних рішень. Він не просто калькує неологізми, а шукає такі відповідники, які б в українській мові звучали так само неприродно і механістично, як в англійській. Протиставлення «новомови» та «старомови» (стандартної англійської) у перекладі реалізується через зіставлення збідненої, «пласкої» лексики з багатою, образною українською мовою. Завдяки ретельному підбору лексики та семантичним зміщенням (модуляції) перекладачеві вдається викликати у читача відчуття ностальгії за втраченим

світом свободи, яку тепер затьмарює контрольоване сьогодення. Використання похмурих описів, конкретизація неприємних деталей (запахів, звуків, відчуттів) посилює суворість тоталітарної держави.

Атмосфера роману пронизана відчуттям параної та страху, які Орвелл передає за допомогою лексики, навантаженої темними конотаціями. Слова-маркери, такі як «думкозлочин» (*thoughtcrime*), «дводумство» (*doublethink*) та «телеекран» (*telescreen*), у перекладі Данмера стають емоційними якорями тексту. Вони не лише номінують фантастичні реалії, але й справляють на читача моторошний ефект, створюючи середовище, де приватне життя знищено, а логіка викривлена. Перекладач досягає цього ефекту, використовуючи прийом семантичної конденсації та калькування, що дозволяє зберегти внутрішню форму слова прозорою, але водночас лякаючою. Граючи зі значеннями слів, В. Данмер створює відчуття дискомфорту та напруження, яке є відображенням влади, що контролює суспільство. Коли читачі стикаються з такими лексичними конструкціями, вони змушені рефлексувати над природою влади і мови.

Крім того, стратегічне використання лексико-семантичних трансформацій поширюється і на характеристику персонажів. Внутрішня еволюція (чи деградація) головного героя Вінстона Сміта відображається через зміни в його лексиконі. У міру того, як свідомість Вінстона ламається під тортурами в Міністерстві Любові, змінюється і його мова: вона стає примітивнішою, втрачає образність. В. Данмер відтворює цей процес через поступову відмову від різноманітних синонімів та перехід до штампів. Його остаточне прийняття партійних гасел, таких як «Війна – це мир», відображає жакливу семантичну інверсію, яка сигналізує про остаточну психологічну поразку особистості. У цьому випадку перекладач використовує дослівний переклад як засіб демонстрації повної капітуляції розуму перед догмою.

Зрештою, лексико-семантичні трансформації виявляються потужним інструментом у формуванні сприйняття та атмосфери «1984» в українському перекладі. Завдяки маніпуляціям із семантикою та тонкому відчуттю

стилістичних нюансів, В. Данмер дає змогу читачам глибше зрозуміти сутність авторитарного режиму. Як зазначає Мона Бейкер, перекладач не просто перекладає слова, він перекладає світ тексту [71, с.18]. Трансформації конкретизації та модуляції ефективно передають теми цензури, маніпуляцій та бунту, залишаючи глибоке враження на аудиторію. Орвелл використовує мову для створення атмосфери, яка водночас інтенсивно реальна і гнітюче абстрактна, і завдання перекладача – не зруйнувати цю крихку рівновагу. Аналіз тексту засвідчує, що В. Данмер успішно впорався з цим завданням, перетворивши лексико-семантичні трансформації з технічної необхідності на засіб художньої виразності.

Отже, лексико-семантичні трансформації в українському перекладі роману «1984» – це не просто фонові елементи, а критичні компоненти, які формують те, як читачі сприймають і взаємодіють з текстом. Вони слугують одночасно і тематичним фокусом, і яскравим інструментом, що допомагає відчутти жахливий світ антиутопії. Завдяки майстерному володінню цим інструментарієм В. Данмер передає головний меседж Орвелла: слова можуть стати інструментами панування, а їх викривлення веде до руйнування людської сутності.

2.2 Граматичні трансформації в романі

Граматична архітектоніка художнього твору виступає тим прихованим, але надміцним каркасом, який, залишаючись часто непомітним для пересічного читача, фундаментально визначає ритм оповіді, динаміку розгортання сюжету та, що найважливіше, емоційну тональність тексту. У контексті перекладознавчого аналізу роману Дж. Орвелла «1984» дослідження граматичних трансформацій виходить далеко за межі суто лінгвістичної проблеми узгодження структур двох різносистемних мов – аналітичної англійської та синтетичної української. Граматика у Орвелла є глибоко ідеологічно навантаженою: синтаксична спрощеність, свідомо пасивність

конструкцій та специфічна модальність слугують засобами відображення дегуманізованого світу, де особистість позбавлена волі, а реальність конструюється Партією. Відтак, перед перекладачем В. Данмером стояло завдання не лише дотриматися норм української граматики, а й відтворити той гнітючий, механістичний ритм, який є маркером тоталітарного дискурсу, описаного Полом Чілтоном як засіб «лінгвістичного ув'язнення» [78, с. 120].

Зіставлення текстів оригіналу та перекладу засвідчує, що В. Данмер активно використовує весь арсенал граматичних трансформацій – від морфологічних заміन до повної синтаксичної перебудови речень – для досягнення прагматичної еквівалентності. На наше переконання, одним із ключових викликів стала передача специфічного синтаксису описів, який у Орвелла часто характеризується номінативністю та статичністю. Англійська мова, схильна до номіналізації (широкого використання іменників та герундія для позначення дій), дозволяє створювати ефект застиглої картини, що ідеально пасує до опису мертвого, брудного Лондона. Українська мова, будучи за своєю природою дієслівною та динамічною, вимагає трансформації цих конструкцій задля уникнення ваговитості. В. Данмер часто вдається до заміни частин мови, так званої функціональної транспозиції, перетворюючи англійські іменні групи на розгорнуті дієслівні конструкції. Як зазначає В. І. Карабан, така заміна є необхідною для уникнення «калькування» та надання тексту природності [24, с. 301]. Проте варто зауважити, що перекладач робить це надзвичайно обережно, намагаючись зберегти орвеллівську сухість викладу і не додавати зайвої емоційності там, де в оригіналі панує протокольний холод.

Для ілюстрації розглянемо приклад опису звукового тла: «*There was a stamping of boots outside*» [119, р. 18]. Дослівний переклад іменникової групи «було тупотіння чобіт» звучав би неприродно. В. Данмер трансформує цю конструкцію у дієслівну: «*Надворі тупотіли чоботи*» [120, с. 22]. Така зміна не лише відповідає нормам української мови, але й робить загрозу (наближення

поліції думок) більш безпосередньою та відчутною для читача, перетворюючи статичний факт на активну дію.

Окремої уваги заслуговує категорія стану (Voice), яка у дискурсі «1984» набуває не лише граматичного, а й світоглядного значення. Для офіційної мови Океанії, та й загалом для наративу, характерне широке використання пасивного стану (*Passive Voice*), який дозволяє уникнути згадки про суб'єкта дії, розмиваючи відповідальність влади за скоєне. Фрази, побудовані за моделлю «*errors were made*» (помилки були допущені) або «*persons were vaporized*» (особи були розпорошені), створюють ілюзію об'єктивного історичного процесу, в якому люди зникають ніби самі по собі, без участі катів. Відтворення цієї безособовості засобами української мови становить значну трудність, оскільки пасивні конструкції в нашій мові є менш вживаними і часто звучать неприродно [33, с. 210]. В. Данмер майстерно вирішує цю проблему шляхом використання безособових форм на *-но/-то*. Наприклад, речення «*Winston was not hurt*» перекладається не як «Вінстон не був поранений», а як «Вінстона не було поранено» [120, с. 135]. Ця трансформація зберігає семантику пасивності, підкреслюючи об'єктність персонажа перед обличчям системи, але залишається стилістично нейтральною. Цікаво, що у сценах, які описують внутрішній бунт Вінстона Сміта, перекладач часто трансформує пасивні конструкції в активні, підкреслюючи повернення героя до суб'єктності, його спробу взяти контроль над власним життям, що відповідає концепції динамічної еквівалентності Ю. Найди [97, с. 159].

Вагомим інструментом впливу на темпоритм сприйняття є синтаксичні трансформації членування (парцеляції) та об'єднання речень. Стил Орвелла, який Роджер Фаулер називає «прозорим» (*transparent style*), часто базується на простих, рубаних реченнях, що імітують обмеженість мислення людини під впливом пропаганди та постійного страху [84, с. 56]. При перекладі В. Данмер часто застосовує прийом парцеляції, розбиваючи складні англійські речення на кілька простих. Це дозволяє відтворити уривчастість думок героя, його тривогу та нездатність зосередитися в умовах постійного нагляду телекранів.

Наприклад, складний синтаксичний цілий в оригіналі, що описує думки Вінстона про нагляд, у перекладі розбивається на короткі фрази: «Вони могли шпигувати за тобою. Вдень і вночі». Це створює ефект задишки, психологічного тиску. З іншого боку, в описах ідеологічних промов або філософських трактатів Голдштайна перекладач вдається до зворотного прийому – об'єднання речень (інтеграції), створюючи довгі, гіпнотичні періоди, що затягують читача у вир псевдологіки Партії. Така варіативність синтаксичної структури, досягнута через граматичні трансформації, дозволяє керувати диханням тексту, змушуючи реципієнта то пришвидшуватися, відчуючи напругу погоні, то сповільнюватися, занурюючись у в'язку атмосферу безнадії.

Не менш значущою є роль граматичних трансформацій у відтворенні модальності тексту. Антиутопічний світ «1984» пронизаний імперативами та заборонами. Англійські модальні дієслова (*must, shall, ought to*), що виражають примус та необхідність, вимагають адекватного відтворення в українській мові, яка має іншу систему засобів вираження модальності [67, с. 45]. В. Данмер активно використовує лексико-граматичні заміни, перекладаючи модальні конструкції за допомогою часток, вставних слів або форм наказового способу. Це дозволяє посилити категоричність висловлювань «Великого Брата» та передати відчуття неминучості покарання. Наприклад, трансформація безособових англійських інструкцій на кшталт «*You must not think it*» в українські наказові конструкції «*Не смій про це думати!*» підвищує градус емоційного напруження тексту, роблячи загрозу більш прямою та особистісною для читача. Модальність тексту стає агресивною, спрямованою безпосередньо на свідомість реципієнта.

Варто також звернути увагу на відтворення специфіки граматики «новомови» (Newspeak). Орвелл зазначав, що граматика цієї штучної мови мала бути гранично спрощеною та регулярною, позбавленою винятків (наприклад, утворення множини іменників, ступенів порівняння прикметників за єдиним зразком). В. Данмер, слідуючи за автором, намагається уніфікувати граматичні

форми у перекладі неологізмів. Це досягається, зокрема, через калькування словотвірних моделей, яке неминуче тягне за собою і граматичні наслідки – появу слів з нетиповою для української мови сполучуваністю або керуванням. Такі свідомі відхилення від узусу, які можна кваліфікувати як граматичні оказіоналізми, виконують функцію очуження (*defamiliarization*), змушуючи читача спіткнутися об текст і фізично відчуту «неправильність», викривленість описаного світу [52, с. 120]. Граматична помилка або спрощення у перекладі стає художнім прийомом, що сигналізує про деградацію мислення персонажів.

Також слід зазначити роль трансформації синтаксичних комплексів, таких як Complex Object та Complex Subject, які є продуктивними в англійській мові, але відсутні в українській. Їх переклад вимагає розгортання у складнопідрядні речення, що неминуче змінює ритм фрази. В. Данмер компенсує це подовження речення шляхом ретельного добору лексики, щоб зберегти динаміку. Наприклад, фраза «*He watched the girl wander*» трансформується у «*Він спостерігав, як дівчина блукає*», що дозволяє зберегти візуальність образу, хоча й коштом граматичного розширення [45, с. 190].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що граматичні трансформації у перекладі В. Данмера виходять за межі суто технічних операцій. Вони виступають потужним художнім інструментом, що дозволяє реконструювати психологічний стан персонажів та ідеологічний тиск середовища. Завдяки майстерному використанню морфологічних заміन, синтаксичних перебудов, парцеляції та маніпуляцій з категорією стану перекладачеві вдається реконструювати глибинну структуру орвеллівського тексту. Ці трансформації безпосередньо формують рецепцію роману українським читачем: вони створюють відчуття клаустрофобії, пасивності та екзистенційного жаху, які є конститутивними ознаками жанру антиутопії. В. Данмер демонструє, що адекватний переклад високохудожнього твору неможливий без розуміння того, як граматична форма кодує світоглядні смисли, і вміння відтворити ці смисли засобами іншої мови, навіть якщо це вимагає радикальної перебудови поверхневої структури речення [110, с. 31].

2.3 Лексико-граматичні перекладацькі трансформації як засоби адекватної передачі образності дистопії

Якщо лексичні трансформації дозволяють адаптувати семантику окремих понять, а граматичні – узгодити синтаксичні структури двох різносистемних мов, то лексико-граматичні трансформації становлять вищий, синкретичний рівень перекладацької майстерності, оскільки вони зачіпають глибинні діалектичні зв'язки між формою та змістом. У контексті відтворення такого складного і багатопланового твору, як антиутопічний роман Джорджа Орвелла «1984», цей тип трансформацій набуває стратегічного, системотворчого значення. Специфічна атмосфера твору – ця унікальна суміш ірраціонального страху, суспільної апатії, бюрократичної сухості та прихованої, ледь вловимої істерії – кодується автором не лише через окремі слова-символи «новомови» чи специфічні синтаксичні конструкції, а насамперед через складні лексико-граматичні комплекси, які часто не мають прямих структурних відповідників в українській мові. Відтак, перед перекладачем В. Данмером стояло надскладне завдання: не просто передати фактологічну інформацію, а здійснити комплексну, глибоку перебудову висловлювань, щоб зберегти прагматичний потенціал оригіналу та його сугестивний вплив на реципієнта, не порушуючи при цьому норм української літературної мови [110, с. 45].

У сучасному перекладознавстві, що спирається на теоретичні доробки В. І. Карабана та І. В. Корунця, під лексико-граматичними трансформаціями розуміють такі міжмовні перетворення, що передбачають одночасні, взаємозумовлені зміни на рівні лексики та граматики, або ж такі зміни, де граматична перебудова речення автоматично тягне за собою необхідність лексичної заміни і навпаки. До найбільш продуктивних та частотних прийомів цієї групи, застосованих В. Данмером у перекладі роману «1984», належать антонімічний переклад, компенсація, експлікація (описовий переклад) та цілісне переосмислення. Детальний порівняльно-зіставний аналіз тексту оригіналу та перекладу засвідчує, що В. Данмер активно й свідомо використовує ці інструменти для вирішення одвічного конфлікту перекладача:

конфлікту між узуальними нормами мови перекладу та необхідністю зберегти «чужість», специфічність та ідеологічну маркованість орвеллівського дискурсу.

Одним із найпотужніших та найбільш виразних засобів відтворення модальності, логічного наголосу та емоційного забарвлення тексту є антонімічний переклад. Сутність цього комплексного прийому полягає в заміні стверджувальної граматичної конструкції оригіналу на заперечну в перекладі (або навпаки) із одночасною заміною ключової лексики на її антонім [24, с. 301; 34, с. 215]. У романі «1984» цей прийом виконує не лише стилістичну функцію урізноманітнення мовлення, а й глибоку ідеологічну функцію. Мова Партії, як і мислення її adeptів, базується на жорстких бінарних опозиціях, категоричності та виключенні півтонів, тому збереження полярності та безапеляційності висловлювань є критично важливим для характеристики персонажів та ситуації. Розглянемо приклад, що описує психологічний стан головного героя Вінстона Сміта в момент вагання: англійське речення «*It was not illegal*» (буквально: Це не було незаконним) у контексті роману має глибокий підтекст, адже законів як таких в Океанії не існує. Прямий переклад із збереженням подвійного заперечення («Це не було незаконним») міг би звучати дещо ваговито і не передавати всієї абсурдності ситуації. В. Данмер часто вдається до антонімічної трансформації, перекладаючи подібні конструкції стверджувальними фразами на кшталт «*Це було дозволено*» або, залежно від нюансів контексту, «*Заборони не існувало*». У другому варіанті ми бачимо складну трансформацію: *illegal* (прикметник) замінюється на *заборона* (іменник), а заперечення переноситься на дієслово *існувати*. Це дозволяє передати парадоксальну сутність правової системи Океанії, де відсутність формальних законів не означає наявності реальної свободи, а навпаки, породжує тотальну невпевненість.

Також антонімічний переклад є незамінним інструментом при відтворенні літоти – стилістичної фігури, що полягає у подвійному запереченні (*not un-*), яка є характерною рисою англійського писемного синтаксису, але значно менш властива українській мові. Орвелл часто використовує такі

конструкції (наприклад, «*not uncommonly*», «*not unlikely*») для передачі невпевненості героя, його спроби дистанціюватися від реальності або, навпаки, для створення ефекту сухого бюрократичного евфемізму, коли пряме твердження здається надто «людським». Фраза «*not uncommonly*» (не незвично) у перекладі В. Данмера зазвичай трансформується у стверджувальне «*досить часто*» або «*нерідко*». Така заміна дозволяє наблизити текст до норм українського узусу, зробити його більш плинним і природним, не втрачаючи при цьому основного змістового наповнення. Водночас, варто зауважити, що у тих випадках, коли подвійне заперечення є конститутивною ознакою «новомови» (наприклад, «*uncold*» замість «*warm*», «*ungood*» замість «*bad*»), перекладач, навпаки, свідомо зберігає структуру оригіналу або використовує калькування, навіть якщо це порушує норми милозвучності української мови. У таких випадках пріоритетом стає не стилістична гладкість, а відтворення штучності, механістичності мови, яка прагне до мінімізації словникового запасу через використання префіксів заперечення [61, с. 58]. Таким чином, вибір між антонімічним перекладом та калькуванням залежить від прагматичної установки: чи належить слово до «старомови» (де важлива природність), чи до «новомови» (де важлива потворність).

Іншим надзвичайно важливим різновидом лексико-граматичних трансформацій є експлікація, або описовий переклад. Необхідність застосування цього прийому зумовлена наявністю в тексті роману великої кількості реалій, авторських неологізмів та лакун – понять, які відсутні в українській лінгвокультурі або мають суттєво інший обсяг значення [14, с. 85]. Світ «1984» наповнений специфічними артефактами та явищами (наприклад, *Victory Gin*, *telescreen*, *memory hole*, *Two Minutes Hate*), які формують матеріальну тканину антиутопії. Якщо терміни на кшталт *telescreen* піддаються відносно легкому калькуванню (*телекран*), то інші вимагають розширеного пояснення безпосередньо в тканині тексту, щоб український читач міг адекватно уявити описуваний об'єкт чи дію. Наприклад, «*memory hole*» (буквально: діра пам'яті) – це специфічний пристрій у стіні для знищення

компрометуючих документів. В. Данмер міг би використати кальку «діра пам'яті», але цей образ міг би бути незрозумілим або надто абстрактним. Тому для кращого розуміння функціонального призначення цього об'єкта перекладач іноді вдається до описового розширення контексту, додаючи дієслова або уточнювальні звороти, що пояснюють механіку дії цього пристрою (наприклад, щілина для спалення паперів). Це дозволяє уникнути смислових втрат і забезпечити адекватне сприйняття тексту українським читачем, для якого реалії пневматичної пошти чи сміттєспалювачів у стінах установ можуть бути не очевидними. Експлікація також широко застосовується при перекладі складних атрибутивних конструкцій (ланцюжків іменників), які є типовими для англійської мови («*Hate Week preparations*»), але вимагають розгортання у підрядні речення або розлогі прийменникові конструкції в українській мові («*підготовка до Тижня Ненависті*»). Хоча експлікація дещо збільшує обсяг тексту, вона є необхідною платою за точність розуміння.

Вершиною перекладацької майстерності та, мабуть, найскладнішим інструментом у сфері лексико-граматичних трансформацій є компенсація. Цей прийом, ґрунтовно описаний у працях таких теоретиків, як Мона Бейкер, Пітер Ньюмарк та А. В. Федоров, застосовується у тих випадках, коли певний елемент змісту, стилістичний нюанс або прагматичний ефект неможливо відтворити в тому ж самому місці тексту і тими ж засобами, що й в оригіналі, через розбіжність мовних систем [71, с. 78; 96, с. 90]. У романі «1984» компенсація найчастіше використовується для відтворення соціолектів, зокрема специфічної мови пролів (пролетарів). Орвелл наділяє пролів яскравою, живою, неправильною говіркою (лондонським кокні), яка різко контрастує з сухою, нормативною, вихолощеною мовою Партії та членів Внутрішньої Партії. Оскільки прямих територіальних або соціальних відповідників лондонському кокні в українській мові не існує (використання якогось конкретного українського діалекту, наприклад, гуцульського, було б недоречним і створювало б комічний ефект), В. Данмер використовує складні компенсаторні механізми. Він насичує мову пролів просторіччям, розмовними вигуками,

усіченими формами слів, діалектизмами та синтаксичними неправильностями, які не є точними перекладами конкретних англійських слів, але створюють аналогічний стилістичний ефект – ефект живої, "непричесаної", "людської" мови, що зберегла зв'язок з минулим і протистоїть мертвій "новомові". Таким чином, неминуча втрата фонетичного або лексичного колориту оригіналу в одному реченні компенсується використанням зниженої лексики або експресивного синтаксису в сусідньому реченні або в межах того ж абзацу. Це дозволяє зберегти загальний тональний баланс твору та чітку соціальну стратифікацію персонажів, яка є важливою складовою ідейного задуму Орвелла.

Ще одним важливим аспектом застосування лексико-граматичних трансформацій є відтворення категорії безособовості, яка є маркером тоталітарного режиму та відчуженості індивіда. Англійська мова має розвинену систему формальних підметів (*it, there*), які дозволяють будувати граматично повні двоскладні речення, де реальний діяч відсутній. Українська мова для вираження аналогічного змісту зазвичай використовує односкладні безособові речення. В. Данмер активно трансформує англійські двоскладні конструкції з формальним підметом у безособові українські речення. Наприклад, англійське «*It was cold*» перекладається як «*Було холодно*», а не «*Це було холодно*». Ця, здавалося б, стандартна граматична заміна у контексті роману набуває додаткового змістового навантаження: вона посилює відчуття екзистенційної самотності героя, його розчинення у ворожому середовищі. У сценах тортур у Міністерстві Любові або під час допитів такі трансформації дозволяють передати стан фізичного і морального виснаження Вінстона, коли він перестає сприймати себе як суб'єкта дії і перетворюється на об'єкт маніпуляцій зовнішніх сил. Використання безособових форм на *-но, -то* («*було вирішено*», «*було зроблено*») замість активних конструкцій також підкреслює анонімність влади, яка діє як невідворотна сила природи, не маючи конкретного обличчя.

Також варто звернути увагу на переклад метафоричних конструкцій та гасел, які у Орвелла часто базуються на тонких граматичних зсувах та грі слів.

Наприклад, хрестоматійне гасло «*Big Brother is watching you*» містить форму Present Continuous, що вказує на процес, який триває постійно, безперервно, саме у цей момент мовлення. Український переклад «*Великий Брат стежить за тобою*» (або «*пильнує тебе*») засобами дієслівного часу недоконаного виду передає цю ідею постійності, але сама по собі граматична форма українського теперішнього часу не завжди має таку імперативну силу, як англійський Continuous. Тому, щоб підсилити ефект загрози та невідворотності, В. Данмер іноді вдається до лексичних додатків або зміни порядку слів (інверсії), акцентуючи увагу на об'єкті нагляду. Лексико-граматичні трансформації тут слугують інструментом нагнітання психологічної напруги, перетворюючи звичайне інформативне повідомлення на інструмент терору. Перекладач змушений шукати баланс між лаконічністю гасла (яке має вміщатися на плакаті) та його семантичною глибиною.

Окремого аналізу потребує прийом цілісного переосмислення, який застосовується при перекладі фразеологізмів, ідіом та стійких кліше. Орвелл, хоч і жорстко критикував заштампованість політичної мови у своєму есе «Політика та англійська мова» [100, с. 255], у романі «1984» іноді використовує сталі вирази для характеристики «старомислення» або для контрасту з «новомовою». В. Данмер у таких випадках, як правило, відмовляється від послівного перекладу (калькування), який міг би призвести до втрати змісту або створення нісенітниць, і підбирає українські фразеологічні відповідники. Ці відповідники можуть мати зовсім іншу лексичну наповненість та граматичну структуру, але передають той самий зміст, емоційне забарвлення та образність. Наприклад, якщо герой використовує ідіому «*a skeleton in the cupboard*» (букв.: скелет у шафі), що означає приховану ганебну таємницю, перекладач не калькує образ скелета, а використовує український відповідник, який може базуватися на іншому образі, але виконує ту ж функцію. Це дозволяє зробити мову персонажів (особливо тих, хто ще пам'ятає дореволюційні часи) живою, ідіоматичною та природною, водночас зберігаючи необхідний контраст між

багатою, образною мовою минулого і примітивною, схематичною мовою майбутнього.

Значну роль у відтворенні атмосфери відіграють також контекстуальні лексико-граматичні заміни, пов'язані з категорією означеності/неозначеності. В англійській мові ця категорія виражається артиклями (*a/the*), які в українській мові відсутні. Відсутність артиклів компенсується в перекладі за допомогою порядку слів, вказівних займенників (*цей, той*) або неозначених займенників (*якийсь, один*). В. Данмер дуже уважно ставиться до цих нюансів. Наприклад, коли Орвелл пише «*A man*» (якийсь чоловік, незнайомець), і «*The man*» (той самий чоловік, про якого вже йшлося), перекладач використовує лексичні додатки або змінює позицію слова в реченні (рематична/тематична позиція), щоб читач міг ідентифікувати статус персонажа. У детективному сюжеті, яким частково є «1984», правильна ідентифікація об'єктів та персонажів є критично важливою, і лексико-граматичні трансформації дозволяють уникнути двозначності.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що лексико-граматичні трансформації у перекладі В. Данмера є надзвичайно складним, багатограним та гнучким інструментом інтерпретації художнього тексту. Вони дозволяють перекладачеві вирішувати комплексні комунікативні завдання, які неможливо виконати, залишаючись у вузьких межах лише лексичних або лише граматичних змін. Завдяки майстерному, продуманому поєднанню антонімічного перекладу, експлікації, компенсації, цілісного переосмислення та контекстуальних замін, В. Данмер відтворює складну, поліфонічну тканину роману «1984». У цьому перекладі кожне слово, кожна граматична форма, кожна синтаксична пауза працюють на створення єдиної, цілісної атмосфери тотального контролю та безнадії. Ці трансформації забезпечують не лише інформативну точність перекладу, а і його високу художню переконливість, змушуючи українського читача відчувати той самий холодний, пронизливий подих антиутопії, що й читач оригіналу. Проведений аналіз цих прийомів переконливо підтверджує тезу про те, що адекватний переклад

високохудожнього тексту вимагає від перекладача виходу за межі поверхневої структури мови, глибокого занурення у прагматику та семантику авторського задуму і здатності до творчої реконструкції тексту засобами іншої мови [40]. Тільки такий підхід дозволяє перетворити переклад з ремісничої копії на факт національної культури.

2.4 Компаративний аналіз та обґрунтування застосування лексико-семантичних перекладацьких трансформацій

Роман Джорджа Орвелла «1984» є не просто класикою світової літератури, а й унікальним лінгвістичним феноменом, де кожне слово, кожна фраза та кожен неологізм виконують подвійну функцію: сюжетотворчу та ідеологічну. Світ Океанії – це світ, сконструйований через мову, і деконструкція цього світу засобами перекладу вимагає від фахівця віртуозного володіння інструментарієм лексико-семантичних трансформацій. Для українського перекладача В. Данмера завдання полягало не лише у відтворенні денотативного змісту, а й у збереженні тієї специфічної, гнітючої атмосфери, яка досягається в оригіналі через точність лексики та гру смислових нюансів. У цьому підрозділі ми здійснимо детальний компаративний аналіз тексту оригіналу та перекладу, зосередившись на чотирьох ключових стратегіях адаптації семантичної структури тексту: генералізації, модуляції (смислового розвитку), конкретизації та диференціації.

У системі лексико-семантичних трансформацій, що застосовуються при перекладі художньої прози, генералізація посідає особливе місце як інструмент, що дозволяє вирішувати складні протиріччя між точністю відтворення оригіналу та зрозумілістю тексту для цільової аудиторії. Сутність цього прийому, як визначають провідні теоретики перекладу В. І. Карабан та І. В. Корунець, полягає у заміні лексичної одиниці вихідної мови, яка має вузьке, конкретне значення, на одиницю мови перекладу з ширшим, родовим значенням [33, с. 305; 4, с. 218]. У контексті перекладу роману-антиутопії

Дж. Орвелла «1984», здійсненого В. Данмером, генералізація виходить за межі суто технічного прийому подолання безеквівалентності. Вона стає стратегічним засобом адаптації тексту, що дозволяє, з одного боку, уникнути надмірної екзотизації та перевантаження читача незрозумілими реаліями британського побуту середини XX століття, а з іншого – надати описуваним подіям характеру універсальності, підкреслюючи, що тоталітаризм не має національних кордонів. Детальний компаративний аналіз тексту оригіналу та перекладу дозволяє виокремити декілька функціональних типів генералізації, кожен з яких відіграє свою роль у відтворенні ідейно-художнього задуму автора.

У ієрархії перекладацьких прийомів, що застосовуються для відтворення високохудожніх текстів, модуляція, або смисловий розвиток, посідає виняткове місце. Якщо формальні трансформації дозволяють перекладачеві оперувати зовнішньою оболонкою слова, а граматичні – узгоджувати синтаксичні конструкції, то модуляція зачіпає найглибші рівні семантики, вимагаючи від перекладача здатності до перемикання когнітивних кодів. Французькі дослідники Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне, які вперше ввели цей термін у науковий обіг, визначали модуляцію як варіацію повідомлення, що досягається шляхом зміни точки зору, освітлення ситуації під іншим кутом або переходу від однієї категорії мислення до іншої [110, с. 51]. У контексті перекладу роману Дж. Орвелла «1984», здійсненого В. Данмером, модуляція виступає не просто як засіб подолання мовних розбіжностей, а як потужний інструмент інтерпретації, що дозволяє реконструювати специфічну ментальність персонажів та відтворити задушливу атмосферу тоталітаризму, спираючись на асоціативні зв'язки, зрозумілі українському читачеві. Аналіз тексту перекладу засвідчує, що В. Данмер віртуозно володіє технікою смислового розвитку, застосовуючи її для вирішення широкого спектра завдань: від адаптації ідіоматики до посилення експресивності описів. Теоретичним підґрунтям для аналізу випадків модуляції у перекладі В. Данмера слугують положення, розроблені у працях В. І. Карабана [24; 25; 26], І. В. Корунця [33; 34] та С. Є. Максимова [40; 41]. Згідно з їхніми класифікаціями, смисловий розвиток

базується на логічних відношеннях суміжності понять: причини і наслідку, процесу і результату, частини і цілого, інструменту і діяча. У перекладі роману «1984» ми спостерігаємо системне використання всіх цих моделей, що дозволяє говорити про модуляцію як про домінуючу стратегію В. Данмера у роботі з образною системою твору. Однією з найбільш продуктивних моделей модуляції є заміна процесу на його наслідок або результат. Цей тип трансформації дозволяє надати тексту динаміки та завершеності, що є характерним для української наративної традиції. Яскравим прикладом такого підходу є переклад фрагмента, що описує механізм знищення інформації в Міністерстві Правди: «For some reason they were nicknamed memory holes» [119, p. 38]. Дослівний переклад «діри пам'яті» хоча й зберіг би метафоричність оригіналу, але в українській мові звучав би дещо абстрактно і статично. В. Данмер обирає шлях смислового розвитку, базуючись на функціональній суміжності: «З якоїсь причини вони отримали прізвисько душники спогадів» [120, с. 45]. Слово «душник» (вентиляційний отвір) у свідомості носія мови пов'язане з процесом витягування повітря, всмоктування. Замінюючи статичну «діру» на динамічний «душник», перекладач актуалізує сему активної дії – система не просто пасивно приймає папірці, вона їх «висмоктує» з історії. Це блискучий приклад того, як модуляція дозволяє конкретизувати образ через посилення на суміжне поняття, зберігаючи при цьому зловісний підтекст оригіналу. Аналогічний механізм заміни причини наслідком спостерігаємо при перекладі опису медичних експериментів. В оригіналі йдеться про «truth-producing effects» (буквально: ефекти, що продукують правду). В. Данмер трансформує це словосполучення у «правдовитягаючі ефекти». Тут ми бачимо перехід від абстрактного поняття «production» (виробництво, створення) до конкретної фізичної дії «витягування», яка є результатом застосування тортур або препаратів. Слово «витягувати» містить конотацію насильства, примусу, що ідеально відповідає контексту допитів у Міністерстві Любові. Така модуляція значно підсилює емоційну напругу тексту, роблячи акцент не на хімічній дії препарату, а на стражданні жертви, з якої силоміць виривають зізнання.

Ще одним різновидом модуляції є метонімічний переклад, або перенесення назви за суміжністю. Цей прийом часто використовується для адаптації назв установ та офіційних термінів, які в оригіналі містять гру слів або прихований зміст. Розглянемо назву «Ministry of Plenty». Англійське слово *plenty* означає велику кількість, достаток, розмаїття, і в контексті роману звучить як знущання, оскільки це міністерство займається розподілом дефіцитних товарів. В українському перекладі маємо «Міністерство Достатку». На перший погляд, це еквівалент, але тут задіяно механізм стертої модуляції. Українське слово «достаток» асоціюється насамперед із заможністю, ситістю, матеріальним благополуччям. Вживання цього слова стосовно установи, що урізає пайки, створює потужний іронічний ефект. Перекладач зберіг семантичне ядро, але змінив конотативний ореол, адаптувавши його до української мовної картини світу, де «достаток» є однією з ключових цінностей. Цікавим є випадок просторової модуляції, або зміни точки зору на об'єкт. Описуючи всевидюче око влади, Орвелл пише: «looked down from every commanding corner». Словосполучення *commanding corner* (букв.: панівний кут, кут, з якого відкривається огляд) є статичним описом розташування плаката. В. Данмер модулює цю фразу, перетворюючи її на динамічну дію: «пильно спостерігав, домінуючи на кожному закутку». Тут відбулася заміна просторової характеристики (*corner*) на дію суб'єкта (домінуючи). Така трансформація робить образ Великого Брата активним, агресивним; плакат не просто висить – він здійснює акт домінування над простором і людьми. Це приклад того, як модуляція дозволяє перекладачеві експлікувати приховану енергію тексту. Окрему групу становлять випадки модуляції, спрямованої на посилення експресивності та сенсорної конкретики. У сцені опису їдальні Орвелл згадує «a sourish, composite smell». Слово *smell* є нейтральним позначенням запаху. В. Данмер, враховуючи контекст (бруд, погана їжа, піт), застосовує модуляцію з підвищенням градуса негативної оцінки: «кислючий, композитний сморід». Заміна нейтрального поняття на експресивне (сморід) є логічно вмотивованою: суміш неприємних запахів для людини є смородом. Така лексична заміна

допомагає створити ефект фізичної огиди, занурити читача в антисанітарну реальність пролетарських кварталів. Подібну стратегію бачимо і в перекладі фрази «It's started! he had thought. A riot!». Український варіант «Це розпочалося! Подумав він. Повстання! Нарешті пролам урвався терпець!» демонструє розгортання думки героя. Фраза «breaking loose» (вирватися на волю, зірватися з ланцюга) модулюється у фразеологізм «урвався терпець». Це перехід від опису фізичної дії до опису внутрішнього стану, який призвів до цієї дії. Такий переклад робить внутрішній монолог героя більш природним та емоційним. Надзвичайно цікавим і дискусійним є випадок модуляції з елементами культурної адаптації (доместикації). У сцені обіду Вінстона Орвелл пише: «...with the handle of his spoon was tracing patterns in the puddle of stew». Stew – це традиційне англійське рагу, тушковане м'ясо з овочами, яке в умовах дефіциту перетворилося на рідку баламанду. В. Данмер перекладає це як: «...руків'ям своєї ложки він вимальовував візерунки у калюжі борщу». Заміна реалії stew на борщ є класичним прикладом модуляції, що базується на аналогії функцій (основна гаряча страва). Однак у даному випадку перекладач пішов на значний ризик, ввівши в текст роману, дія якого відбувається в Лондоні, яскраво марковану українську реалію. З точки зору формальної еквівалентності, це помилка. Проте, якщо розглядати переклад крізь призму теорії «skopos» Г. Вермеєра, така модуляція може бути виправдана прагматичною метою: викликати у читача миттєву асоціацію з чимось буденним, "казеним", можливо, не дуже якісним (у контексті їдальні). Слово «борщ» для українця має набагато більшу емоційну глибину і здатність викликати візуальний образ (калюжа червоної рідини), ніж нейтральне «рагу». Це сміливий експеримент перекладача, який демонструє можливості модуляції у створенні ефекту впізнаваності. Модуляція також активно використовується для передачі нюансів людської поведінки та жестів. У фразі «he had a trick of resettling his spectacles on his nose» дієслово resettle означає поправити, встановити наново. В. Данмер перекладає це як «Він мав на озброєнні хитрощі з пересуванням своїх окулярів на носа». Слово пересування акцентує увагу на процесі руху, механіці жесту.

Ще більш показовим є переклад фрази «studying with real ordinary minuteness the meaning of facial expressions». Англійське minuteness (ретельність, деталізація) модулюється у «протоколювання» («вивчає зі звичайним ретельним протоколюванням»). Тут відбувається зміщення поняття: від ментального процесу (уважного вивчення) до бюрократичної дії (протоколювання). Ця знахідка є надзвичайно влучною, оскільки вона характеризує мислення партійця, для якого будь-яке спостереження є актом фіксації компромату. Модуляція тут слугує засобом характеристики персонажа через його лексику. Окремий пласт модуляцій пов'язаний з перекладом абстрактних понять та ідіом. У реченні «impossible for his present purpose» слово purpose (мета, ціль) у перекладі В. Данмера зберігається («непридатний щодо його теперішньої мети»), але вся конструкція зазнає змін, що робить її більш книжною, відповідною до стилю роздумів інтелектуала. Інший приклад: «He sat back». В англійській мові це стандартний опис зміни пози. В українському перекладі «Сидячи на стільці, він відкинувся назад» бачимо експлікацію (додавання слів) та модуляцію: акцент робиться не на факті сидіння, а на русі відкидання, що передає розслаблення або втому. Варто також звернути увагу на модуляцію при перекладі описів, що створюють атмосферу «старовини», яка так вабить Вінстона. Фраза «the air it seemed to possess of belonging to an age quite different from the present one» містить слово air у значенні «вигляд», «атмосфера». В. Данмер обирає слово аура («аурою приналежності до епохи...»). Це вдала модуляція, оскільки аура в українській мові має відтінок таємничості, містичності, чогось невловимого, що ідеально передає відчуття Вінстона від споглядання антикварного прес-пап'є. Заміна нейтрального air на поетичне аура підсилює романтичну лінію твору, контрастуючи з грубим матеріалізмом Партії. Складні випадки модуляції спостерігаємо при перекладі назв партійних ритуалів. «Two Minutes Hate» – це не просто проміжок часу, це інституціоналізований захід. Переклад «Дві хвилини ненависті» зберігає структуру, але завдяки відмінностям у граматиці (родовий відмінок замість атрибутивного ланцюжка) набуває більшої ваги. Це звучить як назва меси або

урочистої церемонії. Тут модуляція відбувається на рівні глибинної граматики, що впливає на семантику сприйняття. Аналіз наведених прикладів дозволяє стверджувати, що модуляція у виконанні В. Данмера є не спорадичним, а системним явищем. Перекладач постійно шукає шляхи не простого копіювання значень, а їхнього розвитку, уточнення, а іноді й переосмислення з метою досягнення максимального впливу на читача. Використання модуляції дозволяє уникнути буквалізму (який вбив би художність тексту) і водночас не скотитися у вільний переказ. Це тонка грань, на якій балансує перекладач, намагаючись відтворити дух Орвелла українськими словами. Особливо ефективною модуляція виявляється у передачі іронії та сарказму. Заміна нейтральних слів на емоційно забарвлені, конкретних – на узагальнені (і навпаки) дозволяє перекладачеві керувати інтонацією тексту. Наприклад, у описі квартири Парсонсів «dingy in a different way» (по-іншому тьмяна/брудна) перекладається як «тьмяна, брудна і пропилена у свій особливий триб». Використання рідковживаного, діалектного слова триб (лад, спосіб) замість стандартного спосіб є модулюючим прийомом, що надає опису побутової деталі певного філософського звучання: бруд у цій квартирі – це не просто безлад, це спосіб життя, це система. Таким чином, модуляція, або смисловий розвиток, у перекладі роману «1984» виступає як інструмент глибокої когнітивної адаптації. Вона дозволяє перекладачеві В. Данмеру подолати прірву між англійською та українською мовними картинами світу, знаходячи точки дотику там, де прямі словникові відповідники безсилі. Завдяки модуляції текст перекладу набуває природності, образності та емоційної глибини, необхідної для відтворення складного психологічного малюнка роману. В. Данмер демонструє, що переклад – це не фотографування оригіналу, а його живописання, де кольори (значення слів) можуть змінюватися заради збереження правдивості загального враження. Саме завдяки майстерному використанню модуляції український читач отримує можливість не просто прочитати сюжет Орвелла, а й відчувати його шкірою, пережити той самий катарсис, що й читач оригіналу. Цей підрозділ наочно демонструє, що лексико-

семантичні трансформації є не технічними милицями перекладача, а крилами, що дозволяють тексту перелетіти через кордони мов і культур, не розгубивши своєї суті.

Перший і найбільш очевидний пласт застосування генералізації стосується перекладу культурно-специфічних реалій, або так званих ксенонімів. Англійська мова, будучи мовою аналітичного типу з розвинуеною полісемією, часто оперує конкретними назвами брендів, продуктів, закладів або архітектурних форм, які для носія мови несуть чіткий асоціативний ряд, але для українського читача залишаються порожнім звуком або вимагають громіздких коментарів. В. Данмер часто обирає шлях заміни видового поняття родовим, жертвуючи колоритом заради комунікативної прозорості. Хрестоматійним прикладом такої трансформації є переклад фрагмента, що описує запах дешевого джину, який споживають партійці: «It gave off a sickly, oily smell, as of Chinese rice-spirit» [119, р. 6]. В. Данмер перекладає це як: «Ніздрі залоскотав різкий синтетичний запах» [120, с. 8]. У цьому випадку конкретна реалія «Chinese rice-spirit» (китайська рисова горілка або байцзю) замінена на узагальнену характеристику «синтетичний запах». Для британського читача 1940-х років рисова горілка асоціювалася з чимось дешевим, різким, чужинським і, можливо, низькоякісним. Для сучасного українського читача ця реалія є екзотичною і не викликає миттєвої негативної сенсорної реакції (рисова горілка може сприйматися нейтрально або навіть як елітний напій). Застосовуючи генералізацію, перекладач зміщує акцент з походження напою на його якість – штучність, хімічність, що ідеально вписується в атмосферу ерзац-світу Океанії, де немає нічого натурального. Таким чином, втрачаючи конкретний образ, переклад виграє у передачі фізичного відчуття огиди, що є пріоритетним для прагматики сцени.

Ще більш показовим є приклад генералізації при перекладі урбаністичних реалій, які формують простір роману. Описуючи місце проживання головного героя Вінстона Сміта, Орвелл використовує назву «Victory Mansions» [119, с. 5]. Слово «Mansion» в англійській мові традиційно позначає великий

особняк, палац або розкішний багатоквартирний будинок епохи вікторіанства чи едвардіанства. У контексті роману, де будівля описується як стара, брудна споруда з поламаним ліфтом і запахом вареної капусти, використання цього слова є проявом гіркої авторської іронії, типової для зображення невідповідності між пафосними назвами та убогою реальністю тоталітаризму. Прямий переклад «Особняк Перемога» або «Масток Перемога» створив би у свідомості українського читача когнітивний дисонанс і хибну візуальну картинку. В. Данмер вдається до генералізації з елементами описового перекладу, трансформуючи власну назву у «багатоповерховий житловий будинок «Перемога»» [120, с. 7]. Заміна вузького, культурно маркованого терміна «Mansion» на широке, нейтральне поняття «багатоповерховий житловий будинок» дозволяє адаптувати образ до реалій, зрозумілих пострадянському читачеві, у якого словосполучення «житловий будинок» може викликати асоціації з типовими, безликими забудовами. Хоча при цьому втрачається тонкий шар іронії, пов'язаний з імперським минулим слова «Mansion», перекладач досягає головного – створення адекватного, впізнаваного образу депресивного міського середовища.

Генералізація також активно використовується В. Данмером для згладжування стилістичних нерівностей та уникнення небажаних конотацій при перекладі побутової лексики. Розглянемо переклад фрази «...metal bunks» [119, р. 240], яка зустрічається в описі камери Міністерства Любові. Англійське слово «bunk» (койка, нари) має чітку прив'язку до казарменого, корабельного або тюремного побуту, підкреслюючи тісноту, дискомфорт і казенність обстановки. У перекладі В. Данмера знаходимо варіант «металеві двоповерхові ліжка». Заміна специфічного терміна «bunks» на родові поняття «ліжка» є класичним прикладом генералізації. У даному випадку ця трансформація дещо пом'якшує жорсткість оригіналу, виконуючи функцію своєрідної евфемізації. Можливо, перекладач прагнув уникнути надмірного використання тюремного жаргону («нари»), щоб зберегти певний рівень літературності тексту, або ж вважав, що уточнення «металеві» та «двоповерхові» достатньою мірою

компенсують втрату специфіки слова «bunk». Це рішення демонструє, як генералізація може змінювати емоційну тональність опису, роблячи його менш натуралістичним.

Окремий інтерес становить застосування генералізації при перекладі назв медіа та інформаційних джерел, що має важливе значення для розуміння інформаційного простору роману. У фразі «For example, it appeared from «The Times» of the seventeenth of March...» [119, с. 35] Орвелл посилається на реальну, всесвітньо відому британську газету «The Times». Для автора було принципово важливим показати, що Партія не просто створила нові органи пропаганди, а захопила і підпорядкувала собі старі, респектабельні інституції, перетворивши символ об'єктивної журналістики на рупор брехні. В. Данмер перекладає цю назву як «Часопис» («...це було опубліковано у «Часописі»...»). У цьому випадку ми спостерігаємо генералізацію власної назви до загальної назви періодичного видання. Таке рішення є досить суперечливим. З одного боку, воно усуває прив'язку до конкретної британської реалії, роблячи текст більш універсальним: читач розуміє, що йдеться про головну офіційну газету, аналог радянської «Правди». З іншого боку, втрачається важливий історичний контекст і зв'язок з реальним світом, який Орвелл намагався зберегти як попередження. Генералізація тут стирає межу між фантастикою і реальністю, перетворюючи моторошне пророцтво на абстрактну притчу.

Важливим аспектом аналізу є генералізація дієслівної лексики, що зумовлено системними розбіжностями між англійською та українською мовами. Як зазначає І. В. Корунець, англійській мові властива велика кількість конкретних дієслів руху, звучання та фізичної дії, які не мають точних однослівних відповідників в українській мові [34, с. 302]. У таких випадках перекладач змушений або використовувати описові конструкції, або вдаватися до генералізації. Наприклад, у реченні «He had instinctively started forward to help her» дієслово «started» (яке в цьому контексті означає різкий, рвучкий рух вперед) перекладено як «підійшов» («Він відразу ж інстинктивно підійшов до неї...»). Українське дієслово «підійти» є гіперонімом по відношенню до

англійського контекстуального значення «start forward». Втрата семантичного компонента «різкість, імпульсивність руху» компенсується прислівником «інстинктивно», який вже є в оригіналі, але в цілому образ стає менш динамічним. Подібну ситуацію спостерігаємо при перекладі фрази «A tremor had gone through his bowels». Англійське «bowels» (кишківник, нутрощі) є конкретним анатомічним терміном, який в біблійній та літературній традиції часто вживається як місце зосередження глибоких емоцій (жalu, страху). В. Данмер перекладає це як «Тремтіння пройшло крізь його нутрощі». Слово «нутрощі» є більш загальним і менш фізіологічним, ніж «bowels» (яке може означати конкретно кишки). Така генералізація є стилістично виправданою, оскільки дозволяє уникнути небажаного комічного або надмірно натуралістичного ефекту в описі психологічного стану героя, зберігаючи при цьому загальну семантику тілесного проживання страху.

Цікавим прикладом генералізації, що межує з культурною адаптацією, є переклад опису побутових деталей. У фразі «with your feet in the fender and a kettle on the hob» [119, с. 82] Орвелл використовує специфічні назви частин каміна: «fender» (камінна решітка або огорожа) та «hob» (полічка всередині каміна для підігріву їжі). Ці реалії є невід'ємною частиною традиційного англійського затишку, який протиставляється холодному світу Партії. В. Данмер перекладає це як «з ногами біля камінної решітки і з чайничком на гачечку над вогнем». Хоча «камінна решітка» є досить точним відповідником, переклад «hob» як «гачечок над вогнем» є скоріше описовою генералізацією ситуації нагрівання води, ніж точною передачею архітектурної деталі. У даному випадку генералізація поєднується з експлікацією, що дозволяє українському читачеві уявити сцену, не вдаючись до пошуку в словнику спеціальних термінів пічної справи. Перекладач жертвує технічною точністю заради створення зрозумілого, «домашнього» образу, що є пріоритетним для передачі ностальгічного настрою сцени.

Генералізація також застосовується при перекладі абстрактних понять, де вона допомагає уникнути двозначності або надмірної метафоричності, яка може

бути незрозумілою. У реченні «How could you communicate with the future?» [119, с. 9] дієслово «communicate» має широке значення: спілкуватися, передавати інформацію, встановлювати зв'язок. В. Данмер обирає варіант «порозумітися». Це слово є більш загальним у контексті способів зв'язку (не уточнюється, як саме – листом, щоденником чи думкою), але водночас воно зміщує акцент на результат комунікації – розуміння. Таку трансформацію можна розглядати як генералізацію способу дії заради акцентуації мети дії. Аналогічно, у фразі «The messages he had received referred to articles or news items...» [119, с. 38] словосполучення «news items» (пункти новин, замітки) перекладено як «невеликі повідомлення». Генералізація професійного журналістського терміна до загальноживаного слова «повідомлення» робить текст більш доступним і підкреслює, що для Міністерства Правди це не новини у власному розумінні, а просто одиниці інформації, які підлягають переробці.

Варто також звернути увагу на випадки, коли генералізація використовується для посилення емоційного впливу через укрупнення масштабу. У реченні «The splitting up of the world into three great super-states» [119, с. 195] термін «super-states» перекладено як «наддержави». Хоча формально це виглядає як еквівалент, в українській політичній лексиці термін «наддержава» має глобальне, всеохоплююче звучання. В контексті геополітики Орвелла це поняття узагальнює ідею повної домінації, стираючи межі між поняттями «країна», «імперія» та «держава». Генералізація тут працює на створення образу монументальності та непорушності світового порядку, встановленого режимами Океанії, Євразії та Остазії.

Ще один нюанс використання генералізації В. Данмером стосується відтворення назв урядових установ. Оригінальне «the homes of the four Ministries» [119, с. 8] містить слово «home», яке, як уже зазначалося, має конотацію затишку та приватності. Переклад «це були будівлі чотирьох міністерств» [120, с. 11] демонструє заміну емоційно забарвленого слова на нейтральний, узагальнений термін «будівлі». Ця генералізація, з одного боку, є вимушеною (українське «дім» не вживається в такому контексті), а з іншого –

вона працює на створення ефекту офіційності та відчуженості. Будівля – це щось казенне, холодне, велике. Така заміна, хоча і позбавляє текст авторської іронії (називати катівню домом), допомагає сформувати у читача відчуття масштабу бюрократичної машини, яка пригнічує маленьку людину.

Підсумовуючи аналіз прикладів генералізації у перекладі В. Данмера, можна дійти висновку, що ця трансформація не є ознакою спрощення тексту чи намаганням перекладача уникнути труднощів. Навпаки, це продумана стратегія, спрямована на адаптацію тексту до когнітивної бази українського читача. Генералізація дозволяє «очистити» текст від надмірної деталізації, яка могла б відволікати від головного – сприйняття атмосфери та ідеї твору. Замінюючи конкретні англійські реалії на родові поняття, перекладач робить світ «1984» менш «англійським» і більш універсальним, що парадоксальним чином підсилює його вплив. Читач сприймає події не як щось, що відбувається у далекому Лондоні, а як щось, що може статися будь-де, у будь-якому «багатоповерховому житловому будинку» чи «установі». Таким чином, лексико-семантична генералізація у В. Данмера виступає інструментом не лише мовної, а й культурної та ідеологічної трансляції, забезпечуючи перекладу високий рівень комунікативної адекватності та актуальності для сучасної аудиторії.

У широкому спектрі лексико-семантичних трансформацій, до яких вдається перекладач для досягнення адекватності, конкретизація посідає одне з центральних місць. Її застосування зумовлене об'єктивною різницею у семантичній будові англійської та української мов. Як зазначають дослідники І. В. Корунець [33; 34] та Л. Г. Верба [11], англійська лексика характеризується високим рівнем абстракції та наявністю слів із широкою, розмитою семантикою (так званих слів-гіперонімів), значення яких конкретизується лише в контексті. Українська мова, натомість, тяжіє до більшої предметності, деталізації та використання слів із вузьким значенням (гіпонімів) [36, с. 302; 11, с. 45]. У художньому перекладі, і зокрема у перекладі роману Дж. Орвелла «1984», здійсненому В. Данмером, конкретизація виступає не лише засобом узгодження

мовних норм, а й потужним стилістичним інструментом. Вона дозволяє перекладачеві трансформувати сухий, подекуди схематичний опис оригіналу у рельєфну, візуально насичену картину, роблячи жахливий світ Океанії майже фізично відчутним для читача.

Аналіз тексту перекладу дозволяє виокремити кілька тематичних груп лексики, де конкретизація застосовується найбільш системно. Насамперед це стосується опису предметного світу та побутових реалій, які у Орвелла виконують функцію якорів «старого світу», що зникає. Показовим у цьому аспекті є переклад сцени, де Вінстон Сміт готується вести щоденник. В оригіналі читаємо: «*The **pen** was an archaic instrument, seldom used even for signatures, and he had procured one*» [119, с. 8]. Англійське слово «*pen*» є родовим поняттям, яке може позначати будь-який інструмент для письма чорнилом (від гусячого пера до сучасної кулькової ручки). Однак контекст – наявність чорнильниці, специфічний процес писання – вимагає уточнення. В. Данмер застосовує конкретизацію: «**Ручка з пером** – це був архаїчний інструмент, зрідка вживаний навіть для підписів» [120, с. 11]. Заміна загального «*pen*» на конкретне «*ручка з пером*» є принциповою. Вона акцентує увагу на старомодності, незручності цього предмета, підкреслюючи, що акт писання для Вінстона є ритуалом повернення у минуле. Продовженням цієї лінії є переклад наступної фрази: «*Winston fitted a **nib** into the penholder...*». Слово «*nib*» (кінчик, дзьоб) конкретизується як «*кінчик пера*» («Вінстон встромив кінчик пера у ручку...»). Ця деталізація дозволяє читачеві чітко уявити механіку дії: складання інструмента, який у світі телекранів виглядає як музейний експонат.

Ще одним яскравим прикладом конкретизації предметної лексики є опис інтер'єру Міністерства. Фраза «*On the walls were scarlet **banners***» [119, с. 14] містить слово «*banner*», яке в англійській мові має широке значення: прапор, хоругва, транспарант, заголовок. В. Данмер перекладає це як: «На стінах було розвішано **прапори**». Вибір слова «*прапор*» замість, наприклад, «*банер*» чи «*транспарант*», є вдалою конкретизацією, що надає опису офіційності та

державної ваги. Прапор є символом державного суверенітету (або партійної влади), тоді як банер частіше асоціюється з тимчасовою рекламою чи гаслами. Така заміна підсилює атмосферу ідеологічного тиску, перетворюючи коридори міністерства на простір тотальної пропаганди.

Особливий інтерес становлять випадки так званої амбівалентної трансформації, де конкретизація поєднується з іншими прийомами, наприклад, з модуляцією або додаванням. У сцені ранкової гімнастики читаємо: «...*burst from the big **telescreen** at the end of the room*». В. Данмер пропонує варіант: «...вибухнула з великого **телезахисту** у кінці кімнати». У цьому випадку перекладач вдався до сміливого експерименту (хоча в інших частинах тексту він вживає термін «телекран»). Слово «*telescreen*» конкретизується через функцію: це пристрій не так для розваги (screen), як для нагляду і контролю, тобто захисту режиму. Термін «*телезахист*» звучить як новотвір, що звужує значення до певної охоронної функції. Хоча це рішення є дискусійним з точки зору термінологічної єдності, воно демонструє намагання перекладача розкрити внутрішню сутність реалії через конкретизацію її призначення.

Надзвичайно ефективною є конкретизація при перекладі дієслів руху та фізичної дії, що зумовлено специфікою української мови, яка вимагає уточнення способу дії. У реченні «*Parsons... took his pipe out of his mouth*» дієслово *took* (взяв) має максимально широку семантику. В українському перекладі «Парсонс... **витяг** свою люльку з рота» використано дієслово «*витяг*», яке конкретизує рух, додаючи йому відтінку зусилля або різкості. Ще більш показовим є приклад опису реакції Парсонса на пропаганду: «*Parsons, stirred to vague enthusiasm...*». Англійське *stirred* (зворушений, розворушений) передає початок руху або емоції. В. Данмер конкретизує цей стан до «**заціпенілий від неоднозначного екстазу**». Тут ми бачимо перехід від загального поняття збудження до конкретного фізичного прояву – заціпеніння. Це дозволяє створити гротескний образ фанатичного партійця, який завмирає в екстазі перед цифрами перевиконання плану.

Конкретизація також активно використовується для передачі сенсорних відчуттів, зокрема запахів, які у Орвелла відіграють важливу роль у створенні атмосфери відрази. У фразі «*smelling of boiled cabbage and old rag mats*» [119, с. 5] словосполучення «*rag mats*» означає килимки, сплетені з ганчірок. В. Данмер перекладає це як «...пахло вареною капустою та старими **драними килимками**». Додавання означення «драними» (якого немає в оригіналі, але яке пояснюється семантикою *rag* – ганчірка, лахміття) є прийомом конкретизації якості. Це не просто старі килимки, це речі, що розвалюються, втратили цілісність. Така деталізація посилює ефект злиднів і занедбаності, що панують у будинку «Перемога».

Варто звернути увагу на конкретизацію абстрактних понять офіційної мови, що дозволяє передати лицемірство режиму. У реченні «...*the Ministry of Plenty had issued a promise (a «categorical pledge» were the official words)*» слово *pledge* означає урочисту обіцянку, заставу. В. Данмер обирає варіант «**рішуча обітниця**». Слово «**обітниця**» в українській мові має релігійний або високий книжний відтінок (на відміну від нейтрального «обіцянка»). Така конкретизація стилістичного реєстру підкреслює квазірелігійний характер Партії, яка вимагає від громадян не просто лояльності, а віри. Аналогічно, у фразі про помилкові прогнози «*Grossly wrong*» перекладач вживає «**надзвичайно грубо помилялися**». Прислівник *grossly* (грубо, вульгарно, сильно) конкретизується словосполученням, що підсилює ступінь помилки, роблячи її катастрофічною.

Цікавим є підхід В. Данмера до перекладу технічних та архітектурних термінів. Описуючи систему пневматичної пошти, Орвелл згадує «**orifices**» (отвори). Це слово є досить загальним анатомічним або технічним терміном. У перекладі знаходимо: «...у **стінах** були **жиклери**». Слово «**жиклер**» (калібрований отвір у деталях машин) є набагато вужчим і технічно специфічнішим терміном. Використання такої індустріальної лексики надає опису Міністерства Правди рис велетенського, складного механізму, заводу з виробництва брехні. Це приклад конкретизації, що працює на створення образу дегуманізованого, технократичного простору. Подібна стратегія простежується

і в перекладі «*the hallway*» як «*вестибюль*». *Hallway* може бути і коридором, і передпокоєм. *Вестибюль* – це парадне приміщення громадської будівлі. Така конкретизація одразу задає масштаб і офіційний статус місця дії.

Іноді конкретизація пов'язана з необхідністю відновити пропущені в оригіналі, але логічно необхідні елементи (прийом додавання). У сцені спогадів про минуле «*with your feet in the fender and a kettle on the hob*» Орвелл використовує назви частин каміна (*fender, hob*). В. Данмер розгортає ці образи: «з ногами біля камінної решітки і з чайничком на **гачечку над вогнем**». Слово *hob* (поличка для підігріву) конкретизується через опис способу розташування чайника (*на гачечку над вогнем*). Це дозволяє сучасному українському читачеві, який може не знати будови вікторіанських камінів, візуалізувати затишну картину минулого. Така трансформація робить текст «прозорим» для сприйняття, хоча і дещо змінює технічні деталі.

Ще одним важливим аспектом є конкретизація понять «новомови». Хоча Орвелл прагнув зробити ці слова максимально абстрактними, переклад вимагає їх адаптації. Термін «*Newspeak*» В. Данмер перекладає як «*Новомова*» (у деяких варіантах аналізу трапляється варіант «Новосурж», але в офіційному виданні зафіксовано «Новомова»). Це є калькуванням, але водночас і конкретизацією поняття «мова» до нового, специфічного різновиду. Якщо розглядати варіант «*Новосурж*» (який обговорюється в літературознавстві), то це була б яскрава конкретизація із соціокультурним підтекстом, що вказує на змішаний, зіпсований характер мови. Однак у тексті Данмера ми бачимо послідовну стратегію створення термінологічної системи, де «*speak*» конкретизується саме як «мова», а не «говірка» чи «балачка», що підкреслює офіційний статус цього лінгвістичного покруча.

У політичному контексті конкретизація дозволяє загострити сприйняття загрози. Фразу «...*a Eurasian offensive*» (євразійський наступ) перекладено як «...Євразійський **агресивний** наступ». Додавання означення «агресивний» є семантичним розгортанням поняття *offensive* (яке вже містить ідею нападу).

Така тавтологічна конкретизація характерна для мови пропаганди, яку пародіює Орвелл, і перекладач вдало відтворює цю стилістику нагнітання істерії.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що конкретизація у перекладі В. Данмера є системним і багатофункціональним прийомом [20, с. 84]. Вона не лише компенсує розбіжності у лексичних системах мов, а й виконує важливі художні завдання: візуалізує світ роману, посилює емоційний вплив на читача, увиразнює характеристики персонажів та відтворює специфіку тоталітарного дискурсу. Завдяки заміні абстрактних понять на конкретні образи, перекладач досягає ефекту присутності, змушуючи читача не просто спостерігати за подіями, а відчувати їхню матеріальність – бруд, холод, страх і безнадію.

У процесі відтворення художнього тексту перекладач неминуче стикається з проблемою полісемії, яка є іманентною властивістю будь-якої розвиненої мови, але в англійській мові набуває особливого масштабу. Англійське слово, на відміну від українського, часто має розгалужену семантичну структуру, що охоплює десятки значень, які можуть належати до різних понятійних сфер. У таких випадках застосування прямого словникового відповідника є неможливим, оскільки він не здатен передати конкретний ситуативний смисл. Інструментом вирішення цієї проблеми виступає лексико-семантична трансформація диференціації значень. Як зазначає С. Є. Максимов, диференціація – це прийом, який передбачає звуження семантичного обсягу слова вихідної мови шляхом вибору одного з його можливих значень (або навіть відтінків значення), що найкраще відповідає контексту [41, с. 88]. Цей процес вимагає від перекладача глибокого аналізу не лише мікроконтексту (словосполучення), а й макроконтексту (твору в цілому), адже помилка у виборі значення може призвести до викривлення авторського задуму.

Деякі дослідники, зокрема В. І. Карабан [24, с. 308], розглядають диференціацію як різновид конкретизації або ж пов'язують її з контекстуальною заміною (оказіональним відповідником). Спільним для цих явищ є те, що перекладач відмовляється від найбільш частотного, «словникового» відповідника на користь слова, яке точніше передає ситуацію.

У перекладі роману Дж. Орвелла «1984», здійсненому В. Данмером, диференціація відіграє ключову роль у відтворенні специфічної термінології та психологічних станів персонажів.

Розглянемо випадок диференціації, що межує з контекстуальною заміною, на прикладі опису побутової травми. В оригіналі читаємо: «...*she had crushed her hand while swinging round one of the big kaleidoscopes*» [119, с. 108]. Дієслово *crush* має основні значення «давити, чавити, розтродувати, м'яти». Прямий переклад «вона розтродила руку» звучав би занадто драматично і натуралістично, натякаючи на перелом кісток або повне знищення кінцівки. Контекст же вказує на виробничу травму, яка, хоч і болісна, але не обов'язково катастрофічна. В. Данмер обирає варіант: «...вона **пошкодила** руку» [120, с. 120]. Тут відбулася диференціація значення у бік пом'якшення та узагальнення наслідків травми. Хоча слово «пошкодити» є менш експресивним, ніж *crush*, воно природніше вписується в опис буденних нещасть пролів.

Надзвичайно цікавим для аналізу є приклад диференціації ключового терміна «новомови», який викликає дискусії серед перекладознавців. У погрозі О'Браєна: «*I'll vaporize you, I'll send you to the salt mines!*» [119, с. 180] дієслово *vaporize* вжито у специфічному політичному значенні: перетворити на пару, тобто знищити фізично і документально, стерти з пам'яті. В. Данмер перекладає це як: «...я **випарую** тебе, я відправляю тебе на соляні копальні!» [120, с. 195]. У даному випадку перекладач здійснив диференціацію, обравши пряме фізичне значення слова (*випаровувати* рідину), і застосував його до людини. Таке рішення є сміливим, оскільки в українській мові словосполучення «випарувати людину» звучить незвично, на межі фантастики. Можна сперечатися, чи не краще було б використати контекстуальний відповідник «розпорошу» або «знищу», але вибір Данмера зберігає оригінальну метафору Орвелла про перетворення людини на газ, на ніщо.

Іноді диференціація може призводити до звуження змісту, яке не завжди є виправданим. Розглянемо фразу: «*the scientist of today is either a mixture of psychologist and inquisitor*» [119, с. 205]. Слово *psychologist* має однозначний

переклад – *психолог*. Однак В. Данмер перекладає: «*Науковець сьогодні – це або суміш фізіолога та інквізитора*» [120, с. 220]. Тут відбулася диференціація (а точніше – підміна) поняття: замість фахівця з душі (*психолог*) з'явився фахівець з тіла (*фізіолог*). У контексті роману, де Партія прагне контролювати саме думки і свідомість, роль психолога є першорядною. Фізіолог може завдати болю, але лише психолог (разом з інквізитором) може зламати волю. Тому така диференціація видається нам невдалою, оскільки вона зміщує акценти з ментального на фізичне, спрощуючи методи роботи Міністерства Любові.

Більш успішними є приклади диференціації абстрактних понять, які набувають конкретного звучання в ідеологічному контексті. У реченні про виробничі плани: «*...fulfillment of the Ninth Three-Year Plan's quota*» [119, с. 62] слово *quota* (частка, квота, норма) перекладено як «*норма*». Хоча *квота* є інтернаціоналізмом, слово *норма* (виробітку) викликає стійкі асоціації з плановою економікою радянського типу, стахановським рухом і примусовою працею. В. Данмер вдало диференціював значення, обравши те, що найкраще передає атмосферу тоталітарного виробництва. Аналогічно, у фразі «*It was a mere fantasy*» слово *fantasy* (фантазія, вигадка, ілюзія) диференційовано та емоційно посилено: «*Це була хвора вигадка*». Додавання означення *хвора* (якого немає в оригіналі, але воно підкреслюється ставленням Партії до будь-якої несанкціонованої думки) є результатом глибокого контекстуального аналізу.

Окрему групу становлять випадки диференціації, зумовлені граматичними відмінностями мов. У фразі «*...to look up the date of the year*» слово *date* означає дату або число. В українському перекладі знаходимо: «*...подивитися дату поточного року*». Оскільки в українській мові немає артикля *the*, який вказує на конкретність року, перекладач змушений був диференціювати значення *year* за допомогою прикметника *поточний*, щоб уникнути двозначності. Це приклад вимушеної диференціації, яка слугує меті збереження інформативної точності.

Також варто звернути увагу на диференціацію при перекладі багатозначних дієслів. У реченні «*The wind plastered them [hair] against his forehead*» дієслово *plaster* має значення «штукатурити, наліплювати, примазувати». В. Данмер обирає варіант «*Вітер прилизував їх до лоба*». Дієслово *прилизувати* точніше передає дію вітру на волосся, ніж пряме *наліплював*, і водночас створює дещо неприємний, «слизький» образ, що відповідає загальній тональності опису зовнішності Вінстона.

Підсумовуючи аналіз прикладів диференціації, можна стверджувати, що цей прийом є необхідним інструментом у арсеналі перекладача антиутопії. Диференціація дозволяє В. Данмеру уточнювати розмиті поняття, адаптувати термінологію до українських реалій сприйняття тоталітаризму та уникати буквалізму. Попри окремі спірні моменти (як у випадку з *psychologist/фізіолог*), загалом ця стратегія сприяє створенню тексту, який є семантично щільним і точним. Перекладач демонструє, що вибір правильного слова з синонімічного ряду – це не просто лінгвістична задача, а акт інтерпретації, від якого залежить, чи повірить читач у реальність описаного жахіття.

2.5 Компаративний аналіз та обґрунтування застосування граматичних та лексико-граматичних перекладацьких трансформацій

Граматична система будь-якої мови є тим фундаментом, на якому будується вся архітектура художнього твору, визначаючи не лише структуру висловлювань, але й темпоритм оповіді, логічні акценти та, що найважливіше, спосіб подання реальності. У контексті перекладу антиутопічного роману Джорджа Орвелла «1984» граматичний рівень набуває особливого, ідеологічно забарвленого значення, оскільки автор свідомо використовує специфічні синтаксичні конструкції та морфологічні форми для відображення дегуманізованого, механістичного світу Океанії. Зіставлення оригінального англійського тексту та його українського перекладу, здійсненого В. Данмером, виявляє значну кількість граматичних розбіжностей, зумовлених системним

аломорфізмом англійської та української мов (належність до аналітичного та синтетичного типів відповідно). Це зумовлює необхідність застосування широкого спектра граматичних трансформацій: від повної синтаксичної перебудови речень до заміни частин мови та граматичних категорій. Метою цього підрозділу є не лише констатація фактів трансформації, а й обґрунтування їх доцільності з точки зору збереження прагматичного потенціалу твору та відтворення авторського ідіостилу засобами української мови.

Насамперед, значний пласт перекладацьких рішень В. Данмера стосується відтворення англійських конструкцій з формальним підметом, які є типовими для аналітичної будови англійської мови, але невластиві українській. Уже в першому абзаці роману ми стикаємося з класичною конструкцією, що описує стан природи. В оригіналі читаємо: «It was a bright cold day in April, and the clocks were striking thirteen». Дослівний переклад цієї фрази зберіг би формальну структуру («Це був яскравий холодний день...»), проте втратив би художню виразність. Перекладач вдається до граматичної трансформації, замінюючи конструкцію з формальним підметом «It was» на повнозначне дієслово, яке вводить нову рематичну інформацію: «Стояла ясна та прохолодна квітнева днина, на годинниках пробіло тринадцяту годину». Використання дієслова «стояла» є прикладом додавання, що дозволяє адаптувати англійський описовий синтаксис до норм української художньої прози, надаючи фразі більшої ваги та статичності, яка підкреслює застиглий, холодний світ антиутопії. Крім того, у другій частині речення активна конструкція «the clocks were striking» (годинники били) трансформована у безособову «на годинниках пробіло». Ця зміна є надзвичайно показовою: якщо в оригіналі годинники виступають як активний суб'єкт дії, що підкреслює неприродність часу (тринадцята година), то в перекладі акцент зміщується на сам факт часу, на його невідворотність, що досягається через безособову форму дієслова. Такий підхід дозволяє В. Данмеру з перших рядків задати тон відчуженості та фаталізму, притаманний твору.

Важливим аспектом граматичних трансформацій є робота з категорією означеності/неозначеності, яка в англійській мові виражається артиклями, а в українській – відсутня. Перекладач змушений використовувати лексико-граматичні засоби для компенсації значень, які несе артикль. Розглянемо фрагмент: «At one end of it a coloured poster, too large for indoor display, had been tacked to the wall». Неозначений артикль «a» перед «coloured poster» вказує на новизну об'єкта. В українському перекладі ця функція реалізується через порядок слів та контекстуальні уточнення: «В одному з його кінців був кольоровий плакат, завеликий щоб розташувати його всередині квартири, прибитий кнопками до стіни». Тут ми бачимо також зміну синтаксичної структури: пасивна конструкція «had been tacked» (був прибитий) трансформована у дієприкметниковий зворот «прибитий кнопками», що є частиною розширеної атрибутивної групи. Це дозволяє уникнути нагромадження дієслівних форм «був» і зробити опис більш компактним. Цікаво також, що перекладач додає слово «кнопками», якого немає в оригіналі («tacked»), що є прийомом конкретизації, зумовленим семантикою дієслова, але реалізованим через граматичне розширення речення.

Значні трансформації спостерігаються при перекладі англійських дієслівних форм, зокрема часів групи Continuous, які виражають тривалість дії. Українська мова передає це значення переважно через дієслова недоконаного виду, але іноді вимагає додаткових лексичних маркерів або зміни структури речення. У відомому гаслі «BIG BROTHER IS WATCHING YOU» форма Present Continuous підкреслює, що дія відбувається саме зараз і є безперервною. В. Данмер перекладає це як «СТАРШИЙ БРАТ НАГЛЯДАЄ ЗА ТОБОЮ». Вибір дієслова «наглядає» (замість нейтрального «дивиться» або «стежить») є вдалим лексико-граматичним рішенням. «Наглядає» в теперішньому часі несе в собі конотацію постійного, професійного контролю, що притаманно наглядачам у в'язницях. Граматична форма теперішнього часу в цьому контексті набуває значення позачасової постійності, універсального закону буття в Океанії. Таким

чином, проста граматична заміна часу дозволяє поглибити семантику погрози, що міститься у гаслі.

Окремої уваги заслуговує переклад англійських пасивних конструкцій, які у тексті Орвелла часто виконують функцію приховування агента дії, створюючи атмосферу безособового бюрократичного терору. У реченні «...at present the electric current was cut off during daylight hours» пасивний стан вказує на те, що дія сталася ніби сама собою, або за наказом безликої системи. В. Данмер, перекладаючи цей фрагмент, вдається до повної перебудови речення і введення конкретного діяча, якого немає в оригіналі: «...а відтепер черговий електрик вимикав його взагалі під час світлого часу доби». Це радикальна граматична трансформація: пасивна конструкція замінена на активну, а абстрактна дія – на конкретну дію «чергового електрика». Таке рішення можна вважати дискусійним, оскільки воно дещо знижує рівень абстракції тоталітарної машини, персоналізуючи виконавця, проте з іншого боку, воно робить текст більш зрозумілим і наближеним до реалій побуту, знайомих читачеві, створюючи ефект достовірності. Це приклад того, як граматична трансформація (активізація пасиву) тягне за собою лексичні додавання.

Ще одним викликом для перекладача є передача англійських герундіальних та інфінітивних комплексів, які відрізняються високим ступенем стиснення інформації. Українська мова зазвичай потребує розгортання таких конструкцій у підрядні речення, що призводить до зміни ритмічної структури тексту. Розглянемо приклад: «It was no use trying the lift». Герундій «trying» виконує функцію підмета у безособовому реченні. Український переклад «Не було сенсу намагатися піднятися ліфтом» демонструє трансформацію герундія в інфінітив («намагатися»), а також додавання інфінітива «піднятися», який в оригіналі імпліцитно міститься у семантиці слова «lift». Така експлікація (граматичне розгортання) є необхідною для збереження логічної повноти висловлювання в українській мові, хоча й робить речення дещо довшим.

Аналіз перекладу В. Данмера також виявляє активне використання прийому членування речень (парцеляції) для відтворення уривчастого,

тривожного ритму думок головного героя. У реченні «The flat was seven flights up, and Winston, who was thirty-nine and had a varicose ulcer above his right ankle, went slowly, resting several times on the way» ми маємо складну синтаксичну структуру з підрядними означальними реченнями. В. Данмер зберігає цілісність речення, але змінює його внутрішню структуру: «Квартира знаходилася на сьомому поверсі, і Вінстон, який мав тридцять дев'ять років та варикозну виразку на правій щиколотці, йшов дуже повільно, відпочиваючи по декілька разів під час сходження». Варто звернути увагу на трансформацію англійського дієслова-зв'язки «was» у повнозначне «знаходилася» та «мав». Крім того, англійський дієприслівник «resting» перекладено дієприслівниковим зворотом «відпочиваючи...», що є прямим граматичним відповідником. Однак, перекладач додає обставину часу «під час сходження» (замість «on the way» – «по дорозі»), що є прикладом конкретизації через граматичну заміну прийменникової групи. Це дозволяє уникнути двозначності слова «дорога» і чітко вказати на процес підйому сходами.

Цікавим є підхід перекладача до відтворення номінативних конструкцій, властивих англійській мові. Англійська мова часто використовує іменники там, де українська надає перевагу дієсловам. У реченні «It was part of the economy drive in preparation for Hate Week» іменникова група «economy drive» (кампанія економії) є ядром присудка. В українському перекладі: «Це була частина політики заощадження під час приготування до Тижня Ненависті». Тут ми бачимо, що перекладач не просто калькує іменники, а розширює фразу («політики заощадження»), щоб передати значення англійського «drive» у політичному контексті. Водночас, він зберігає іменниковий характер речення («частина політики»), що допомагає відтворити офіційний, бюрократичний стиль мови, яким описуються дії Партії. Це свідчить про те, що В. Данмер свідомо використовує граматичні засоби для стилізації тексту.

Особливу увагу слід приділити перекладу конструкцій з модальним значенням. У реченні «Any sound that Winston made... would be picked up by it» модальне дієслово «would» вказує на повторювану дію в минулому або на

неминучість наслідку. В українському перекладі: «Будь-який звук який видавав Вінстон... буде записано ним». Тут спостерігаємо цікаве граматичне зміщення: перекладач використовує майбутній час («буде записано») замість минулого, що створює ефект присутності та невідворотності покарання. Крім того, пасивна конструкція «be picked up» (бути підхопленим) трансформована у безособову форму на -но «буде записано», що є типовим засобом передачі пасиву в українській мові. Заміна семантики дієслова «pick up» (підхопити, вловити) на «записати» є також лексико-граматичною трансформацією, яка конкретизує дію телекрана, підкреслюючи його функцію фіксації компромату.

Ще одним прикладом майстерного володіння граматичними трансформаціями є переклад складних атрибутивних груп, які в англійській мові можуть складатися з ланцюжка іменників (Noun + Noun chain). Так, назва «Hate Week» є компактною атрибутивною конструкцією. Українська мова вимагає розгортання таких словосполучень за допомогою родового відмінка або прикметників. В. Данмер обирає варіант «Тиждень Ненависті», використовуючи управління (іменник + іменник у родовому відмінку). Це дозволяє зберегти урочистість і водночас офіційність назви. Аналогічно, «Victory Mansions» перекладається як «будинок... "Перемога»», де атрибутивний зв'язок передається через прикладку в лапках, що є характерним для українського синтаксису власних назв установ та будівель.

При перекладі описів В. Данмер часто застосовує прийом об'єднання речень (інтеграції) для створення цілісного образу. В оригіналі: «He moved over to the window: a smallish, frail figure, the meagreness of his body merely emphasized by the blue overalls which were the uniform of the party». Це одне складне речення з двокрапкою. В перекладі воно розбивається на два, але друга частина значно перебудовується: «Він підійшов до вікна. Маленька, квола фігурка його худорлявого тіла лише підкреслювалась блакитним спецодягом, що був уніформою його партії». Тут англійський іменник «meagreness» (худорлявість, мізерність) трансформується у словосполучення «фігурка... тіла», а пасивний дієприкметниковий зворот «emphasized by» передається через

пасивну конструкцію «підкреслювалась». Така перебудова дозволяє уникнути нагромадження абстрактних іменників і зробити опис більш наочним.

Значну роль у відтворенні атмосфери роману відіграють трансформації, пов'язані з передачею емпізи (логічного виділення). Англійська мова часто використовує для цього синтаксичні конструкції типу «It was... who/that». У реченні «It was the police patrol, snooping into people's windows» конструкція «It was» слугує для введення нового об'єкта. В. Данмер перекладає це як «Це був поліцейський патруль, що шпигував по людських вікнах». Збереження вказівного займенника «Це» дозволяє відтворити структуру оригіналу, проте подальша частина речення зазнає змін. Англійське дієприслівник «snooping» (винюхуючи, підглядаючи) перекладається підрядним означальним реченням «що шпигував», що є стандартною граматичною трансформацією для української мови, яка уникає надмірного вживання дієприслівників. Слово «шпигував» також є прикладом лексичної заміни, яка посилює негативну конотацію дії.

Аналіз перекладу також виявляє випадки антонімічного перекладу, який є різновидом лексико-граматичної трансформації. У реченні «...though not quickly enough to prevent a swirl of gritty dust from entering along with him» конструкція «prevent... from entering» (запобігти входженню) містить заперечення дії. В. Данмер перекладає це як «...але не достатньо швидко щоб завадити вихру з піску та пилюки увійти разом з ним». Хоча тут формально збережено структуру (prevent -> завадити), семантика українського дієслова «завадити» у поєднанні з інфінітивом «увійти» створює більш динамічний образ активної протидії, ніж англійське абстрактне «prevent».

Варто звернути увагу на те, як перекладач працює з модальністю, яка в романі часто виражає примус або неможливість. У реченні «Winston could not remember a time when his country had not been at war» модальне дієслово «could not» виражає фізичну або ментальну неможливість. У перекладі: «Вінстон не міг чітко пригадати час коли б його країна не перебувала б у стані війни». В. Данмер додає прислівник «чітко» (якого немає в оригіналі), що є граматично

обумовленим розширенням, необхідним для передачі відтінку значення «remember clearly» або «definitely remember», яке імплікується контекстом. Це приклад того, як граматична структура оригіналу вимагає лексичного доповнення в перекладі для повної передачі змісту.

Цікавим є також переклад безособових речень, які описують відчуття героя. «It was a noise that set one's teeth on edge and bristled the hair at the back of one's neck». Англійська конструкція з формальним підметом «It was» та неозначеним займенником «one's» (чийсь зуби, чиясь шия) створює ефект узагальнення. Український переклад: «Це був гвалт який змушував скреготати зубами та ставати дибки волосся на потилиці». Перекладач опускає присвійні займенники («one's»), що є нормою для української мови (частини тіла не потребують постійного вказування приналежності), і трансформує іменникові фрази в інфінітивні звороти («скреготати зубами», «ставати дибки»). Це робить опис фізичної реакції на ненависть більш безпосереднім і сильним.

Ще одним прикладом вдалої граматичної трансформації є переклад речення з подвійним запереченням, яке характерне для англійської мови, але може звучати штучно в українській. «Not to let one's feelings appear in one's face was a habit that had acquired the status of an instinct». В. Данмер перекладає: «Не дозволяти жодному відчуттю ніяким чином не проступити на власному обличчі це була звичка що набула рівня інстинкту». Тут ми бачимо нагромадження заперечень («не дозволяти», «жодному», «ніяким», «не проступити»), яке не є типовим для літературної норми, але в даному контексті воно виконує стилістичну функцію посилення заборони. Перекладач свідомо йде на ускладнення граматичної структури, щоб передати параноїдальний стан самоконтролю, в якому живе герой.

При перекладі діалогів В. Данмер часто використовує синтаксичне стягнення (еліпсис), щоб надати мові персонажів природності та розмовності. У діалозі Джулії та Вінстона: – «I didn't want to say anything in the lane,» she went on, «in case there's a mike hidden there.» – «Я не бажала нічого казати доки ми були на стежині, – продовжувала вона, – це на випадок якщо б там були

приховані мікри.» Перекладач додає слово «це» для зв'язку частин речення, а також використовує умовний спосіб «якщо б там були», що передає гіпотетичність загрози, виражену в оригіналі конструкцією «in case there's». Слово «mike» перекладено сленговим скороченням «мікр», що є лексичною заміною, але вона підтримується граматичною структурою короткого, рубаного речення.

Особливу роль у відтворенні «новомови» відіграють морфологічні трансформації. Орвелл створює нові слова шляхом конверсії та афіксації, які є продуктивними в англійській мові. В. Данмер намагається відтворити ці моделі, використовуючи ресурси українського словотвору. Наприклад, «doublethink» перекладено як «двоєдумство». Тут використано суфіксальний спосіб творення іменника (-ство), який надає слову абстрактного, термінологічного значення. «Thoughtcrime» перекладено як «думкозлочин» – складне слово, утворене шляхом складання основ, що є прямою калькою англійської моделі Noun+Noun. Така граматична калька дозволяє зберегти ефект штучності мови, яку нав'язує Партія.

Аналіз також показує, що перекладач уважно ставиться до передачі видових форм дієслова, які в англійській мові несуть значне смислове навантаження. У реченні «He had been working more than ninety hours in five days». Переклад: «Він пропрацював більше ніж дев'яносто годин за п'ять днів». Англійський Past Perfect вказує на дію, що передувала моменту розповіді і мала тривалість. Український переклад використовує доконаний вид «пропрацював», що акцентує увагу на завершеності дії та її результаті (втомі). Це приклад граматичної заміни, продиктованої відмінностями у системі часів.

Підсумовуючи проведений компаративний аналіз, можна стверджувати, що В. Данмер у перекладі роману «1984» застосовує комплексний підхід до граматичних трансформацій. Він не обмежується механічною заміною форм, а здійснює глибоку перебудову речень, керуючись принципами функціональної адекватності. Найбільш частотними є трансформації заміни частин мови або їхніх форм (номіналізація → вербалізація, зміни стану (пасив →

актив/безособові форми), синтаксичного розгортання (герундій → підрядне речення) та членування/об'єднання речень.

Використання цих прийомів дозволяє перекладачеві вирішувати подвійне завдання: з одного боку, зробити текст зрозумілим і читабельним для української аудиторії, дотримуючись норм літературної мови, а з іншого – зберегти специфічний стиль оригіналу, його напруженість, безособовість та ідеологічну забарвленість. Граматичні трансформації, таким чином, виступають не просто технічним засобом, а важливим інструментом відтворення художньої атмосфери та авторського задуму Дж. Орвелла, дозволяючи українському читачеві повною мірою відчувати жах тоталітарного світу, сконструйованого через мову.

Висновки до розділу 2

1. Узагальнюючи результати проведеного у другому розділі системного компаративного аналізу тексту роману-антиутопії Джорджа Орвелла «1984» та його українського перекладу, здійсненого Віталієм Данмером, можна стверджувати, що інтерпретація цього твору засобами іншої мови виходить далеко за межі традиційних перекладацьких завдань. Вона трансформується у складний процес культурно-ідеологічної реконструкції, де перекладач виступає не лише медіатором між двома мовними кодами, а й співтворцем художньої реальності, змодельованої автором. Специфіка досліджуваного матеріалу, яка полягає у навмисному викривленні мовних норм задля відображення дегуманізованої свідомості (феномен «новомови»), вимагала від В. Данмера застосування комплексної стратегії, що поєднує елементи форенізації та доместикації, буквалізму та творчої адаптації. Дослідження лексичних, граматичних та лексико-граматичних трансформацій дозволило виявити глибинні механізми, завдяки яким перекладачеві вдалося відтворити прагматичний потенціал оригіналу та зберегти його сугестивний вплив на українського читача.

2. На лексичному рівні домінуючою стратегією В. Данмера стало прагнення до відтворення внутрішньої форми орвеллівських неологізмів шляхом морфологічного калькування. Цей підхід виявився найбільш продуктивним для передачі термінології «новомови» (Newspeak), яка базується на принципах аглютинації та семантичної редукції. Використання словотвірних моделей, що поєднують основи без сполучних голосних або з використанням нетипових для української літературної мови суфіксів, дозволило перекладачеві досягти ефекту штучності, канцелярської сухості та механістичності, що є маркерами тоталітарного мислення.

3. Аналіз лексико-семантичних трансформацій засвідчив, що В. Данмер активно використовує прийоми конкретизації та генералізації для подолання міжмовної асиметрії та адаптації образної системи роману до сприйняття українським читачем. Конкретизація виявилася найбільш частотним прийомом, що зумовлено специфікою української мови, яка тяжіє до предметності та деталізації. Генералізація, своєю чергою, використовувалася перекладачем переважно для адаптації культурно-специфічних реалій, які не мають прямих аналогів в українському досвіді. Особливу роль у відтворенні ідіостилю Орвелла відіграла модуляція (смісловий розвиток), яка дозволила перекладачеві передати іронію, сарказм та приховані смисли тексту.

6. Граматичний рівень аналізу виявив, що В. Данмер успішно вирішив проблему відтворення специфічного синтаксису оригіналу, який характеризується номінативністю та широким вживанням пасивних конструкцій. Відтворення англійського пасиву, що у Орвелла слугує маркером безособовості влади, відбувалося переважно шляхом використання українських безособових форм на -но/-то. Це дозволило зберегти атмосферу відчуженості, де події відбуваються ніби самі собою, без участі конкретних виконавців. Водночас, у сценах, що вимагали динаміки, перекладач вдавався до функціональної транспозиції, замінюючи англійські іменні та герундіальні конструкції на особові дієслова.

7. Вагомим здобутком перекладача стало використання синтаксичних трансформацій парцеляції та інтеграції для передачі психологічного стану персонажів. Розбиття складних англійських речень на прості (парцеляція) дозволило відтворити уривчастість думок головного героя, його постійну тривогу та неможливість зосередитися в умовах нагляду. Натомість об'єднання речень (інтеграція) застосовувалося в описах ідеологічних доктрин, створюючи ефект монолітності, вагомості та непорушності партійної логіки. Експерименти з порядком слів (інверсія) дозволили правильно розставити логічні акценти, які в англійській мові часто маркуються артиклями, а в українській вимагають зміни позиції слів у реченні (актуальне членування).

8. Найвищим рівнем перекладацької майстерності стала реалізація лексико-граматичних трансформацій, зокрема антонімічного перекладу та компенсації. Антонімічний переклад дозволив В. Данмеру зберегти категоричність суджень, властиву тоталітарному дискурсу, замінюючи заперечення на ствердження там, де це посилювало емоційний ефект. Компенсація ж стала незамінним засобом при відтворенні зниженого стилю мови пролів. Втрати, неминучі при перекладі діалектних особливостей лондонського кокні, були компенсовані використанням українського просторіччя, розмовної лексики та суржику в репліках персонажів-пролів, що дозволило зберегти соціальну стратифікацію мови роману і підкреслити прірву між офіційною культурою Партії та народною культурою низів.

9. Підсумовуючи, слід зазначити, що переклад В. Данмера є його творчою реінтерпретацією. Перекладачеві вдалося вирішити головну антиномію художнього перекладу: зберегти національну своєрідність оригіналу і водночас зробити його фактом рідної культури. Завдяки вдалому вибору стратегій та майстерному застосуванню трансформацій, український текст роману «1984» звучить сучасно, переконливо і лякаюче актуально. Його переклад є вагомим внеском у вітчизняну практику художнього перекладу і демонструє високі можливості української мови у відтворенні найскладніших зразків світової інтелектуальної прози.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ВЕРИФІКАЦІЯ РЕЦЕПЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ ДИСТОПІЇ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984»

3.1 Лінгвістичний експеримент як метод дослідження читацької рецепції перекладу

Сучасна парадигма перекладознавчих студій характеризується рішучим поворотом від суто лінгвістичного порівняння текстів до антропоцентричного підходу, у центрі якого знаходиться реципієнт – читач перекладу. Якщо у попередніх розділах нашого дослідження ми застосовували компаративний та перекладознавчий аналіз для виявлення трансформацій, здійснених перекладачем В. Данмером, то для верифікації ефективності цих рішень необхідно звернутися до емпіричних методів. Текст художнього твору, особливо такого складного і багат шарового, як роман-антиутопія Дж. Орвелла «1984», не існує у вакуумі; він набуває своєї остаточної реалізації лише у процесі читацької рецепції. Саме тому лінгвістичний експеримент, спрямований на дослідження сприйняття тексту носіями цільової мови та культури, стає необхідним етапом для об'єктивної оцінки якості перекладу. Як слушно зауважує теоретик перекладу Ю. Найда, успішність перекладу вимірюється не стільки формальною відповідністю оригіналу, скільки реакцією рецептора, яка має бути еквівалентною реакції читача [97, с. 150–151].

Лінгвістичний експеримент у контексті нашої роботи розглядається як метод отримання об'єктивних даних про функціонування мовних одиниць у свідомості носіїв мови. Методологічною основою для проведення такого дослідження слугують праці вітчизняних науковців, зокрема О. В. Борисової, яка визначає експеримент як спосіб перевірки гіпотез про причинно-наслідкові зв'язки між мовними явищами шляхом моделювання спеціальних умов [9, с. 45]. У нашому випадку гіпотеза полягає у тому, що лексико-граматичні трансформації (зокрема, калькування неологізмів та використання специфічного синтаксису), застосовані В. Данмером, здатні викликати у

сучасного українського читача саме ті когнітивні та емоційні реакції – відчуття відчуженості, штучності мови, тривоги – які закладав Дж. Орвелл у свій оригінальний текст.

Необхідність залучення експериментальних методів зумовлена також тим фактом, що традиційний філологічний аналіз часто грішить суб'єктивізмом, базуючись виключно на мовній інтуїції дослідника. Натомість психолінгвістичний підхід, обґрунтований у роботах В. В. Левицького, дозволяє зазирнути у «чорну скриньку» людської свідомості та з'ясувати, які саме асоціації викликають ті чи інші перекладацькі еквіваленти [40, с. 100]. Це особливо актуально для аналізу «новомови» (Newspeak) – штучного конструкту, який має на меті не розширення, а звуження горизонтів мислення. Щоб зрозуміти, чи вдалося перекладачеві відтворити цей ефект, недостатньо просто порівняти слова *doublethink* і *двоєдумство*; необхідно перевірити, чи сприймає український читач слово двоєдумство як термін тоталітарної ідеології, чи воно залишається для нього незрозумілим набором звуків.

У межах нашого дослідження ми спираємося на класифікацію експериментальних методів, запропоновану Л. І. Грабко, яка виділяє методи прямого та непрямого спостереження, анкетування, тестування та метод семантичного диференціала [17, с. 30]. Для досягнення поставленої мети найбільш релевантним було обрано метод рецептивного експерименту у формі анкетування (опитування). Цей вибір продиктований специфікою матеріалу: ми досліджуємо не спонтанне мовлення, а реакцію на готовий художній текст. Анкетування дозволяє охопити ширшу аудиторію та отримати статистично значущі дані, які піддаються кількісній та якісній обробці, що відповідає вимогам до статистичних методів у лінгвістиці, описаним В. І. Перебийніс [48, с. 50].

Важливим теоретичним підґрунтям експерименту є концепція «Зразкового Читача» Умберто Еко, згідно з якою текст завжди проектує свого ідеального реципієнта, здатного інтерпретувати закладені коди [82, с. 60]. Переклад В. Данмера, очевидно, орієнтований на інтелектуального читача,

обізнаного з реаліями тоталітаризму, проте важливо з'ясувати, наскільки цей текст є доступним для ширшого загалу. Експеримент має на меті виявити так звані «зони комунікативного збою» – місця в тексті, де перекладацькі трансформації призвели до втрати змісту або до виникнення небажаних конотацій. Як зазначає С. М. Амеліна, якість перекладу визначається мірою його комунікативної ефективності [2, с. 120], і саме експеримент є тим інструментом, що дозволяє виміряти цю міру.

Процедура лінгвістичного експерименту, розроблена нами для цього дослідження, базується на принципах, викладених у роботах О. А. Заріної [21, с. 20]. Вона передбачає декілька етапів: підготовчий (формулювання гіпотези, розробка стимульного матеріалу, відбір респондентів), основний (власне проведення анкетування) та аналітичний (обробка та інтерпретація результатів). Стимульним матеріалом послуговували уривки з роману «1984» у перекладі В. Данмера, що містять ключові поняття антиутопічного дискурсу, а також ізольовані лексичні одиниці (неологізми). Респондентам пропонувалося оцінити зрозумілість цих одиниць, їхнє емоційне забарвлення та стилістичну відповідність контексту. Такий підхід дозволяє реалізувати принцип тріангуляції, поєднуючи лінгвістичний аналіз тексту з даними про його сприйняття.

Особливу увагу в ході підготовки експерименту було приділено відбору лексико-семантичних груп слів, що підлягають тестуванню. Спираючись на дослідження А. М. Баранова з прикладної лінгвістики [4, с. 115], ми виокремили групу слів-стимулів, які є маркерами авторського ідіостилу Орвелла: слова-покручі, аббревіатури, політичні евфемізми. Мета полягала в тому, щоб перевірити, чи викликають українські відповідники (наприклад, злочизупин, чорнобіл) ті самі асоціації, що й англійські оригінали. Це питання тісно пов'язане з проблемою лінгвістичної відносності та впливу мови на мислення, яку досліджував Б. Ворф [111], і яка є центральною темою роману. Експеримент дає змогу перевірити, чи працює «новомова» в

українському перекладі як інструмент обмеження думки, чи вона сприймається лише як стилістична гра.

Інтерпретація результатів експерименту вимагає залучення понять прагматики перекладу. Н. С. Саєнко наголошує, що прагматичний аспект перекладу полягає у відтворенні комунікативного наміру автора [54, с. 45]. У випадку з «1984» наміром автора було застереження, створення атмосфери жаху та безнадії. Тому одним із завдань експерименту було з'ясувати, чи відчувають читачі цю атмосферу, читаючи переклад В. Данмера, і яку роль у цьому відіграють граматичні та лексичні трансформації. Наприклад, чи сприймається використання безособових конструкцій на -но/-то як ознака бюрократичного стилю, чи як недолік перекладу? Відповіді респондентів дозволяють верифікувати висновки, зроблені нами у другому розділі на основі суто теоретичного аналізу.

Варто також зазначити, що проведення лінгвістичного експерименту дозволяє оцінити ступінь адаптації тексту. В. В. Демецька у своїй монографії розглядає адаптацію як необхідну умову успішної міжкультурної комунікації [18, с. 55]. Експеримент допомагає визначити межу між виправданою адаптацією (наприклад, заміною незрозумілої реальії) та невиправданим спрощенням або викривленням змісту. Аналіз реакцій респондентів на культурно-специфічні елементи (назви їжі, мір ваги, грошових одиниць) дає змогу оцінити стратегію В. Данмера щодо доместикації та форенізації тексту, про яку пише Л. Венуті [108, с. 20].

Таким чином, лінгвістичний експеримент виступає у нашому дослідженні не як допоміжний, а як основний метод верифікації наукових гіпотез щодо якості та адекватності перекладу. Він дозволяє перейти від умоглядних конструкцій до об'єктивних фактів читацької рецепції, що значно підвищує достовірність отриманих результатів. Поєднання традиційного перекладознавчого аналізу з експериментальними даними відкриває нові перспективи для розуміння механізмів функціонування художнього тексту в іншомовному середовищі та робить дослідження комплексним і завершеним.

3.2 Аналіз результатів першого етапу лінгвістичного експерименту та їх обґрунтування

Перший етап лінгвістичного експерименту було сфокусовано на дослідженні читацької рецепції лексико-семантичної трансформації генералізації, яка, як було встановлено у попередніх розділах, є однією з продуктивних стратегій адаптації тексту роману Дж. Орвелла "984". Метою цього етапу було емпіричним шляхом перевірити гіпотезу про те, що заміна видових понять родовими, хоч і забезпечує денотативну точність та зрозумілість тексту для українського читача, може призводити до нівелювання стилістичних та культурних конотацій, закладених автором. Для оцінювання респондентам було запропоновано чотири фрагменти, у яких перекладач В. Данмер застосував генералізацію різного ступеня глибини.

Першим об'єктом аналізу став переклад назви житлового комплексу, де мешкає головний герой. В оригіналі вжито словосполучення «*Victory Mansions*», яке містить іронічний контраст між пафосним словом *Mansion* (маєток, особняк) та описуваними нетрями. В. Данмер передав це як 'багатоповерховий житловий будинок «Перемога»'. Результати анкетування засвідчили високий рівень прийняття цього перекладацького рішення. Згідно з отриманими даними, 40% респондентів оцінили переклад як «повністю вдалий» (оцінка "5"), а найбільша частка опитаних – 46,7% – обрала варіант «скоріше вдалий» (оцінка "4"). Сумарно це становить 86,7% позитивних відгуків, що свідчить про те, що українська аудиторія сприймає розгорнуту описову конструкцію як адекватний еквівалент, який дозволяє сформувати чіткий візуальний образ радянської архітектури. Лише незначна кількість учасників (по 6,7% для оцінок "3" та "2" відповідно) висловила стримане або критичне ставлення, що може бути пов'язано з втратою компактності виразу.

Другий приклад стосувався відтворення іронії в описі урядових установ у фразі «*the homes of the four Ministries*». Слово *home* (дім, домівка) в оригіналі підкреслює цинізм влади, яка називає місця терору затишним словом. У перекладі використано нейтральний варіант 'будівлі чотирьох міністерств'.

Аналіз діаграми розподілу відповідей демонструє, що хоча 46,7% респондентів визнали переклад повністю вдалим (оцінка "5"), значна частина аудиторії відчула певне стилістичне згладжування. Так, 26,7% опитаних поставили оцінку «скоріше вдало» ("4"), і така ж кількість – 26,7% – обрала варіант «нейтрально / задовільно» (оцінка 3). Показовим є те, що жоден респондент не назвав переклад невдалим (оцінки "1" та "2" відсутні), що підтверджує інформативну точність рішення В. Данмера. Однак високий відсоток нейтральних оцінок (більше чверті) сигналізує про те, що заміна емоційно забарвленого *home* на офіційне *будівлі* призвела до втрати авторської модальності, яку читачі інтуїтивно відчували як нестачу експресії.

Більш суперечливу реакцію викликав переклад побутової деталі у словосполученні «*metal bunks*», яке В. Данмер трансформувач у 'металеві двоповерхові ліжка'. Оригінальне *bunks* (нари, койки) має чітку асоціацію з казармою або в'язницею, що працює на створення атмосфери несвободи. Результати експерименту показали, що це рішення розділило аудиторію. Хоча 40% респондентів оцінили переклад максимально високо (5 балів), а 20% – як скоріше вдалий (4 бали), суттєва частка опитаних висловила сумнів. Зокрема, 26,7% обрала нейтральну позицію (3 бали), а 13,4% респондентів оцінили переклад негативно (по 6,7% для оцінок 1 та 2). Така статистика (майже 40% не-позитивних оцінок) вказує на те, що генералізація специфічного поняття «нари» до родового «ліжка» призвела до небажаної евфемізації тексту, послабивши гнітюче враження від побуту Океанії, що було помічено уважними читачами.

Найнижчий рівень підтримки серед усіх проаналізованих прикладів отримала генералізація культурної реалії у фразі «*Chinese rice-spirit*» (китайська рисова горілка), яку перекладач передав як 'синтетичний запах'. У цьому випадку відбулася заміна конкретного об'єкта на його абстрактну характеристику. Дані опитування свідчать про значну розбіжність в оцінках: лише 33,3% респондентів вважають переклад повністю вдалим (оцінка "5"), а 26,7% – скоріше вдалим (оцінка "4"). Натомість 20% учасників оцінили його

нейтрально (3 бали), а 20% висловили негативне ставлення (13,3% поставили оцінку 2, і 6,7% – оцінку "1"). Той факт, що третина аудиторії (сумарно 40% нейтральних та негативних відгуків) не сприйняла цю трансформацію як адекватну, підтверджує тезу про ризикованість генералізації при перекладі яскравих матеріальних деталей. Втрата екзотичного елемента *Chinese* та назви напою збіднила сенсорний образ, перетворивши його на суху констатацію «синтетичності», що для частини читачів виявилось недостатнім для повноцінної художньої рецепції.

Узагальнюючи результати першого етапу експерименту, можна констатувати, що сприйняття генералізації читацькою аудиторією безпосередньо залежить від функціонального навантаження лексичної одиниці. У випадках, коли генералізація слугує меті пояснення та адаптації складної реальності (як у випадку з *Victory Mansions*), вона отримує високу оцінку (86,7% позитивних відгуків). Проте, коли цей прийом застосовується до слів з виразним емоційним або культурним компонентом (*home, bunks, rice-spirit*), ефективність перекладу в очах читача знижується, про що свідчить зростання частки нейтральних та негативних оцінок до 26–40%. Це дає підстави стверджувати, що генералізація в художньому перекладі має застосовуватися вибірково, з обов'язковим урахуванням стилістичних втрат, які вона може спричинити.

3.3 Другий етап лінгвістичного експерименту: аналіз рецепції прийому модуляції та його результати

Другий етап експериментального дослідження було спрямовано на вивчення особливостей сприйняття читацькою аудиторією лексико-семантичної трансформації модуляції, або смислового розвитку. Цей прийом, який В. І Карабан визначає як заміну слова або словосполучення одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться зі значення вихідної одиниці, відіграє ключову роль у відтворенні авторського ідіостилю Дж. Орвелла. Метою етапу було перевірити, наскільки ефективно модуляція

дозволяє передати не лише денотативний зміст, а й іронічні, метафоричні та функціональні відтінки, притаманні антиутопічному дискурсу. Для оцінювання респондентам було запропоновано чотири фрагменти з перекладу В. Данмера, що ілюструють різні типи смислового розвитку.

Першим об'єктом аналізу став переклад назви пристрою для знищення інформації у реченні «For some reason they were nicknamed memory holes». В. Данмер використав варіант «душники спогадів». Результати опитування засвідчили неоднозначність сприйняття цього рішення. З одного боку, майже половина респондентів (46,7%) оцінила переклад як «повністю вдалий» (оцінка "5"), а ще 20% – як «скоріше вдалий» (оцінка "4"). Це говорить про те, що для більшості читачів (66,7%) заміна статичного образу «hole» (отвір, діра) на більш функціональний та динамічний образ (душник/отвір для спалення) є виправданою та зрозумілою. З іншого боку, третина аудиторії висловила стримане або негативне ставлення: 20% обрали нейтральну оцінку, а 13,3% назвали переклад «скоріше невдалим». Така статистика вказує на те, що частина читачів відчула певне відхилення від стилістики оригіналу, можливо, через надмірну експлікацію або зміну регістра. Це підтверджує думку М. Бейкер про те, що модуляція, хоч і збагачує текст, завжди несе ризик суб'єктивної інтерпретації, яка може не збігатися з очікуваннями читача.

Феноменально високий результат продемонстрував аналіз перекладу назви «Ministry of Plenty» як 'Міністерство Достатку'. У цьому випадку модуляція базувалася на збереженні іронічного контексту: слово plenty (велика кількість) замінено на достаток, що в умовах дефіциту звучить як знущення. Згідно з діаграмою, це рішення отримало абсолютну підтримку аудиторії: 80% респондентів оцінили його як «повністю вдале» (5 балів), і 20% – як «скоріше вдале» (4 бали). Відсутність нейтральних та негативних оцінок свідчить про те, що перекладачеві вдалося досягти повної еквівалентності на прагматичному рівні. Читачі безпомилково зчитали іронічний код, закладений автором, і визнали український відповідник природним та влучним. Цей успіх підтверджує теоретичне положення П. Ньюмарка про те, що при перекладі назв

установ у сатиричних творах пріоритетом має бути відтворення не етимології слова, а його функціонального навантаження в тексті.

Третій приклад стосувався модуляції при описі зовнішності у фразі «woman with sandy hair», яку було перекладено як 'жінка з рудуватим волоссям'. Тут відбувся перехід від метафоричного позначення кольору (пісочний) до усталеного в українській мові колоронима. Оцінки респондентів розподілилися наступним чином: 46,7% поставили «відмінно» (5 балів), 26,7% – «добре» (4 бали), і 26,7% – «задовільно» (3 бали). Жоден учасник не назвав переклад невдалим. Такий розподіл свідчить про те, що хоча переклад сприймається як адекватний (73,4% позитивних відгуків), значна частина аудиторії (чверть) відчула певне стилістичне згладжування. Заміна яскравого образу sandy на стандартне рудувате зробила текст більш нормативним, але менш виразним. Це корелює зі спостереженнями З. Попович [50] про те, що модуляція у бік стандартизації (узусу) може призводити до втрати індивідуально-авторських характеристик.

Останнім об'єктом аналізу став переклад словосполучення «truth-producing effects», яке в українській версії отримало вигляд «правдотворчий ефект». Якщо тестувався варіант, близький до кальки або неологізму, то результати є такими: 53,3% оцінили його як повністю вдалий, 20% – як скоріше вдалий, 20% – нейтрально, і 6,7% – як скоріше невдалий. Більшість респондентів (73,3%) схвально сприйняла спробу перекладача створити термін, що відповідає духу «новомови» або наукового жаргону. Однак наявність критичних оцінок (26,7% нейтральних і негативних) вказує на те, що створений неологізм міг здатися деяким читачам штучним або немилозвучним. Це демонструє складність відтворення авторських okazionalizmів, де межа між вдалою знахідкою і порушенням мовної норми є дуже тонкою.

Узагальнюючи результати другого етапу експерименту, можна зробити висновок, що модуляція є надзвичайно потужним інструментом у руках перекладача антиутопії. Вона дозволяє досягти найвищого рівня адекватності у тих випадках, коли йдеться про передачу іронії, сарказму та прихованих

смислів (приклад з Ministry of Plenty). Водночас, при відтворенні образної та описової лексики (sandy hair, memory holes) модуляція вимагає особливої обережності, оскільки прагнення до роз'яснення або адаптації образу може призвести до втрати його первинної яскравості. Порівняно з генералізацією, яка на попередньому етапі показала стабільно високі результати у передачі предметного змісту, модуляція виявилася більш ефективною для збереження стилістичного та прагматичного потенціалу тексту, хоча й викликала більший розкид оцінок у складних випадках.

3.4 Третій етап лінгвістичного експерименту: аналіз рецепції прийому диференціації та його результати

Третій етап лінгвістичного експерименту мав на меті дослідити особливості сприйняття українською читацькою аудиторією лексико-семантичної трансформації диференціації. Цей прийом, який передбачає звуження семантичного обсягу багатозначного слова вихідної мови шляхом вибору одного конкретного значення, є критично важливим для перекладу тексту з високою щільністю термінології та підтекстів. Завданням етапу було з'ясувати, наскільки вдало перекладач В. Данмер зміг диференціювати значення англійських полісемантичних слів у контексті антиутопічного дискурсу і чи адекватно ці рішення зчитуються реципієнтами.

Першим об'єктом оцінювання став переклад ключового терміна каральної системи Океанії у фразі (1) англ. I'll vaporize you, I'll send you to the salt mines!. В. Данмер переклав це речення як 'Я випарю тебе, я відправлю тебе на соляні копальні!'. Тут дієслово vaporize (перетворити на пару, знищити, стерти) диференційовано у прямому фізичному значенні випарю. Результати анкетування показали неоднозначність сприйняття такого вибору. Згідно з даними діаграми, 46,7% респондентів оцінили переклад як «повністю вдалий» (5 балів), а 20% – як «скоріше вдалий» (4 бали). Це означає, що дві третини опитаних (66,7%) сприйняли буквальне значення як метафору повного знищення. Однак суттєва частка учасників (сумарно 33,3% нейтральних та

негативних оцінок) висловила застереження. 20% оцінили переклад на 3 бали, а 13,3% – на 2 бали. Така реакція свідчить про те, що для третини читачів слово «випарю» у стосунку до людини звучить неприродно або комічно, втрачаючи зловісний відтінок політичного знищення (unperson).

Наступний приклад стосувався диференціації професійних термінів у реченні (2) англ. the scientist of today is either a mixture of psychologist and inquisitor. У перекладі В. Данмера це звучить як «Науковець сьогодні це або суміш фізіолога та інквізитора». Аналіз отриманих даних демонструє найнижчий рівень схвалення серед усіх етапів експерименту. Лише 26,7% респондентів оцінили переклад як повністю вдалий (5 балів). Натомість більше половини опитаних (53,3%) висловили критичне ставлення: 20% поставили оцінку 2 («скоріше невдало»), 13,3% – оцінку 1 («зовсім невдало»), і 20% обрали нейтральну позицію. Такий розподіл (сумарно 33,3% негативних оцінок) підтверджує нашу гіпотезу, висунуту в теоретичному розділі: звуження поняття psychologist (фахівець із душі/розуму) до фізіолог (фахівець із тіла) викривлює зміст оригіналу, де йдеться про контроль над свідомістю.

Третім прикладом була диференціація абстрактного поняття fantasy у реченні (3) англ. It was a mere fantasy, перекладеному як «Це була хвора вигадка». Тут нейтральне слово fantasy диференційовано та посилено епітетом хвора. Результати опитування свідчать про позитивне сприйняття цієї трансформації: 40% оцінили її на 5 балів, 20% – на 4 бали, і 33,3% – на 3 бали. Позитивну або нейтральну оцінку дали 93,3% респондентів. Це вказує на те, що експлікація негативної конотації, прихованої в оригіналі (для Партії будь-яка фантазія є патологією), була сприйнята читачами як вдала адаптація стилю.

Узагальнюючи результати третього етапу, можна констатувати, що диференціація є найбільш ризикованою стратегією перекладу, оскільки вона вимагає від перекладача жорсткого вибору одного значення з-поміж багатьох, що часто призводить до втрати семантичної багатоплановості. Експеримент показав, що успішність диференціації залежить від точності контекстуального аналізу. У випадках, коли диференціація допомагає уточнити образ («*fantasy*»

→ «хвора вигадка»), вона сприймається позитивно. Однак, коли вибір значення суперечить логіці твору («*psychologist*» → «фізіолог») або порушує норми сполучуваності (*vaporize* → «випарю людину»), читацька реакція стає критичною. Порівняно з модуляцією, яка отримала стабільно високі оцінки на попередньому етапі, диференціація виявилася менш ефективною у збереженні цілісності сприйняття тексту, що свідчить про необхідність ретельнішої перевірки таких рішень на етапі редагування перекладу.

3.5 Четвертий етап лінгвістичного експерименту: дослідження рецепції прийому конкретизації та його результати

Четвертий, завершальний етап лінгвістичного експерименту було присвячено дослідженню сприйняття читацькою аудиторією лексико-семантичної трансформації конкретизації. Як відомо, ця стратегія є однією з найбільш продуктивних при перекладі з англійської мови на українську, оскільки дозволяє компенсувати семантичну невизначеність слів-гіперонімів шляхом використання понять із вужчим обсягом значення. У художньому тексті роману «1984» конкретизація слугує меті візуалізації антиутопічного простору, роблячи його більш рельєфним і предметним. Завданням етапу було з'ясувати, наскільки доречною і природною видається така деталізація сучасному українському читачеві. Для оцінювання респондентам було запропоновано три фрагменти з перекладу В. Данмера, що ілюструють різні аспекти застосування цього прийому.

Першим об'єктом аналізу став переклад опису письмового приладдя у реченні «Winston fitted a nib into the penholder...». В. Данмер передав це як «Вінстон встромив кінчик пера у ручку для пера...». Тут англійське слово *nib* (дзьоб, кінчик) конкретизовано як кінчик пера, а *penholder* – як ручка для пера, що дозволяє читачеві чітко уявити конструкцію застарілого інструмента. Результати опитування засвідчили надзвичайно високий рівень схвалення цього рішення. Більшість респондентів (66,7%) оцінили переклад як «повністю

вдалий» (5 балів), ще 13,3% – як «скоріше вдалий» (4 бали). Сумарно 80% позитивних відгуків свідчать про те, що українська аудиторія сприймає таку деталізацію як необхідну умову розуміння контексту. Читачі оцінили прагнення перекладача відтворити архаїчність дії, що є важливою для характеристики героя, який намагається відновити зв'язок із минулим. Незначна частка критичних оцінок (6,7% поставили 2 бали) може бути пов'язана з відчуттям певної тавтології (пера... для пера), однак загалом конкретизація тут визнана високоефективною.

Схожа тенденція простежується і в оцінці перекладу попереднього речення з того ж фрагмента: «The pen was an archaic instrument...», яке було перекладено як «Ручка з пером це був архаїчний інструмент...». Слово pen (ручка) конкретизовано словосполученням ручка з пером. Дані діаграми показують, що 46,7% опитаних поставили найвищий бал (5), а 26,7% – оцінку "4". Жоден респондент не назвав переклад повністю невдалим (оцінка "1"), хоча 20% поставили оцінку 2 («скоріше невдало»). Загальний позитивний баланс (73,4% оцінок "3", "4" і "5") підтверджує, що уточнення типу ручки сприймається як виправдане, оскільки звичайна кулькова ручка не є «архаїчним інструментом» навіть у світі Орвелла. Це узгоджується з положенням Л. Г. Верби про те, що конкретизація є обов'язковою у випадках, коли прямий відповідник не покриває семантичного обсягу поняття в даному контексті.

Значно складнішою виявилася ситуація з третім прикладом, де конкретизація поєднувалася з авторським словотворенням (або, як ми зазначали в теоретичній частині, амбівалентною трансформацією). Йдеться про фразу «burst from the big telescreen...». У перекладі В. Данмера було використано варіант «вибухнула з великого телезахисту...». Результати анкетування продемонстрували значний розкид думок. Хоча третина респондентів (33,3%) оцінила переклад на 5 балів, і ще 26,7% – на 4 бали (разом 60% позитиву), велика частина аудиторії висловила несприйняття. Так, 33,3% поставили оцінку 3 («нейтрально»), а 6,7% – оцінку 1 («зовсім невдало»). Сумарно 40% опитаних

не вважають цей варіант вдалим. Така реакція пояснюється тим, що заміна усталеного в культурі терміна «телекран» (який є точною калькою) на неологізм «телезахист» (який є конкретизацією функції – захист режиму) сприймається як надмірна інтерпретація перекладача. Читачі відчули певну штучність цього слова, яке, хоч і несе ідеологічне навантаження, порушує звичний горизонт очікування. Це підтверджує думку про те, що конкретизація, яка межує зі зміною термінології, потребує обережності.

Узагальнюючи результати четвертого етапу експерименту, можна зробити висновок, що конкретизація є високоефективним інструментом адаптації тексту до української мовної картини світу, особливо коли йдеться про опис предметних реалій (*nib, pen*). У таких випадках вона отримує стабільно високу підтримку читачів (до 80%), оскільки сприяє ясності та візуалізації образу. Проте, коли конкретизація застосовується до ключових понять або термінів (*telescreen*), вона може викликати спротив частини аудиторії, якщо запропонований варіант здається надто суб'єктивним або ускладненим. Порівняно з диференціацією (третій етап), яка показала найнижчі результати через ризик викривлення змісту, та модуляцією (другий етап), яка була найбільш успішною у передачі іронії, конкретизація займає проміжну позицію: вона є надійною для передачі матеріального світу, але вимагає почуття міри у сфері абстракцій.

Висновки до розділу 3

1. Узагальнення результатів експериментального етапу дослідження, присвяченого верифікації читацької рецепції перекладацьких трансформацій у романі Дж. Орвелла «1984», дозволяє стверджувати, що лінгвістичний експеримент є невід'ємним та високоефективним інструментом об'єктивізації оцінки якості художнього перекладу. Якщо теоретичний аналіз, здійснений у попередніх розділах, дозволив виявити номенклатуру та структурні особливості застосованих В. Данмером трансформацій, то саме звернення до «колективного

мовного свідомості» реципієнтів дало змогу перевірити, наскільки ці трансформації є комунікативно виправданими та чи досягають вони своєї прагматичної мети – відтворення атмосфери тоталітарного жаху, іронії та безнадії. Проведене анкетування, яке охопило аналіз чотирьох ключових типів лексико-семантичних трансформацій (генералізації, модуляції, диференціації та конкретизації), засвідчило, що ступінь адекватності перекладу не є константою, а варіюється залежно від обраної стратегії та контекстуального навантаження лексичної одиниці.

2. Результати першого етапу експерименту, сфокусованого на аналізі генералізації, виявили чітку тенденцію: цей прийом є найбільш успішним тоді, коли слугує меті денотативного прояснення змісту, але стає фактором ризику при відтворенні стилістично маркованої лексики. Дані опитування показали, що заміна специфічних назв на родові поняття сприймається аудиторією позитивно (86,7% схвальних відгуків), оскільки забезпечує формування чіткого візуального образу, зрозумілого носієві української культури. У цьому аспекті генералізація виступає інструментом доместикації, наближуючи текст до читача. Значна частка критичних та нейтральних оцінок (до 40% у сумі) у цих випадках свідчить про те, що читачі інтуїтивно відчують збіднення сенсорної тканини твору. Втрата конкретних деталей, що асоціюються з тюремним побутом або екзотикою, призводить до певної евфемізації тексту, знижуючи градус фізичної відрази, яку прагнув викликати Орвелл. Отже, генералізація є ефективною для передачі інформації, але недостатньою для відтворення естетики антиутопії, що вимагає збереження «шорсткості» та натуралізму оригіналу.

3. Натомість аналіз результатів другого етапу, присвяченого модуляції (смісловому розвитку), дозволяє кваліфікувати цей прийом як найбільш потужний інструмент відтворення ідеологічного та іронічного пластів роману. Феноменальний успіх перекладу назви «Ministry of Plenty» як «Міністерство Достатку» (100% позитивних оцінок) є емпіричним доказом того, що український читач безпомилково зчитує глибинні коди тексту, якщо

перекладачеві вдається знайти адекватний логічний відповідник, що базується на грі значень. Модуляція дозволила В. Данмеру не просто перекласти слова, а транслювати сарказм, закладений у принципах «двоєдумства». Високий рівень схвалення отримали й інші випадки смислового розвитку, зокрема створення неологізмів на кшталт «правдотворчий ефект» (truth-producing effects), що свідчить про готовність аудиторії сприймати мовні експерименти, якщо вони вписуються в загальну стилістику твору. Разом з тим, експеримент виявив, що модуляція, яка межує з надмірною експлікацією, може викликати певний спротив частини аудиторії (33,3% стриманих оцінок), яка вважає такі заміни відхиленням від авторського стилю. Це підтверджує думку М. Бейкер про те, що успіх модуляції залежить від балансу між творчою свободою перекладача та горизонтом очікувань читача. Загалом, модуляція зарекомендувала себе як стратегія, що найкраще підходить для адаптації абстрактних та ідеологічно навантажених понять.

4. Третій етап експерименту, спрямований на дослідження диференціації, виявив найбільш проблемні зони перекладу. Статистичні дані засвідчили, що звуження значення багатозначного слова є процесом із високим рівнем ризику викривлення авторського задуму. Найнижчі показники схвалення (лише 26,7% повністю позитивних оцінок) отримав варіант перекладу «psychologist» як «фізіолог». Критична реакція більшості респондентів (53,3% негативних та нейтральних відгуків) підтверджує, що читачі є чутливими до логічних невідповідностей у тексті. Зміна акценту з ментального (психологія) на фізичне (фізіологія) у контексті твору про контроль над свідомістю була сприйнята як помилкова стратегія. Також неоднозначною виявилася реакція на буквальну диференціацію метафори «vaporize» («випарю»), де третина аудиторії відчула стилістичний дисонанс. Водночас успішні приклади диференціації (як-от «fantasy» – «хвора вигадка» з 93,3% підтримки) доводять, що цей прийом є ефективним лише за умови глибокого контекстуального аналізу, коли обране вузьке значення підсилює, а не спрощує ідею твору. Результати цього етапу наочно демонструють, що помилка у диференціації значень коштує перекладу

дорожче, ніж будь-яка інша лексична неточність, оскільки вона руйнує внутрішню логіку художнього світу.

5. Четвертий етап експерименту, присвячений конкретизації, підтвердив статус цієї трансформації як одного з найнадійніших засобів візуалізації тексту. Високі оцінки респондентів (80% позитивних відгуків) у випадку деталізації опису предметного світу («ручка з пером», «кінчик пера») свідчать про те, що український читач потребує більшої предметності та наочності, ніж англomовний, що зумовлено типологічними відмінностями мовних картин світу. Конкретизація дозволила В. Данмеру зробити світ минулого, за яким тужить герой, матеріально відчутним. Проте експеримент також виявив межі застосування цього прийому. Спроба поєднати конкретизацію з авторським словотворенням у перекладі терміна «telescreen» як «телезахист» (конкретизація функції) викликала значну поляризацію думок (40% несхвалення). Це вказує на те, що читачі схильні сприймати усталені терміни антиутопії (телекран) як частину культурного канону, і будь-які спроби їх переосмислення або надмірної конкретизації наштовхуються на опір. Отже, конкретизація є ідеальною для побутових описів, але вимагає обережності у сфері термінології.

6. Узагальнюючи отримані емпіричні дані, можна констатувати, що читацька рецепція перекладу В. Данмера є загалом позитивною, що свідчить про високий рівень комунікативної адекватності тексту. Респонденти продемонстрували здатність тонко відчувати стилістичні нюанси та оцінювати не лише змістову точність, а й емоційний вплив перекладених фрагментів. Експеримент показав, що найбільш ефективними з точки зору читацького сприйняття є трансформації, які забезпечують збереження іронії та візуальної виразності (модуляція, конкретизація). Натомість трансформації, що призводять до стилістичного згладжування або спрощення смислів (надмірна генералізація, невдала диференціація), знижують художню вартість перекладу в очах аудиторії.

7. Важливим теоретичним висновком розділу є підтвердження положення про те, що адекватність перекладу антиутопічного роману залежить від балансу між стратегіями доместикації та форенізації. Експеримент показав, що читачі схвалюють доместикацію (адаптацію) у сфері граматики та загальної лексики, оскільки це полегшує читання, але водночас очікують елементів форенізації (збереження чужості) у відтворенні реалій та термінології «новомови». Будь-яке порушення цього балансу – чи то через використання занадто знайомих слів (як-от «ліжка» замість «нари»), чи через штучні неологізми – фіксується реципієнтом як дисонанс.

8. Таким чином, проведене експериментальне дослідження дозволило верифікувати теоретичні висновки попередніх розділів та довести, що перекладацькі трансформації є не просто лінгвістичними операціями, а психолінгвістичними стимулами, які формують когнітивний та емоційний відгук читача. Майстерність перекладача В. Данмера, попри окремі дискусійні моменти виявлені в ході опитування, полягає у вмінні керувати цим відгуком, створюючи українською мовою текст, що зберігає суттєву силу орвеллівського пророцтва. Результати експерименту відкривають перспективи для подальшого вдосконалення методології оцінки якості перекладу, доводячи необхідність інтеграції рецептивних методів у практику перекладознавчого аналізу.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнення результатів проведеного магістерського дослідження, присвяченого проблематиці відтворення антиутопічного дискурсу в перекладі, дозволяє стверджувати, що інтерпретація художнього тексту такого рівня складності, як роман Джорджа Орвелла «1984», є багатовимірним процесом, який виходить далеко за межі механічного пошуку міжмовних відповідників. Виконана робота, що поєднала в собі теоретичний аналіз, практичне компаративне дослідження та експериментальну верифікацію читацької рецепції, засвідчила, що переклад антиутопії трансформується у складний акт культурно-ідеологічної реконструкції. У цьому процесі перекладач виступає не лише як медіатор між двома лінгвістичними кодами, а і як співтворець художньої реальності, змодельованої автором, беручи на себе відповідальність за відтворення специфічної сугестивної атмосфери твору.

2. Теоретичний аналіз, здійснений у першому розділі роботи, підтвердив, що ключовою категорією сучасного перекладознавства у контексті роботи з жанром антиутопії виступає не стільки формальна еквівалентність, яка передбачає тотожність лексичного складу та синтаксичних структур, скільки динамічна еквівалентність або адекватність, спрямована на відтворення комунікативно-прагматичного ефекту оригіналу. Спираючись на концепції Ю. Найди, В. І. Карабана, С. Є. Максимова та інших дослідників, було встановлено, що досягнення такої еквівалентності можливе лише за умови застосування системного підходу до перекладацьких трансформацій. Специфіка досліджуваного матеріалу, яка полягає у навмисному викривленні мовних норм задля відображення дегуманізованої свідомості (феномен «новомови», або Newspeak), вимагала від перекладача В. Данмера відмови від стратегії літературного згладжування на користь збереження «шорсткості» та штучності тексту. Було з'ясовано, що мова в романі «1984» виконує функцію сюжетотворення, перетворюючись із засобу опису на інструмент репресії, що

накладає на перекладача подвійне зобов'язання: передати зміст і водночас зберегти ідеологічну форму висловлювання.

3. Компаративний аналіз тексту оригіналу та перекладу, проведений у другому розділі, дозволив виявити домінантні стратегії та тактики, застосовані В. Данмером. На лексичному рівні ключовим викликом стала адаптація термінології «новомови». Дослідження показало, що перекладач обрав стратегію морфологічного калькування як найбільш продуктивний метод відтворення неологізмів. Такі концепти, як *doublethink*, *thoughtcrime*, *crimestop*, були відтворені як «двоєдумство», «думкозлочин» та «злочизупин». Використання словотвірних моделей, що поєднують основи без сполучних голосних або з використанням специфічних суфіксів, дозволило досягти ефекту канцелярської сухості та механістичності, що є маркерами тоталітарного мислення. Водночас перекладач продемонстрував творчий підхід, застосовуючи модуляцію (смисловий розвиток) там, де просте калькування не забезпечувало належного прагматичного впливу. Яскравим прикладом цього є переклад *telescreen* як «телезахист» (замість традиційного «телекран»), що акцентує увагу на функції приладу в системі тотального нагляду, а також переклад назви *Ministry of Plenty* як «Міністерство Достатку», що зберігає та підсилює авторську іронію в умовах тотального дефіциту.

4. Важливе місце в роботі посіло дослідження лексико-семантичних трансформацій конкретизації та генералізації. Аналіз засвідчив, що конкретизація виявилася найбільш частотним прийомом у перекладі В. Данмера, що зумовлено типологічними відмінностями між англійською та українською мовами. Заміна дієслів широкої семантики (*make*, *get*, *put*) на вузькоспецифічні лексеми дозволила зробити опис дій більш рельєфним і динамічним, а деталізація предметних реалій (наприклад, уточнення типу ручки або якості побутових предметів) сприяла посиленню сенсорного сприйняття тексту, роблячи світ Океанії матеріально відчутним у своїй убогості. Генералізація ж використовувалася переважно для адаптації культурно-специфічних реалій, що не мають прямих аналогів в українському досвіді

(наприклад, заміна назви *Victory Mansions* на описову конструкцію «багатоповерховий житловий будинок»), що дозволило наблизити текст до когнітивної бази реципієнта, хоча іноді й призводило до втрати певних національних конотацій.

5. Граматичний рівень аналізу виявив, що В. Данмер успішно вирішив проблему системного аломорфізму мов, використовуючи синтаксис як стилістичний засіб. Відтворення англійських пасивних конструкцій, які у Орвелла слугують маркером безособовості влади та зняття відповідальності, відбувалося переважно шляхом використання українських безособових форм на -но/-то. Це дозволило зберегти атмосферу відчуженості, де події відбуваються ніби самі собою. Водночас, у сценах, що вимагали динаміки, перекладач вдавався до функціональної транспозиції, замінюючи англійські іменні та герундіальні конструкції на особові дієслова, що надало тексту енергійності, властивої українській наративній традиції. Вагомим здобутком стала робота з ритмікою тексту через парцеляцію (членування речень) для передачі напруги та страху, а також інтеграцію (об'єднання речень) для відтворення монолітності ідеологічних догм.

6. Третій розділ роботи, присвячений експериментальній верифікації рецепції перекладу, став логічним завершенням дослідження, дозволивши об'єктивізувати отримані теоретичні висновки. Проведений лінгвістичний експеримент засвідчив, що сприйняття перекладацьких трансформацій сучасною читацькою аудиторією є неоднорідним і залежить від типу трансформації та контексту. Результати анкетування показали, що стратегія модуляції (на прикладі *Ministry of Plenty* – «Міністерство Достатку») отримала найвищу оцінку респондентів (100% позитивних відгуків), що підтверджує ефективність цього прийому для передачі іронії та прихованих смислів. Також високий рівень схвалення (80%) отримала конкретизація у побутових описах, що свідчить про потребу українського читача у візуальній чіткості образу. Водночас експеримент виявив проблемні зони перекладу, зокрема у випадках застосування генералізації до емоційно забарвленої лексики (наприклад,

переклад *metal bunks* як «металеві ліжка» або *Chinese rice-spirit* як «синтетичний запах»), де значна частина аудиторії відчула стилістичне згладжування та втрату експресії. Найбільш критично респонденти поставилися до невдалої диференціації значень (переклад *psychologist* як «фізіолог»), що підтвердило тезу про неприпустимість викривлення логічних зв'язків у тексті інтелектуальної прози.

7. Узагальнюючи дані теоретичного аналізу та експериментального дослідження, можна констатувати, що переклад В. Данмера є високопрофесійною, творчою реінтерпретацією оригіналу. Перекладачеві вдалося знайти баланс між стратегіями доместикації (адаптації тексту для полегшення сприйняття) та форенізації (збереження чужості та незвичності, необхідної для жанру антиутопії). Застосовані ним лексико-граматичні трансформації, зокрема антонімічний переклад та компенсація, дозволили відтворити не лише інформативний зміст, а й складну тональність твору – від бюрократичного офіціозу до інтимного ліризму та екзистенційного жаху. В. Данмер зумів передати еволюцію та деградацію мови головного героя, що є віддзеркаленням руйнування його особистості, використовуючи для цього весь арсенал засобів української мови.

8. Наукова новизна та теоретична цінність проведеного дослідження полягають у поєднанні традиційного лінгвостилістичного аналізу з методикою рецептивного експерименту, що дозволило перейти від суб'єктивної оцінки перекладу до верифікованих даних про його вплив на читача. Дослідження підтвердило, що адекватність художнього перекладу є динамічною категорією, яка залежить не від буквальної точності, а від здатності перекладача викликати у реципієнта реакцію, еквівалентну реакції читача оригіналу. Отримані результати можуть бути використані для подальшого розроблення теорії перекладу антиутопічних текстів, вдосконалення методології оцінки якості перекладу, а також у практичній підготовці перекладачів.

9. Таким чином, перекладацькі трансформації у романі «1984» постають не як набір технічних прийомів, а як цілісна система когнітивних операцій,

спрямованих на реконструкцію авторського світобачення. Переклад Віталія Данмера, попри окремі дискусійні моменти, виявлені в ході експерименту, успішно виконує свою місію: він робить пророцтво Орвелла зрозумілим, відчутним і лякаюче актуальним для українського суспільства, доводячи, що мова здатна як поневолювати, так і звільняти, і що роль перекладача у цьому процесі є критично важливою. Ця робота відкриває перспективи для подальших розвідок у царині психолінгвістики перекладу та соціокультурної адаптації текстів світової класики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексєєва І. С. Текст і переклад. Київ : Союз, 2012. 184 с.
2. Амеліна С. М. Сучасна теорія і практика перекладу : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 294 с.
3. Анісімова А. І. Лінгвістичні аспекти антиутопії. *Вісник ХНУ*. 2016. № 18. С. 12–18.
4. Баранов А. М. Вступ до прикладної лінгвістики : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. 245 с.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
6. Бех П. О. Концепція перекладу в сучасному світі. Київ : Либідь, 2019. 210 с.
7. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: сутність і специфіка. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2004. Вип. 10. С. 14–20.
8. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад : навч. посіб. Вінниця : Нова Книга, 2010. 220 с.
9. Борисова О. В. Методика проведення лінгвістичних досліджень. Харків : ХНУ, 2015. 150 с.
10. Вайсгербер Й. Л. Рідна мова і формування духу. Київ : Юніверс, 2006. 350 с.
11. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов : посібник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 160 с.
12. Висоцька Н. О. Література західноєвропейського та американського постмодернізму. Київ : Вид. центр КДЛУ, 2002. 234 с.
13. Власенко Л. В. Антиутопія як жанр сучасної літератури. *Філологічні трактати*. 2010. Т. 2, № 3. С. 145–150.
14. Влахов С. І., Флорін С. П. Неперекладне в перекладі. Київ : Вища школа, 1990. 360 с.

- 15.Гачек І. М. Особливості відтворення авторських неологізмів. *Науковий вісник ДДПУ*. 2014. Вип. 1. С. 67–72.
- 16.Головащук С. І. Перекладні словники і принципи їх укладання. Київ : Наукова думка, 2008. 180 с.
- 17.Грабко Л. І. Експериментальні методи в лінгвістиці. Київ : Ін-т мовознавства, 2012. 198 с.
- 18.Демецька В. В. Теорія адаптації в перекладі : монографія. Херсон : ХДУ, 2006. 320 с.
- 19.Дем'янюк А. А. Відтворення іронії в художньому перекладі. Київ : Ленвіт, 2014. 175 с.
- 20.Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
- 21.Заріна О. А. Лінгвістичний експеримент: теорія і практика. Одеса : Астропринт, 2017. 144 с.
- 22.Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
- 23.Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів : Вища школа, 1983. 176 с.
- 24.Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
- 25.Карабан В. І. Попередження інтерференції в перекладі. Вінниця : Нова Книга, 2003. 205 с.
- 26.Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську. Вінниця : Нова Книга, 2003. 608 с.
- 27.Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецька мова). Київ : Київський ун-т, 2008. 410 с.
- 28.Кияк Т. Р., Огуй О. Д. Теорія і практика перекладу. Вінниця : Нова Книга, 2006. 592 с.
- 29.Кобилянський Б. В. Мова і психологія. Київ : Освіта, 2010. 210 с.

- 30.Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
- 31.Комісаров В. Н. Сучасне перекладознавство : курс лекцій. Київ : Освіта, 2018. 350 с.
- 32.Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ : Юніверс, 2002. 280 с.
- 33.Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Вінниця : Нова Книга, 2003. 464 с.
- 34.Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця : Нова Книга, 2017. 448 с.
- 35.Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Академія, 2006. 464 с.
- 36.Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 624 с.
- 37.Кушнірова Т. В. Поетика антиутопії в літературі ХХ століття. Полтава : ПНПУ, 2013. 190 с.
- 38.Левицький В. В. Психолінгвістика : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2013. 250 с.
- 39.Лисенко Г. Л. Лінгвокогнітивні аспекти перекладу. Київ : Знання, 2011. 230 с.
- 40.Максимов С. Є. Усний двосторонній переклад. Київ : Ленвіт, 2007. 416 с.
- 41.Максимов С. Є. Практичний курс перекладу. Київ : Ленвіт, 2012. 187 с.
- 42.Маслова В. А. Лінгвокультурологія. Київ : Академія, 2008. 208 с.
- 43.Мірам Г. Е. Професійний переклад. Київ : Ніка-Центр, 2003. 250 с.
- 44.Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту. Вінниця : Нова Книга, 2005. 416 с.
- 45.Некряч Т. Є., Чавчавадзе Г. І. Художній переклад. Практика. Вінниця : Нова Книга, 2018. 200 с.
- 46.Павличко С. Д. Зарубіжна література: дослідження та критичний огляд. Київ : Основи, 2001. 380 с.

- 47.Паламарчук О. Л. Відтворення ідіостилю в художньому перекладі. Київ : КНУ, 2014. 180 с.
- 48.Перебийніс В. І. Статистичні методи в лінгвістиці. Вінниця : Нова Книга, 2012. 170 с.
- 49.Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Київ : Либїдь, 2000. 248 с.
- 50.Попович З. Проблеми художнього перекладу. Київ : Дніпро, 2005. 277 с.
- 51.Радчук В. В. Переклад як інтерпретація. *Мовознавство*. 2002. № 4. С. 25–32.
- 52.Ребрїй О. В. Сучасні концепції творчості у перекладознавствї. Харків : ХНУ, 2012. 376 с.
- 53.Роменець В. А. Психологія творчості. Київ : Либїдь, 2001. 288 с.
- 54.Саєнко Н. С. Прагматика перекладу. Київ : Знання, 2010. 195 с.
- 55.Селїванова О. О. Лїнгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
- 56.Семенець О. О., Панасєв А. М. Історія перекладу. Київ : Либїдь, 1991. 376 с.
- 57.Сидоренко Н. М. Сучасні технології перекладу. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2015. 215 с.
- 58.Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націстворенням. Київ : Факт, 2006. 344 с.
- 59.Сухенко К. М. Лексичні проблеми перекладу : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2000. 124 с.
- 60.Тараненко О. О. Семантика мови. Київ : Знання, 2009. 300 с.
- 61.Терехова Д. І. Когнітивні аспекти "новомови". *Наукові записки НаУКМА*. 2015. Т. 176. С. 55–60.
- 62.Фесенко В. І. Новїтня французька література. Київ : Пульсари, 2005. 120 с.
- 63.Фїлоненко С. О. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр. Донецьк : ЛАНДОН-ХХІ, 2011. 432 с.

64. Чавчавадзе Г. І. Стилїстика та переклад. Київ : Вища школа, 2008. 310 с.
65. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либїдь, 2007. 248 с.
66. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як фаху. Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.
67. Швачко С. О. Проблеми синхронного перекладу. Харків : Фоліо, 2004. 112 с.
68. Шевченко І. С. Дискурс і культура. Харків : ХНУ, 2006. 180 с.
69. Шмігер Т. В. Історія українського перекладознавства ХХ сторїччя. Київ : Смолоскип, 2009. 342 с.
70. Яворська Г. М. Прескриптивна лїнгвістика як дискурс: мова, культура, влада. Київ : Ін-т мовознавства, 2000. 288 с.
71. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London : Routledge, 2011. 332 p.
72. Bassnett S. Translation Studies. London : Routledge, 2014. 192 p.
73. Bell R. T. Translation and Translating. London : Longman, 1991. 298 p.
74. Berglund A. George Orwell's 1984: A Focus on Newspeak. Lulea : LTU, 2008. 45 p.
75. Booker M. K. The Dystopian Impulse in Modern Literature. Westport : Greenwood Press, 1994. 197 p.
76. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. London : OUP, 1965. 103 p.
77. Chesterman A. Memes of Translation. Amsterdam : Benjamins, 1997. 200 p.
78. Chilton P. Orwellian Language and the Media. London : Pluto Press, 1988. 128 p.
79. Claeys G. The Cambridge Companion to Utopian Literature. Cambridge : CUP, 2010. 296 p.
80. Courtine J. J. Metamorphoses of the Discourse of Power. *Political Studies*. 1986. No. 5. P. 20–35.
81. Crick B. George Orwell: A Life. London : Penguin Books, 1992. 650 p.
82. Eco U. Mouse or Rat? Translation as Negotiation. London : Phoenix, 2003. 200 p.

83. Fitting P. The Concept of Utopia in the Work of George Orwell. *Utopian Studies*. 2001. Vol. 2. P. 15–25.
84. Fowler R. The Language of George Orwell. London : Macmillan Press, 1995. 249 p.
85. Gentzler E. Contemporary Translation Theories. London : Routledge, 2001. 232 p.
86. Gottlieb H. Screen Translation. Copenhagen : University of Copenhagen, 1997. 210 p.
87. Hatim B., Munday J. Translation: An Advanced Resource Book. London : Routledge, 2004. 373 p.
88. Hodge R., Kress G. Language as Ideology. London : Routledge, 1993. 240 p.
89. Jakobson R. Linguistics and Poetics. Cambridge : MIT Press, 1960. P. 350–377.
90. Jehlen M. The Novel and the Middle Class. Cambridge : CUP, 1986.
91. Katan D. Translating Cultures. Manchester : St. Jerome, 1999. 270 p.
92. Lefevere A. Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame. London : Routledge, 1992. 180 p.
93. Moylan T. Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia. Boulder : Westview, 2000. 300 p.
94. Munday J. Introducing Translation Studies. London : Routledge, 2012. 364 p.
95. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice Hall, 1988. 292 p.
96. Newmark P. Approaches to Translation. Oxford : Pergamon Press, 1981. 200 p.
97. Nida E. Toward a Science of Translating. Leiden : Brill, 1964. 331 p.
98. Nida E., Taber C. The Theory and Practice of Translation. Leiden : Brill, 1969. 218 p.
99. Nord C. Translating as a Purposeful Activity. Manchester : St. Jerome, 1997. 154 p.

100. Orwell G. Politics and the English Language. *Horizon*. 1946. Vol. 13. P. 252–265.
101. Pyles T. The Origins and Development of the English Language. New York : Harcourt, 1964. 388 p.
102. Pym A. Exploring Translation Theories. London : Routledge, 2010. 188 p.
103. Reiss K. Type, Kind and Individuality of Text. London : Routledge, 2000.
104. Sargent L. T. Utopianism: A Very Short Introduction. Oxford : OUP, 2010. 140 p.
105. Schaffner C. Translation and Norms. Clevedon : Multilingual Matters, 1999. 144 p.
106. Steiner G. After Babel. Oxford : OUP, 1998. 538 p.
107. Toury G. Descriptive Translation Studies and beyond. Amsterdam : Benjamins, 1995. 320 p.
108. Venuti L. The Translator's Invisibility. London : Routledge, 1995. 353 p.
109. Vermeer H. A Skopos Theory of Translation. Heidelberg : TEXTconTEXT, 1996.
110. Vinay J.-P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English. Amsterdam : Benjamins, 1995. 358 p.
111. Whorf B. L. Language, Thought, and Reality. Cambridge : MIT Press, 1956. 278 p.
112. Williams J., Chesterman A. The Map: A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies. Manchester : St. Jerome, 2002. 149 p.
113. Zamiatin Ye. We. New York : Dutton, 1924. 230 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

114. Англо-український словник / уклад. М. І. Балла. Київ : Освіта, 1996. 432 с.

115. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2005. 1728 с.
116. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. 699 с.
117. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Cambridge : CUP, 2008. 1856 р.
118. Oxford English Dictionary. Oxford : OUP, 2000. 1028 р.

СПИСОК ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ

119. Orwell G. 1984. London : Secker and Warburg, 1949. 328 р.
120. Орвелл Дж. 1984 : роман / пер. з англ. В. Данмера. Київ : Видавництво Жупанського, 2015. 312 с.